Marmara Üniversitesi Yayın No: 655
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayın No: 3

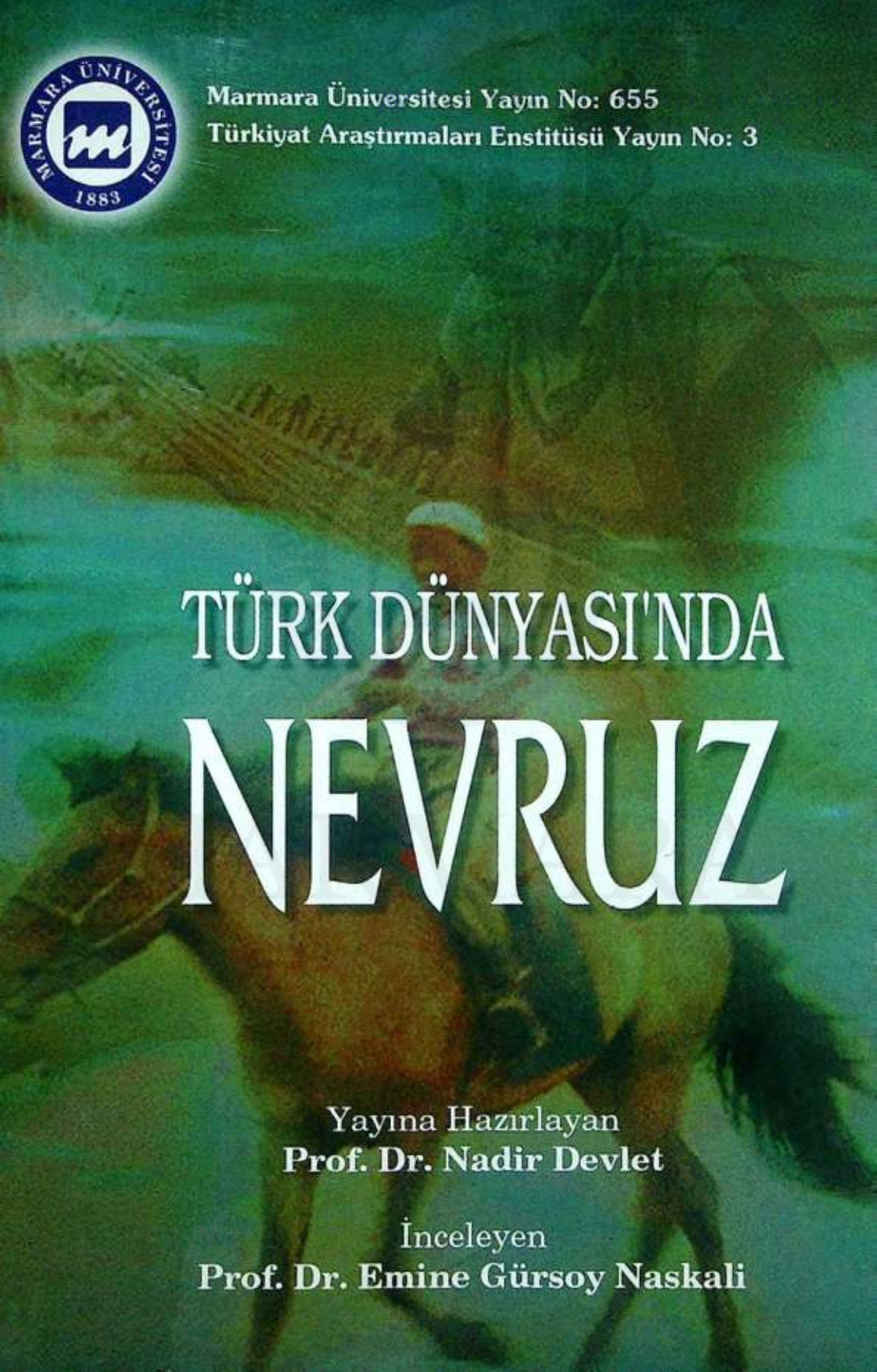

TÜRK DÜNYASI'NDA NEVRUZ

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Nadir Devlet

İnceleyen
Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYIN NO: 655
TÜRKİYAT ENSTİTÜSÜ YAYIN NO : 3

Türk Dünyasında NEVRUZ

Yayına Hazırlayan
Prof.Dr. Nadir DEVLET

İnceleyen
Prof.Dr. Emine GÜRSOY NASKALİ

İSTANBUL, 1999

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ISBN : 975 - 40 - 205 - 3

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
DÖNER SERMAYE İŞLETMESİ
TEKNİK EĞİTİM FAKÜLTESİ
MATBAA BİRİMİNDE BASILMIŞTIR.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

Ön söz 1

Nadir DEVLET

Türk Dünyasında Nevruz 1

Özcan MERT

Son dönem Osmanlı belgelerinde Nevruz 10

Timur KOCAOĞLU

Özbekistan'da Nevruz Bayramı ve eski Sovyet politikasında çeşitli dönemlerdeki değişik yorumlar 27

Kemalettin KÖROĞLU

Mezopotamya'da 'Yeni Yıl' törenleri Nevruz'un kökeni 35

Orhan SÖYLEMEZ

Efsanelerde Nevruz 40

İbrahim KALKAN

Kazakistan'da Nevruz'un tarihi 46

Mustafa AKSOY

Kültür sosyolojisi açısından Nevruz kavramı 51

Gülşen SEYHAN-ALIŞIK

Azerbaycan Türklerinde Nevruz geleneği ve Türk kültüründeki kökleri 80

Gülzadem TANRIDAĞLI

Doğu Türkistan'da Nevruz 94

Leysen ŞAHİN

Kazan Tatarlarında Nevruz 99

Enver TÖRE

Türklerde 'Yeni Yıl' oyunları 105

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ön söz

Son yıllarda, bilhassa eski SSCB'de rejimin değişmesi ile o yörenin çeşitli Türki toplulukları eski Nevruz geleneklerini yeniden sahiplenmeye başlamışlardır. Böylece aralarında binlerce kilometre mesafe olmasına rağmen dil, din gibi faktörlerin dışında tarihten gelen bir hayli gelenek benzerliğinin veya doğrusu ortaklıklarının olduğu daha iyi anlaşılmaya başlamıştır. Tabii ki Nevruz ve benzeri başka topluluklarda da mevcuttur, Türklerin de bu uluslararası gelenek ve değerleri paylaşmaları aslında insanoğlunun bir hayli ortaklıkları olduğuna işarettir. Demek ki, barışa ve huzura giden yol işte bu ortaklıkları bulmaktır.

Elinizdeki derleme de işte bu Nevruz geleneğini incelemeye yönelik 20 Mart 1998'de Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen bir konferansta sunulan on adet tebliği içermektedir. Yrd. Doç. Dr. Kemalettin Köroğlu'nun tebliğinden Nevruz'un kökenlerine eski Mezopotomya'da dahi rastlandığını öğrenmekteyiz. Prof. Dr. Özcan Mert Osmanlı arşiv belgelerine dayanarak Osmanlının son dönemlerinde de Nevruz geleneğinin mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Yrd. Doç. Dr. Orhan Söylemez Nevruz benzeri geleneklerin Amerika'da dahi mevcut olduğunu vurgulayarak, Nevruz'un esasında insanlığın ortak bir malı olabileceği konusunu ortaya koymaktadır. Yrd. Doç. Dr. Mustafa Aksoy Nevruz kutlamalarının son zamanlarda aktüellik kazanması dolayısıyla, aslında gerçek olmayan bir takım yakıştırmaların ortaya çıkabileceği gerçeğini dile getirerek, bu nevi araştırmalarda son sözü söylemek için vaktin henüz çok erken olduğunu vurgulamaktadır. Yrd. Doç. Dr. Enver Töre bir Türk geleneğinin Türkçe adlandırılması gerektiği fikrini ile sürerek, Türklerdeki çeşitli kutlamalardan örnekler vermektedir. Konferansta sunulan diğer tebliğler ise değişik Türk topluluklarında unutulan ve tekrar son dönemlerde canlandırılmaya çalışılan Nevruz kutlamaları ile ilgili olarak Doç. Dr. Timur Kocaoğlu, Araş. Gör. İbrahim Kalkan, Dr. Gülşen Alışık, Dr. Gülzadem Tanrıdağlı ve Araş. Gör. Leysen Şahin'in tebliğleridir. Hepsi ilginç olmanın yanında ülkemizde bugüne kadar yayınlanmayan bir hayli gerçek ve bilgileri içermektedirler. Kanımızca bilim adamlarımız bu araştırmaları inceledikten sonra ülkemizde son yıllarda gündeme getirilen Nevruz konusunda hayli doyurucu objektif bilgiler edinmiş olacaktır.

Prof. Dr. Nadir Devlet

İstanbul, 1998

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Türk Dünyasında Nevruz

*Nadir DEVLET**

Farsça nev (yeni) ve ruz (gün) kelimelerinin birleşmesinden oluşur. Eski İran takvimine göre "yılbaşı", baharın başlangıcıdır. Ayrıca Selçuklu hükumdarı Celaleddin Melikşah'ın yaptırdığı takvimde de Nevruz (Takvim-i Celali) bulunmaktadır. Burada Nevruz İran Nevruz'undan 6 gün sonra gelir. 21/22 Mart'ta güneş koç burcuna girer, gece ile gündüz eşittir.

Nevruz gününün doğuşu hakkında rivayetler çeşitlidir. Zerdüşt döneminden geleni Cemşid'in Azerbaycan' geldiğinde burasını çok beğenerek burada taç giydiği ve taca ışık vurunca o günün Nevrud olarak anılması ile ilgilidir. Bir diğer rivayet gene Cemşid'le bağlıdır, Attığı ok taşa çarpınca çıkan kıvılcım ateşleri tutuşturmuş ve insanoğlu ateşi bulmuştur. Bilhassa Mecusilerde bu inanç mevcutmuş.

İslami dönemde ise buna islami motifler katılmıştır. Buna göre, Tanrı yeryüzünü Nevruz günü yaratmıştır. Hz. Adem çamurdan o gün yaratılmıştır. Cennetten dünyaya sürülen Hz. Adem ile Hz. Havva o gün Arafat'ta buluşmuşlardır. Hz. Nuh tufandan sonra ilk defa o gün karaya ayak basmıştır. Hz. Yusuf o gün atıldığı kuyudan kurtarılmıştır. Hz. Musa Kızıl Deniz'i o gün geçmiştir. Bir balık tarafından yutulan Hz. Yunus o gün karaya bırakılmıştır.

Türkiye'de ise Alevi vatandaşlarımızda Nevruz Hz. Ali'nin doğum günü, Hz. Ali ile Hz. Fatma'nın evlilik günü veya Hz. Ali'nin peygamberimiz Hz. Muhammed tarafından müslümanlara vasi olarak tayin edildiği gün, dünyanın yaratılış günü olarak kabul edilir. Hatta bir kısım Alevilerde halkın, Firdevsi'nin "Şahnamesin"de bahsedilen, Dahak'ın zulmünden kurtulduğu gün olduğu gibi inançlar vardır.

Ancak Nevruz geleneği Mezopotamya, İran, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile sınırlanmamış bilhassa son yıllarda Türki cumhuriyetlerin bağımsızlık kazanmaları ve onlarla kültürel ilişkilerimizin artması ile daha da iyi anlaşılmaya başlamıştır.

Ülkemizde Nevruz geleneği bilhassa Şia, Bektaşi ve Alevi Türklerine ve Kırmançlara has olarak kabul edilmekteydi. Ancak bu geleneğin bu kadar yaygın

* Prof. Dr., M. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü, İstanbul.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olmamasına rağmen Sünnî Türkler, Zazalar gibi topluluklarda da mevcudiyeti yapılan son araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. Yine bu konuda araştırmaların sona erdiği, Nevruz ile ilgili geleneğin değişik yörelerde ne şekilde uygulandığı hususunda bilebildiğimiz kadar bir envanter çalışması yoktur. Bu konuda kültür tarihçilerimize, halk edebiyatçılarımıza, folklorcularımıza, sosyologlarımıza hayli iş düşüyor.

Burada İstanbul'daki Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dedebaba Araştırma, Eğitim ve Kültür Vakfı başkanı Burhan Kocadağ'dan öğrendiğim Nevruz ile ilgili bir-iki ilginç geleneği aktarmayı uygun buldum.

Yerli halkın Nevruz dedikleri Rumi 17 Mart, Miladi takvime göre de 20 Mart'ta dağdan veya bahçelerden yabani güllerin dalları koparılarak bir insanın içinden geçebileceği kadar genişlik ve çapta büyükçe bir çember yapılır. Buna "şilan" denilir.

Kadınlar, erkekler ve çocuklar banyolarını yapıp, abdestlerini aldıktan sonra dualarla üç sefer içinden geçerler. Böylece hastalıkların, yaraların ve berelerin, her türlü sıkıntı ve zorlukların o yıl içinde giderileceğine inanılır.

Evlerde pişirilen keteler ve yağlı çörekler, yatırların ve kutsal yerlerin başına götürülür. Gerekli dualar ve dilekler yapıldıktan sonra bu keteler ve çörekler çocuklara, hazır bulunanlara ve köy halkına aynı şekilde lokma lokma dağıtılır.

İnançlara göre bu yıl dönümünde yer yüzündeki bütün mahlukat, bütün canlı, cansız varlıklar Tanrı'ya secde ederler. Tanrı'nın, bu yıldönümünün kutsal gecesinde tüm kullarının rızıklarını tayin ettiğine inanılır. Bu nedenle tüm aile reisleri, hane halkının nüfusuna göre ufak taşlar toplayıp evlerinin bacasına dikerler. Her taşın kime ait olduğu, aile reisince belirlenir. Bu kutsal gecenin sabahında, akşamdan dizdikleri taşları kontrol ederler. Hangi taşın altında kırmızı bir böcek varsa, o yıl kısmetin o kişi yüzünden geldiğine inanılır, Tanrı'ya şükürler edilir.

Varto, Bingöl, Hınıs, Tercan Alevilerinde ise gençler tuzlu kete yapar, damın üstüne bırakırlar, ve bir karga bunu kapıp hangi istikamete uçarsa, o genç te kısmetini o istikamette arar.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Elazığ'da ise 20 Mart akşamı dede gelir, ağırlanır, müridleri ile görüşür, daha sonra halkla görüşür ve cem yapılır. 21 Mart'ta ise dede müridlerinden ikrar aldıktan sonra, birlikte cem yapılır. Cem köylerde gece boyunca sabaha kadar sürer. Nevruz'a imam Ali mevlidi ile başlanır, semah yapılır, nefes okunur. Bu merasime çevreden bir hayli aşık ta katılır.[1]

Ülkemizde Nevruz ile ilgili ilk bilimsel çalışma ise Prof.Dr. Abdulhaluk Çay tarafından yapılmış olup, bu konudaki eser 1985 yılında basılmıştı. İkinci baskısı ise TKAE tarafından 1988 ylında gerçekleştirildi. *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz* (Ankara 1988) adlı bu eserden eski Türklerin bu günü kurtuluş günü olarak kutlandığını öğrenmekteyiz. Bu geleneğin Osmanlı sarayına kadar girerek "Nevruziye" adı verilen macunların padişaha dahi takdim edildiği anlaşılmaktadır.

Nevruz geleneği edebiyatta da yankısını bulmuş, Bektaşilerin dergah bahçeleri ve kırlarda okuduğu "Nevruziye" adı verilen şiirlere, daha sonra divan edebiyatı şairlerinin yazdığı Nevruziyeler katılmıştı. Bu konuda Baki, Fuzuli gibi meşhur divan şairerinin şiirleri mevcuttur.

Nevruz'un yer, kabile, şahıs ve hatta bitki adı olarak ta kullanıldığı bilinmektedir. Prof. Dr. Çay'ın tespitine göre, Başkurdıstan ile Kazakıstan arasında, Ağrı, Çanakkale, K. Maraş, Sivas gibi yerleşim yerlerinde köy adları, Kırgızlarda kabile adı, tarihi vesikalarda Atabeg Nevruz şeklinde, Anadolu'da Nevruz Çiçeği olarak bitki adı şeklinde kullanılmaktadır.

Nevruz geleneğinin yalnız Türkiye ve çevresine ait bir olgu olmayıp, Türk dünyasının en uzak köşelerinde dahi kutlandığını, daha önce de ifade ettiğim gibi, bizler ancak 1990'lı yıllarda öğrendik. Bunun aslında iki nedeni vardı. İlki bu geleneğin dini olarak bulunması ve sovyet yöneticileri tarafından yasaklanması, ikincisi bu dünyayı tanımamamızdan kaynaklanıyordu.

Son yıllarda Nevruz geleneğinin soydaşlarımızın bir haylisinde mevcut olduğunu öğrendik. Bir hayli Türk cumhuriyetinde Nevruz hükümet ricalininin de katıldığı milli bir bayrama dönüştürülmüş ve hatta bazıları bu günü resmi bayram olarak da ilan edilmiş bulunuyor. Bu konunun öğrenilmesinde ilk ciddi, bilimsel

---

[1] Burhan Kocadağ, *Lolan Oymağı ve Yakın Çevre Tarihi*, (İstanbul 1987), s, 265 v.d.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

atılım Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumununun Atatürk Kültür Merkezi tarafından 1996'da 19-21 Mart'ta Ankara'da gerçekleştirilen bilimsel kongrede yapılmış oldu. Atatürk Kültür Merkezi başkanı Prof. Dr. Sadık Tural'ın insiyatifi ile gerçekleştirilen bu kongrede değişik Türki cumhuriyetlerden davet edilen resmi şahısların ve bilim adamlarının verdikleri bilgiler Nevruz konusundaki ufkumuzun çok daha fazla açılmasına neden olmuştu.

Buna göre, Bağımsız Devletler Topluluğuna dahil Türki cumhuriyetlerde Nevruz ile ilgili uygulamaları şu şekilde özetleyebiliriz:

Azerbaycan'da 1991 yılında bağımsızlık kazanıldıktan sonra resmi olarak iki bayram ilan edildi. İlki "Milli İstiklal Günü" ise ikincisi "Nevruz" idi.

Azerbaycan'a komşu Dağıstan 'da ise değişik Kuzey Kafkasya halkları arası Avar, Lak, v.b. halklarda Nevruz geleneğinin mevcut olduğu; mısır, fasulye, buğday, nohut, süt gibi yedi çeşit malzemeden "Hari" adlı özel bir yemeğin hazırlandığı bilinmektedir.

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine geldiğimizde ise, Özbekistan'da 1990 yılından itibaren Nevruz'un hükümet kararıyla resmen bayram olarak kutlanmaya başladığı belirtilmektedir.

Özbekistan'ın özerk bir cumhuriyeti olan Karakalpakıstan'da Sovyet döneminde, bilhassa 1930'lu yıllarda, yani Stalinizmin zulüm döneminde Nevruz'u kutlayanların sürgüne yollndığı biliniyor, Ancak Özbekistan'ın bağımsızlığından sonra, bu özerk cumhuriyette de Nevruz resmileşmiştir. Hatta bu günde doğan çocuklara erkek ise Nevruzbay, kız ise Nevruzbike adlarının verildiği anlaşılıyor.

1991 yılındaki bağımsızlık ilanından sonra Türkmenistan'da yeni resmi bayramlar tesis edilmişti. Bunlar sırasıyla Kurban, Halı, At ve Nevruz bayramları idi.

Kırgızıstan'da ise Türkmenistan'da olduğu gibi dini ve milli bayramlar olarak kutlanan beş bayram, yani Ramazan, Kurban, Çeçkor, Ülüş ve Noruz kutlanmaya başlamıştır.

Kazakıstan'da ise Sovyet rejiminin ilk yıllarında Nevruz'un kutlandığı, hatta 1925 yılında parti yöneticilerinin bu bayramı ilanlar vererek kutladıkları biliniyor. Ancak 1926'da bütün Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kazakıstan'da da

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Nevruz dini bayram olarak yorumlanmış ve yasaklanmıştı. 1985 yılında Gorbaçov'un SSCB KP genel sekreteri olarak seçilmesinden sonra başlayan liberalleşme hareketi değişik topluluklarda olduğu gibi Kazaklarda da eski geleneklerine sahiplenme hareketini başlatmıştı. Neticede 1926 yılındaki yasaktan sonra ilk defa olarak 1988 yılında, yanı 62 yıl sonra başkent Almaatı ve civar köylerinde ilk defa Nevruz kutlamaları yapılmıştı. Bundan sonra ise Nevruz kutlamaları yaygınlaşalarak devam etmiş ve hatta hakkında yayınlar yapılmaya başlamıştır.[2]

Kazakıstan ve Kırgızıstan'a komşu Çin Halk Cumhuriyeti'ne dahil Şincang-Uygur Özerk Bölgesi veya bizdeki yaygın adı ile Doğu Türkistan'da aynı Nevruz geleneğinin yaygın olduğunu biliyoruz. 1938 yılında yani Çin'de milliyetçi Çin Gomingdan hakimiyeti sürerken Aksu yaylasına çevredeki 7-8 ilçeden 300 bin kadar kişinin toplanarak Nevruz'u kutladıkları, ancak Çin makamlarının bu kadar çok sayıda insanın bir araya gelmesini bir ayaklanma olarak yorumlayarak dağıttıkları hakkında haberler mevcut. 1945'te Çin'in hakimiyeti komünistler eline geçtikten sonra Nevruz kutlamaları komşusu SSCB'de olduğu gibi tamamen yasaklandı. Ancak 44-45 yıl sonra ilk defa olarak 1989 yılında Doğu Türkistan'ın başkenti Urumçi televizyonu "Nevruz Navası" adıyla Nevruz kutlamalarını canlı olarak yayınlıyarak bu yasağın kalktığını halka duyurmuş oldu.

Rusya Federasyonu'nun Tatar, Başkurt ve Çuvaşların yoğun olarak yaşadığı İdil-Ural bölgesinde Nevruz geleneği çok eskilere dayanmaktadır. Hıristiyan Çuvaşlarda buna "Nuras" denilirken, Fin-Ugor kökenlilerde de, mesela Marilerde dahi bu âdete rastlanmaktadır. Onlar da "narıs" derler. Tatarlar arasında Nevruz ile ilgili çeşitli rivayetler ve adetler bulunmaktadır. Bunların en ilginci belki de Nevruz gününde gençlerin, çocukların ev ev dolaşarak çeşitli maniler söylemeleridir. Bu gelenek "Nevruz eytü" (Nevruz söylemek) diye adlandırılır. Gençlerin söyledikleri manilerde genelde ev ahalisine sağlık, güvenlik ve zenginlik dilenir. Ev ahalisi de gücüne göre bu gençlere yumurta, şeker veya para gibi hediyeler verirler. Söylenilen şiirlerden Nevruz geleneğinin çok eski dönemlere,

---

[2] *Nauriz-Salt-Destürler*, (Almatı 1991), 255 s.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

göğe, toprağa tazim edilen eski Türk inançları dönemine kadar dayandığı da anlaşılmaktadır.

Örnek vermek gerekirse:

Cir atası- çirem sakal!
Cir anası- asılbike!
Tübesine tuklığın bir,
Tamırına nıklığın bir,
İl östine mullığın bir,
İl içinde bizge de bir!
Başlıyk tilekni,
Küteriyk bilekni,
Kuyaş, şahit bul!

yani Türkçeleştirirsek,

Yer atası- ala sakal!
Yer anası- gerçek hatun!
Üstüne bereketini ver
Köküne kudretini ver,
Ülke üzerine bolluğunu ver,
Ülkede bizi de gör,
Başlayalım dileğimizi,
Kaldıralım bileğimizi,
Şahit olsun güneş bize!

Tatarıstan'da XIX y.y.'da Nevruz kutlamalarının on gün sürdüğü bilinmektedir. Gençlerin ev ev dolaşarak söyledikleri "Nevruz beyit"lerinin en güzel örnekleri bugün yazılı edebiyata da aks etmiştir.

Mesela Prof. Çay'ın eserinde verdiği bir "Nevruz Beyiti"nin 123 adet dörtlükten oluştuğunu görmekteyiz (bk. s. 108-116). Yaşayan bir rivayete göre iki kız 12 yaşına ulaşınca erkek gibi giyinerek evlerini terk ederler, bir hayli zorluklarla karşılaşırlar ve Nevruz günlerinde ev ev dolaşarak Nevruz beyitleri söyleyerek çeşitli hediyeler ve para toplayarak hayatlarını sürdürürler. 13 ciltten oluşan *Tatar Halık İcatı* (Tatar Halk Yaratıcılığı) adlı derleme eserin bir cildinde

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

(Kazan 1980) bu gibi Nevruz beyitlerinden örnekler bulmaktayız. Biz bunlardan seçtiğimiz ufak bir örneği Türkçeleştirerek sunmayı uygun bulduk. Böylece İdil-Ural boylarındaki Tatarlar arasında yaşamaya devam eden Nevruz edebiyatını da bir nebze tanımış oluruz diye düşündük.

Nevruz Mübarekbad
(Nevruz kutlu olsun)
Aç kapını, girelim,
Nevruz diye gelelim,
Hayır dua kılalım,
Aş-su bekleyip duralım,
Nevruz mübarekbad.
Ey Kış baba, Kış baba,
Ocak başından in baba,
Kesenin ağzını aç baba,
Bir kuruş ta olsa ver baba,
Nevruz mübarekbad.
Nevruz dedik biz size,
Hakkımız neyse verin bize;
Yaşınız ulaşsın yüze,
Malınız artsın güze,
Nevruz mübarekbad.
Ey Kış baba, Kış baba,
Ocak başından in baba,
Bir kuruş verirsen az olur,
İki kuruş verirsen çok olur,
Nevruz mübarekbad.
Diğer bir versiyon ise şöyle söylenmekte:
Kış gitti, bahar geldi,
Ördek ile kaz geldi,
Bülbülden ses geldi
Nevruz mübarekbad.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Nevruz geldi, bahar oldu,
Yağmur yağdı, az oldu,
Az olsa da saz oldu,
Nevruz mübarekbad.
Abi, işin ras gitsin,
Dilediğin gerçek olsun,
Gönüllerin hoş olsun,
Nevruz mübarekbad.
Nevruz hakkı beş altın,
Verirsen olur iki altın,
Bakma üstün-altın,
Nevruz mübarekbad.
Yoksa şayet paranız,
Yüzünüzü kızartmayınız,
Ne olsa da verirsiniz,
Nevruz, mübarekbad.
Varsa sizin insafınız,
Vardır sizin ununuz,
Sevap olur, veriniz,
Nevruz mübarekbad.
Vardır sizin yağınız,
Veya vardır balınız,
Vardır bize veriniz,
Nevruz mübarekbad,
Bizim sözler bu size,
Ne olursa ver bize,
Yoksa, nefret büyük size,
Nevruz mübarekbad.

Nevruz İdil-Ural bölgesinde, yani bugünkü Tatarıstan, Başkurdıstan ve Çuvaşıstan gibi Türki cumhuriyetlerde Sovyet rejiminin yasaklamalarından dolayı ancak yeni-yeni kutlanmaya ve eski gelenekler canlandırılmaya başladı. Ancak

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

burada şu hususu vurgulamak yararlı olacaktır. Mart ayının 21-nde bu bölgelerde hala kış şartları sürmektedir, yani kar erimemiştir, hava soğuktur. Dolaysıyla Nevruz kutlamaları kırlarda veya meydanlarda düzenlenememektedir. Dolaysıyla Türk Dünyası'nın her bölgesinde, iklim şartlarına bağlı olarak, yukarıda bahsettiğimiz farklılıklar meydana gelmektedir. Şimdi Tatarıstan'ın başkenti Kazan'ın eski adı ile Lenin şimdiki adıyla Sultan Galiyev Meydanı'nda 21 Mart'ta Nevruz kutlamaları resmen yapılmaya başlamıştır. Aynı şekilde diğer şehir ve köylerde de Nevruz günü çeşitli etkinliklerle anılmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Son dönem Osmanlı belgelerinde Nevruz

*Özcan MERT**

Giriş

Yeni gün anlamına gelen Nevruz, gece ile gündüzün eşit olduğu ilkbaharın başladığı gün demektir. Önceleri 11 Mart'a isabet eden Nevruz günü, 1582'de Julian takviminde Papa XIII. Gregor tarafından yapılan düzeltmeden sonra 21 Mart'a dönüştü[3]. Nevruz'un genel olarak Türk dünyasında ve tarihinde ilgi çekici ve anlamlı bir yeri vardır. Sunulan bildiride Osmanlı tarihinin son dönemlerindeki Nevruz'a değinilecektir.

Bu bildiride esas olarak Osmanlı Devleti'nin son 150 yıllık dönemine ait belgelerden yararlanıldı. Bunun yanında istifade edilen kitap ve makalelelerin konuları ise XV. yüzyıla kadar inmektedir. Belgelerden edinilen bilgiler, aşağıda görüleceği gibi Nevruz'a değişik boyutlar kazandırmaktadır.

I. Onomatolojide Nevruz

Onomatoloji, onomastik (onomastique) olarak da bilinir ve "özel adlar ve özellikle kişi adları bilimi" demektir[4]. Bu bölümde Nevruz'a, öncelikle kişi, kabile ve yer adı olarak değinilecektir. Bitki adları, söz konusu bilimin dışında kalmakla beraber Nevruz'un öneminden dolayı bu ismi taşıyan bitkilere de değinmek uygun ve yararlı olacaktır.

A. Kişi ad ve lâkabı olarak Nevruz

Osmanlı döneminde ve öncesindeki Türk dünyasında kişi adı olarak Nevruz'un kullanıldığı bilinmektedir.[5]

Nevruz ad ve lâkabı Osmanlı Türk ve müslümanları ile gayr-ı müslimleri tarafından kullanılmıştır. Türk ve müslümanlara örnek olarak Nevruz İbrahim Kaptan, şaki Nevruz, Bağdatlı Nevruz, Eskişehirli Nevruzoğlu Hacı Mehmet

---

[3] Faik Reşit Unat, *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, 6. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1988, s. 161; Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985, s. 22, 77.

[4] *Türkçe Sözlük*, c. II, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 1988, s. 1111.

[5] M. Abdulhalûk Çay, *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1985, s. 187-88.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Düzceli Abaza Nevruzoğlu Mecit, Nevruzoğlu kabilesinden Nevruzoğlu Arslan Bey, Hace Nevruze ve Şerife Nevruz gösterilebilir.[6] Görüldüğü gibi müslüman erkek ile kadınları, Nevruz'u isim ve lâkab olarak kullanmışlardır. Nevruz, ilkbaharın birinci günü doğanlara ad ve lâkap olarak verilmiş olabilir. Nevruzoğlu ise, kişinin baba veya kabile adının Nevruz veya Nevruzoğlu olması ile ilgilidir.

Nevruz, hemen hepsi Ermeni kökenli olan Osmanlı gayr-ı müslimleri arasında sarraf Nevruzoğlu Evakim, Nevruzoğlu Karabet, Avrupa tüccarından Nevruzoğlu Artin, Nevruzoğlu Manil, Arapgirli Nevruzoğlu Ohannes'te görüldüğü gibi lâkap olarak kullanılmıştır.[7] Bu kişiler Nevruz günü doğmuş olup bundan dolayı Nevruzoğlu lâkabını kullanmış olabilirler. Baba adlarının Nevruz olması ise şu anda zayıf bir ihtimal gibi görülmektedir. Bunun yanında sözkonusu isim, âdeta bir hanedan adı olarak da kullanıldı. Sarraf Nevruzoğulları gibi.[8]

---

[6] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bâbıâlî Evrak Odası Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilâyât (A.MKT.UM.), nu. 260/86; Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Takibât-ı Adliye Şubesi (DH.EUM.ADL.), nu. 38/34; Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Şubesi (DH.EUM.AYŞ.), nu. 11/91; Evkaf Nezareti (EV.), nu. 25164; Hatt-ı Hümayun (HH.), nu. 35502, 42464-C; Şûrây-ı Devlet (ŞD.), nu. 2351/2; Yıldız Perakende Askerî (Y.PRK.ASK.), nu. 22/71.

Türkiye Cumhuriyeti döneminde de Türk dünyasında Nevruz isim olarak kullanılmaktadır. Ülkemiz için Mehmet Akif Ersoy'un 1932 tarihli bir kıtasını örnek olarak göstermek yararlı olacaktır (*Safahat*, Onbirinci baskı, eseri tertip eden: Ömer Rıza Doğrul, İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul 1977, s. 509, 592):

Nevruz'a

İhtiyar amcanı dinler misin, oğlum, Nevruz?
Ne büyük söyle, ne çok söyle; yiğit işte gerek.
Lâfı bol, karnı geniş soyları taklit etme;
Sözü sağlam, özü sağlam, adam ol, ırkına çek.

Türk dünyası için ise Azeri şair Muhammed Hüseyin Şehriyar'ın (1906-1988) şiirlerinde geçen Novruz Eli (Nevruz Ali) örnek alınabilir (*Haydar Baba'ya Selam*, hazırlayanlar: Selahattin Kılıç-İlhan Şimşek, Kültür Bakanlığı Yayını, Mersin 1993, s. 66):

Novruz Eli hermende vel sürerdi,
Gâhdan yénüp küleşlerin kürerdi,
Dağdan da bir çoban iti hürerdi,
Onda gördün ulah ayah sahladi,
Duğa bahıp gulahların şahladi.

[7] BOA., Bâbıâlî Evrak Odası Sadaret Divan-ı Hümayun Kalemi (A.DVN.), nu. 86/57; Bâbıâlî Evrak Odası Sadaret Mektubî Kalemi Deavî (A.MKT.DV.), nu. 70/10, 200/21, 203/6, 219/93; Bâbıâlî Evrak Odası Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme (A.MKT.MHM.), nu. 165/39; Bâbıâlî Evrak Odası Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devair (A.MKT. NZD.), nu. 377/45.

[8] BOA., A.MKT.DV., nu. 80/82; HH., nu. 46908-B.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

B. Kabile adı olarak Nevruz

Kırgızların iki ana kolundan biri olan sağ (ong) kümesinin İçkilik grubundaki oymaklarından alt birinin Navruz (Nevruz) adını taşıdığı bilinmektedir.[9]

Azak kalesi ile Kuban nehri arasında yaşayan Küçük Nogaylar, XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Rusların Kırım'ı elegeçirmesinden sonra Osmanlı topraklarına yönelik saldırılarını arttırınca, Osmanlı ülkesine göçetmeğe başladılar. Bu göçler Kırım Harbi (1853-1856) sonrasına kadar devam etti. Osmanlı topraklarına sığınan ve bir kısmı Adana çevresine iskân edilen Nogaylar arasındaki bir kabile Nevruzoğulları adını taşımaktaydı.[10] Nevruzoğuları'nın bir kısmının XX. yüzyılda Azerbaycan'da yaşadıkları bilinmektedir.[11]

C. Yer adı olarak Nevruz

Osmanlı dönemi ve öncesindeki Türk tarihinde Nevruz'un, sultanların bahçelerini isimlendirdiği gösterilmiştir. XIII. yüzyılda Şirâz şehrindeki İlhanlı sultanlarının bahçelerine Nevruzî ve 1505'te Kâbil'de ölen Babur Şah'ın annesi Kutluk Nigâr Hanım'ın mezarının bulunduğu bahçeye Bağ-ı Nevruziye adlarının verilmesinde olduğu gibi.[12]

Osmanlı döneminin XVII. yüzyılında Bursa'da Nevruz adası mezraasının varlığı bilinmektedir.[13] Tanzimat ve İkinci Meşrutiyet dönemi belgelerine göre ise Van vilâyetinin bir kazası Nevruz adını taşımaktadır.[14] Dahiliye Nazırı Talat Bey döneminde, 26 Temmuz 1914'te çıkarılan bir kanunla birinci sınıftan bir kazaya

---

[9] Çay, a.g.e., s. 188.

[10] BOA., HH., nu. 1282-B, 10852; A.MKT.MHM., nu. 180/82; A.MKT.NZD., nu. 321/32; *Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münâsebetlere Dâir Arşiv Belgeleri*, c. II, Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 1993, s. 79.

[11] Hüseyin Baykara, "Azerbaycan Cumhuriyetinin İki Askerî Zaferi", *Türk Kültürü*, c. III, nu. 35, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1965, s. 832.

[12] Çay, a.g.e., s. 189.

[13] Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilâtı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1967, s. 97.

[14] BOA., Bâbıâlî Evrak Odası Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vâlâ (A.MKT.MVL.), nu. 129/18; DH.KMS., nu. 53-1/9.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dönüştürülüp Mamuratürreşat adını alan Van'ın Norduz ilçesi[15] ile Nevruz kazası aynı yerler olabilir. Bu, ayrıca araştırılması gereken bir konudur.

Yerleşim merkezi dışında sosyal ve ticarî kurum olarak da Nevruz adının kullanıldığı görülmektedir. Tabii burada kurumlara adını verenler kurucularıdır. 1859 Tarihli bir belgede geçen İstanbul'daki Nevruzoğlu Hanı ve 1882 yılına ait bir belgede görülen yine İstanbul Şehremini'ndeki Hace Nevruze Vakfı gibi.[16]

D. Bitki adı olarak Nevruz

Nevruz adına, bitkiler arasında Nevruz otu olarak raslanmaktadır. Nevruz'u bilen ve yaşayan bir kimse olan Ahmet Vefik Paşa, sözlük olarak yayınladığı eserinde Nevruz otunu Farsça bir kelime ile "nûşkiyâ" biçiminde açıklar.[17] Nûşkiyâ, bir tür dağ bitkisidir.[18]

Nevruz adını taşıyan bir gül cinsi (novruz güli) ise Azerbaycan'da bulunmaktadır. Nevruz bayramı öncesinde açmaya başlayan Nevruz gülü, şairlerin ilham kaynağı olarak görülmektedir:[19]

Bayram yéli çardahları yıhanda,
Novruz güli gar çiçeği çıhanda,
Ağ bulutlar köyneklerin sıhanda,
Bizden de bir yad éliyen sağ olsun,

---

[15] BOA., Dahiliye Nezareti Sicill-i Nüfus İdare-i Umumiyesi (DH.SN.M.), nu. 34/109.

[16] BOA., A.MKT. DV., nu. 134/76; EV., nu. 25164. Günümüzde de ülkemizde Nevruz adıyla ilgili dört köy vardır. Bunlardan ikisi Çanakkale'nin Yenice ilçesi merkez bucağı ile Sivas'ın Yıldızeli ilçesi Direkli bucağına bağlı Nevruz adlı birer köydür. Diğer ikisi ise Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesi Narlı nahiyesinin Nevruzlu ve Sivas'ın Yıldızeli ilçesi merkez bucağının Nevruzyaylası köyleridir. Bk. *Köylerimiz 1981*, T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1982, s. 427.

[17] Ahmed Vefik, *Lehce-i 'Osmânî*, Mahmûd Bey Matba'ası, Dersaâdet 1306, s. 1426.

[18] Hasan 'Umîd, *Ferheng-i Fârsî-yi 'Umîd*, c. III, Tahran 1375/1997, s. 2425. Bana bu bilgiyi sağlayan Osman Gazi Özkuzugüdenli'ye teşekkür ederim. Modern bir ansiklopedide nevruzotu, "yüksükotugiller (Scrophulariaceae) familyasının Linaria cinsini oluşturan yaklaşık 100 otsu bitki türünün ortak adı. Kuzey ılıman kuşağa özgü olan bu bitkiler özellikle Akdeniz Bölgesinde yoğunlaşmıştır. Keteninkileri andıran yapraklar ile aslanağzına benzeyen iki dudaklı ve mahmuzlu çiçekler türlerin ortak özelliğini vurgular. Anayurdu Avrasya olan L. vulgaris sarı ve turuncu renkli çiçekleriyle en yaygın türlerden biridir. Kuzey Amerika'da yaygın olanL. canadensis parlak ve mavi renkli narin çiçekleriyle, Kuzey Afrika kökenli L. bipartita ve L. reticulata ise mor ve turuncu karışımından oluşan iki renkli çiçekleriyle dikkati çeker" biçiminde tanımlanmaktadır. Bk. *Ana-Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, c.XXIII, Ana Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 384.

[19] Şehriyar, a.g.e., s. 36.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Derdlerimiz goy dikelsin dağ olsun.

II. Kültür hayatında Nevruz

A. Basında Nevruz

13 Mart 1884 - 27 Temmuz 1885 tarihlerinde İzmir Aramyan Matbaası'nda 10 sayı olarak *Nevrûz* adlı bir dergi yayınlandı. Bu, İzmir'de Türkçe olarak çıkan ilk dergidir. Manisa'ya yapılan bir Nevruz gezisinden adını alan bu dergiyi yayımlayanlar; İsmail Hakkı Nakit [Bıçakçıoğlu], Mehmet Halit Ziya Uşaklıgil ve Tevfik Nevzat idi. Her Rumî ayın birinci ve onbeşinci günleri çıkarılması ve nüshası 100 paradan satılması planlanan *Nevrûz*, II. Abdülhamit döneminde basın üzerindeki baskı karşısında, siyaset dışındaki her konuyu, başta fen ve edebiyatı işlemeyi prensip olarak benimsedi. Bu dergi, İzmir'in fikir hayatı ile dil ve edebiyat hareketlerine canlılık getirdi.[20]

B. Şiirde Nevruz

Nevruz, Türk dünyası şairlerinin ilgilendiği bir konudur. Meselâ XIV. yüzyıl şairlerinden Cemalettin Tabip tarafından Farsça yazılan "Gül ü Nevruz" yani "Gül ve Nevruz" adlı eseri, XV. yüzyıl Çağatay şairlerinden Mevlâna Lütfi Türkçeye çevirdi.[21] Lütfi, adı geçen mesnevinin mukaddimesinde eserin Türk dilinde yazılışını aşağıdaki kıta ile anlatmaktadır:

Buyurdı kim bu gül faslında derhâl
Gül ü (ve) Nevrûz efsânesin sal
Ayıt (söyle) ol kıssanı Türkî tiline
Ki tatkan (tadan) til tatıgından (tadından) tiline

Nevruz dolayısıyla Osmanlı şairlerinin yazdıkları kasidelere Nevruziye adı verilirdi. Nevruziye yazan şair, şiirini sunduğu devlet adamından caize alırdı.

---

[20] Zeki Arıkan, "Tanzimat ve Meşrutiyet Döneminde İzmir Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. I, İletişim Yayınları, İstanbul basım yılı yok, s. 105, 106, 107; Hasan Duman, *İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Kataloğu 1828-1928*, IRCICA Yayını, İstanbul 1986, s. 304-5; Mebrure Önal-Zekâi Güner, *Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu*, c. I, Millî Kütüphane Başkanlığı Yayını, Ankara 1987, s. 195.

[21] İsmail Hikmet Ertaylan, *Lütfi Divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1960, s. 6-7, 8, 10, 30; Ahmet Bican Ercilasun, "Türk Dünyasında Alfabe ve Dil", *Değişen Dünyada Türk Dünyası Sempozyumu (Bildiriler)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara 1993, s. 143.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

Şiirlerinde Nevruz'u ilham alan ve Nevruziye Osmanlı şairleri arasında hatıra ilk gelenler arasında Pir Sultan Abdal, Ahmet Paşa, Bâkî, Fennî, Nadirî, Nâilî, Nef'î, Mollacıkzâde Raif, Rami Paşa'nın oğlu Refet Bey ve Seyyit Vehbi bulunmaktadır.[22] Bu şairlerin Nevruz'un değişik yönlerini gösteren şiirlerinden örnek olarak alıntılar aşağıdaki satırlardadır:

Aşık olan cânlar bugün gelirler
Sultân Nevrûz günü birlik olurlar
Hallâk-ı cihândan ziyâ olurlar
Himmeti erince Nevrûz Sultân'ın

Pir Sultan Abdal

Iyd-ı nevrûzu görüp gül defterinden andelîb
Hoş duâ vü mehd okur şâh-ı zafer-yâb üstüne

Ahmet Paşa

Başladı gülşende murg-i hoş-nevâ nevrûzdan
Şâh-ı gül bezminde taksîm etti bir garrâ gazel

Baki

Gıbta ol şahsa olur erdiği dem nevrûze
Gide cânân ile zevk etmiye İstavruz'e

Fennî

Arâyiş-i nevrûz ile oldu cihân bağ-ı İrem
Gülşende sâz u söz ile ârifler etsin def'-i gâm

Nâdirî

Tîzdir feryâdı meşk-i nâleden bülbüllerin
Eylesin mutribler âheng-i nevâ nevrûzdur

Nâilî

Câna cân katmak dilersen bâğa var Nef'î hemân

---

22 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1971-1972, s. 688; Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, hazırlayan: Cemal Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992, s. 64, 288, 309, 317, 318; Metin Akkuş, *Nef'î Dîvânı*, Akçağ Yayını, Ankara 1993, s. 338-39; İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 2. baskı, Akçağ Yayını, Ankara basım yılı yok, s. 390; Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlılarda Nevruz Kutlamaları", *Nevruz ve Renkler*, yay. Sadık Tural-Elmas Kılıç, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996, s. 186-87.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Köhne mey nûş eyle bir dildâr ile nevrûzda

Nef'î

Sunar fütâdeye nevrûz fasl arişdi deyü

Dehânı hokka-i şekker nevâle-i gül-reng

Mollacıkzâde Raif

Hayât-ı tâze verüp dehre makdem-i nevrûz

Hoşâ irişti meşâm-ı deme dem-i nevrûz

Dağıttı leşker-i sermayı sahn-ı gülşenden

Kurunca bârgehin şâh-ı ekrem-i nevrûz

Rami Paşa'nın oğlu Refet Bey

Nevrûz için tabîb-i bahâr etti tehniyet

Ma'cûn-ı kırmızı yerine verd-i ahmeri

Seyyit Vehbi

C. Müzikte Nevruz

Nevruz, kökleri XIV. yüzyıla kadar uzanan Türk müziğinin eski makamları arasında gösterilmektedir. Gösterilen yirmi makam: "nevrûz-i Acem, nevrûz-i Arab, nevrûz-i asl, nevrûz-i beyâtî, nevrûz-i büzürg, nevrûz-ı hârâ, nevrûz-i hicâz, nevrûz-i hüseynî, nevrûz-i ırak, nevrûz-i ısfahan, nevrûz-i rûmî, nevrûz-i sultânî, nevrûz-i uşşâk, nevrûz-kûçek, nevrûz-nevâ, nevrûz-pûselik, nevrûz-râst, nevrûz-rehâvî, nevrûz-sabâ ve nevrûz-zengûle"dir.[23]

Burada iki husus üzüntü vermektedir. İlki, bahsedilen müzik makamları ilgili eserlerin hemen hemen hepsinin kayıp olmasıdır. İkincisi ise, Nevruz ve müziğe ait bu bilgilerle bağlantılı sağlıklı kaynakların şimdilik gösterilememesidir.

D. Gıda ve ilâç olarak Nevruz

Osmanlılarda Nevruz ile ilgili bir yemek tarifine şimdilik rastlanmadı.[24] İran'daki Nevruz törenlerini yaşayan ve Nevruz'u diplomaside başarılı bir biçimde kullanan Ahmet Vefik Paşa, bir gıda olarak Nevruz tatlısına Nevruziye adının

---

[23] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Doğuş Ltd. Şti. Matbaası, Ankara 1970, s. 994-95.

[24] Kazaklarda ise "Nevrûz kutlamaları için hazırlanan lapa (mama)'da alışılan malzemelerden başka 7 tür hububat atılır: pirinç, arpa, buğday, mısır, fasulye, kuru üzüm ve darı. Böylece hazırlanan mama Nevrûz koje adını alır. Nevrûz koje her evde ve her ailede hazırlanır". Bk. A. A. Divaev, "Kazakların Hayat Tarzları Üzerinde Etnografik Notlar: Nevrûz", *Tarih ve Etnografya Açısından Nevruz*, çev. Yıldız Pekcan-Sevinç Öztürk, Boğaziçi İlmî Araştırmalar Serisi, Ankara 1993, s. 71.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

verildiğini belirtir ise de bir açıklamada bulunmaz.[25] Bu muhtemelen Nevruziye adlı macundur. Belirtilen macun, aynı zamanda ilâç olarak da kabul edilip kullanılırdı.[26]

Nevruziye adlı macun; kırk çeşit maddeden, anber, afyon ve kokulu otlardan kırmızı renkli olarak yapılırdı. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında en iyi Nevruziye, "kudret ve şehvet macunu" olarak bilinirdi.[27] Saray ve devlet ileri gelenleri için hekimbaşı tarafından yapılan macunlar, her yıl Nevruz'da saray ile devlet ileri gelenlerine sunulurdu. Buna karşılık olarak padişah ve sadrazam, hekimbaşıya kürk ve hilat hediye ederdi.

Halk için aynı macun; doktor, eczacılar ve şekerciler tarafından yapılırdı. Nevruz macunu, müşterilere eczane, şekerci dükkânı ve cami avlularındaki sergilerde satılırdı.[28]

Nevruziye ile ilgilenen Umûr-ı Tıbbiye Nâzırı'nın 1850 yılında 2500 kuruş harcama yaptığı bilinmektedir.[29]

E. Hediye ve bahşiş olarak Nevruz

Osmanlı yönetiminde Nevruz münasebetiyle verilen hediye ve bahşişlere Nevruziye denirdi.[30] XVI. Yüzyıl sonlarında sadrazam, vezir ve komutanlar tarafından padişaha sunulması âdet ve alışkanlık hâline gelen resmî hediyelerden biri olan Nevruziyenin bir diğer karşılığı da Nevruziye pişkeşidir. Zengin olan valiler padişahtan başka sadrazama da Nevruziye takdim ederlerdi.[31]

---

[25] Vefik, a.g.e., s. 1426.

[26] Nevruziye adlı macun hakkında değişik ve ayrıntılı için bk. A. Süheyl Ünver,"Türkiye'de Nevruz ve Nevruziye", *Vakıflar Dergisi*, nu. XI, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1976, s. 223 vd.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1984, s. 366-67; Pakalın, a.g.e., c. II, s. 688-89.

[27] II. Abdülhamit döneminde 70 yaşındaki bir nazırın aldığı nevruziyenin çok iyi çıkması üzerine imal eden eczacıya 25 çil altın hediye etmesi hakkında bk. Pakalın, a.g.e., c.II, s. 689.

[28] Ş[emseddîn] Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, nâşiri: Ahmed Cevdet, İkdâm Matba'ası, Dersa'âdet 1317, s. 1475; Ünver, a.g.m., s. 232; Onay, a.g.e., s. 318

[29] BOA., A.MKT.MVL., nu. 40/49.

[30] *İlâveli Lugat-ı 'Osmâniyye*, Şirketi-i İrâniyye Matba'ası, [İstanbul] 1292; Mustafa Nuri, *Netâyicül-vukû'ât*, 2. baskı, c. I, Uhuvvet Matba'ası, İstanbul 1327, s. 116; c. III, s. 77; a.g.y., *Netayic ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, 2. baskı, yay. Neşet Çağatay, c. I-II, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1987, s. 127; c. III-IV, s. 104; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 75-76; Pakalın, a.g.e., c. II, s. 689.

[31] Uzunçarşılı, a.g.e., s. 75-76.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bunlardan başka, Nevruz münasebetiyle devlet erkânına müneccimbaşının sunduğu takvim ve hekimbaşının takdim ettiği macun karşılığı olarak bu kişilerden aldıkları bahşişe de Nevruziye denirdi. Saray dışında Nevruziye adlı macunu satan çıraklara zengin müşterilerin verdikleri bahşiş için de aynı terim kullanılırdı.

1693 Nevruz'unda takdim ettiği yeni takvimden dolayı âdet olduğu üzere müneccimbaşıya verilen Nevruziye 6000 akçe idi.[32] Nevruziyenin bu rakamı, 1751 yılında da aynı idi.[33] Sunulan yeni takvimin kırtasiye bedeli olarak gösterilen Nevruziye, 1841 tarihinde 500 kuruşa çıktı.[34]

III. Devlet yönetiminde Nevruz

A. Maliyede Nevruz

Osmanlı Devleti, kış mevsiminde üretimin yetersizliği ve vergilerin toplanması ile İstanbul'a gönderilmesinin zorluğu ve riskli bir iş oluşu karşısında Nevruz tarihine büyük önem verdi. Merkezî yönetim, gerek vergi toplanmasında gerekse vergilerin İstanbul'a ulaştırılmasında Nevruz'u belli bir tarih olarak kullandı.[35]

Nevruz, XVI. yüzyıl Osmanlı yönetiminde âdeta malî yılın başlangıcı gibidir. Osmanlı Devleti ile önce komşu olan ve daha sonra bütünleşen Akkoyunlu Türk ve Mısır Memlüklü Devletlerinin maliyesinde Nevruz'un durumu aynı idi. Bir kısmının kökleri XV. yüzyıla kadar uzanan XVI. yüzyıl Osmanlı sancak kanunnamelerinde; halktan toplanan vergilerin önemli bir bölümü (resm-i çift, resm-hâne, resm- kışlak, resm-i mevâşî, resm-i merâ'î, cizye, tütüncek vb.) ile ilgili olarak arasında sık sık "Resm-i çift ve tütüncek alınmasının mevsîmi nevrûzdadır" ve "Zikrolunan resmin [resm-i hâne] nısfı nevrûz-ı sultânîde ve nısf-ı aharı son güz

---

[32] BOA., İbnülemin Maliye, nu. 4922.

[33] BOA., Cevdet Saray, nu. 59.

[34] BOA., Cevdet Maliye, nu. 2543.

[35] Nevruz tarihi için bk. dipnot 1. XVI. Yüzyıl Osmanlı maliyesinde nevruz ile ilgili ayrıntılı bilgiler için bk. Ömer Lûtfi Barkan, *XV ve XVI inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Yayını, İstanbul 1943, s. 145, 146, 148, 149-50, 151, 155-56, 170-71, 172, 200-201, 204, 228; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, Fey Vakfı Yayını, İstanbul 1991-1994, c. III, s. 221, 227, 232, 252, 253, 276-77, 299-300, 488, 493; c. IV, s. 563-64, 608; c. V, s. 103, 187, 595, 598-99, 613-14, 618-19; c. VII, s. 188, 195-96, 211, 400, 616.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ayının evvelinde alına" gibi maddeler mevcuttur. Bu maddeler, vergilerden bir kısmının tamamının ve diğer bir kısmının ise ilk taksidinin Nevruz'da alındığını göstermektedir. Meselâ resm-i ganem adlı hayvan vergisi, Osmanlı halkından toplanırken Nevruz'da kuzu ve oğlaklarıyla birlikte hayvan sayımı yapılır ve iki baş hayvan için bir akçe ödenirdi.[36]

Yine aynı yüzyılda "nevrûzdan nevrûza gelinceye kadar tevcîh olunan tımarlar" ile Nevruz tarihine göre düzenlenen bütçe de vardı.[37]

Vilâyetlerden toplanan vergilerin Nevruz'dan önce İstanbul'a gönderilmesi yönetimin prensiplerindendi. Meselâ 1 Aralık 1559'da Mısır'dan gelen hazinenin Nevruz'dan önce İstanbul'a ulaştırılması istendi.[38] 15 Nisan 1571 Tarihli bir hükümde ise Balkanlardan gönderilen Nevruz irsaliyesinin İstanbul'a ulaştığı belirtildi.[39] Nevruz irsaliyesi ile ilgili olarak Nevruz muhasebesi düzenlenirdi.[40] Maliyede, Nevruz hizmeti muhasebesini çıkarmakla ile görevli olan memurlar vardı.[41]

Nevruz, içinde bulunduğu Mart ayına da büyük bir önem kazandırdı. Osmanlı yönetimi, güneş ve ay yılları arasındaki onbir günlük farktan doğan gelir farkı (tefâvüt-i hasene) gibi malî meseleleri çözümlemek ve maaş ile göreve başlama işlerini verimli bir düzene sokmak üzere 1677, 1740, 1794 ve 1840 yıllarında önemli kararlar aldı. Sonunda Mart ayı malî yılbaşı oldu.[42]

B. Askeriyede Nevruz

1. Orduda Nevruz

---

[36] Barkan, a.g.e., s. 170-71; Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. I, IRCICA Yayını, İstanbul 1994, s. 538.

[37] Akgündüz, a.g.e., c. VI, s. 382 vd.; c. VII, s. 380-82.

[38] *3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560) «Özet ve Transkripsiyon»*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 1993, s. 244.

[39] *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1571) «Özet-Transkripsiyon ve İndeksi»*, c. I, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1996, s. 290-91.

[40] Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, hazırlayan: Mehmet İpşirli, c. II, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1989, s. 546-47.

[41] Akgündüz, a.g.e., c. IV, s. 608; c. VII, s. 400.

[42] Ahmet Cevdet, *Târîh-i Cevdet*, c. VI, Matba'a-i Osmâniye, Dersa'âdet 1309, s. 150-57, 372-77; Unat, a.g.e., s. 159-60, 162-63.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Osmanlı Devleti'nde bir yabancı devlet ile savaşılırken veya bir iç isyan bastırılmaya çalışılırken askerî birliklerin ve ihtiyaçlarının Nevruz'a kadar hazır duruma getirilmesi prensibi hakimdi. Hazır olan birlikler, hareket merkezi olan İstanbul'a Nevruz'da ulaşır oradan cepheye hareket ederdi. Burada Nevruz'un esas alınmasından amaç, ilkbahar mevsiminin gelmesi ile ulaşım ve nakliyenin kolaylaşması ve gıda ihtiyaçlarının da daha rahat sağlanması idi. Ayrıca Nevruz'un uğurlu günler ve başarılı sonuçlar getireceği inancı da kara ordusunun hareket tarihinin belirlenmesinde etkili oldu.

Osmanlı Devleti'nin XV-XVII. yüzyıllardaki savaşlarında, sorumluların ve askerlerin öncesinde veya Nevruz'da yola çıkmaları ve orduya katılmaları sık sık istenmekteydi.[43]

XVIII. Yüzyıla gelindiğinde 1710'lu yıllardaki savaşlarda ordunun Nevruz'da İstanbul ve Edirne'de toplanması için ilgili ve yetkililere emirler gönderildi.[44]

1787-1792 Harbi sırasında, 1789 yılı başında, Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa görevinden alınıp kara ordusunun seraskerliğine getirildi. Bu konudaki bir belgede "müşârünileyh kara ser'askeri olduğu sûrette ordu-yı humâyûnun Dersaâdet'ten vakt-i hurûcu olan nevrûzda müşârünileyh Asitâne-i saâdetten hareket eylemesi ve asâkir-i külliye ile ... 'azîmet eylemesi" bildirilmekteydi.[45] Bu savaş sırasında, diğer sorumlu olan kimseler ile askerlerin de Nevruz'da veya öncesinde orduda hazır bulunmaları istenmekteydi.[46]

1803-1804 Yıllarında Balkanlardaki dağlı eşkıyasına karşı askerî birlikler düzenlenirken yine Nevruz tarihi esas alındı ve gecikme olmaması istendi.[47]

---

[43] *Mühimme Defteri 44*, yay. Mehmet Ali Ünal, Akademi Kitabevi, İzmir 1995, s. 1-6, 10-12, 18-22, 114-18, 132-33, 135-36, 142, 184-87; Defterdar Sarı Mehmet, *Zübde-i Vekayiât*, hazırlayan: Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1995, s. 551; Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1989, s. 24-25; Müjgân Cunbur, "Bir Osmanlı Müneccimbaşısının Nevruz Tebrikleri", *Nevruz ve Renkler*, s. 121-22.

[44] Silâhdar Fındıklılı Mehmet, *Nusretnâme*, sadeleştiren: İsmet Parmaksızoğlu, c. II/2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1969, s. 289, 290, 325, 342.

[45] BOA., HH., nu. 1093.

[46] BOA., HH., nu. 10623, 57476.

[47] BOA., HH., nu. 6907, 11760, 11981.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

1812'de ise ordunun ihtiyacını karşılayacak olan araba ve elemanların Nevruz'dan önce Şumnu'da bulunmaları bildirilmekteydi.[48]

Osmanlı yönetiminde ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için Nevruz'da hareket etmek bir gelenek halini aldı. Ancak kış mevsimi şiddet ve soğuklarının uzaması durumunda istenen hizmetlerin gecikebiliyordu. Bunun yanında kış mevsimi, kereste kesimi ve nakline engel olduğundan bu işle görevli kereste nazırının izni Nevruz'a kadar uzatılabilmekteydi.[49]

Diğer yandan 1803-1804'te Bâbıâlî'ye ulaştırılan haberler arasında Ruslara karşı mücadele ederken İran ordusunun da Nevruz'dan sonra hareket edeceği hakkında bilgilere rastlanmaktadır. Demek oluyor ki, İran ordusunda da hareket günü olarak Nevruz'un ayrı bir önemi vardır. Gerçekten İran'ın, Osmanlı Devleti ile savaşırken de 1777'de ve 1822'de ordunun hareket tarihi olarak Nevruz'u belirlediği görülmektedir.[50]

2. Bahriyede Nevruz

Nevruz, Türk denizciliği bakımında da önemli bir tarihtir. Denizcilikte de ilkbahardan itibaren hava şartlarının daha müsait olması sebebiyle donanma Nevruz'da denize açılacak duruma getirilirdi. Ayrıca Nevruz'da uğursuzlukların bulunmadığı anlayışı da bunda etkili olmalıdır.

XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı yönetimi, donanmanın zamanında denize açılmasını gerçekleştirebilmek üzere gemilerin ihtiyacı olan mühimmat, kürekçi ve askerlerin Nevruz'dan önce hazır duruma getirilmeleri ve deniz kuvvetlerine katılmaları hususunda emirler yazardı. Bu hususta bazan gecikmeler de olurdu. Ayrıca yeni yapılan baştarde ve kalyonlar Nevruz'da veya hemen sonrasında denize indirilirdi.[51]

Osmanlı denizciliğindeki Nevruz'un önemi XVIII. ve XIX. yüzyıllarda da devam etti. 1789 Tarihli iki belgedeki "donanmanın bilâ-kusûr tekmîli ve nevrûzda

---

[48] BOA., HH., nu. 42068.

[49] BOA., HH., nu. 20400, 21258.

[50] BOA., 780, 3832-C, 37383, 37442-L.

[51] *3 Numaralı Mühimme ...*, s. 328-31, 375, 401; *12 Numaralı Mühimme Defteri ...*, c. II, s. 27-28, 31, 36-38, 40-42, 45-47, 50; Selânikî, a.g.e., c. II, s. 799; İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Amire*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1992, s. 197-98; Cunbur, a.g.m., s. 123.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Büyükdere pişgâhına" gelmesi ve "donanmanın vakt-i hurûcu rûz-ı hızır esnâları olup müddet-i karîbe nihâyet nevrûz olmak iktizâ edeceği bâhir ve müşârünileyh ise nevrûzda Dersa'âdet'ten hareket etmeli ki vakt-i zamânıyla mahall-i me'mûriyetine erişip küffâr-ı hâkisâr .... dan evvel bir iş görüle..."[52] ifâdeleri deniz kuvvetleri bakımından Nevruz'un önemini ortaya koymaktadır.

III. Selim'in saltanatının (1789-1807) ilk yılında, 1790'da, yapılan bir savaş gemisinin Nevruz'da denize indirilmesi bir uğur kabul edilirdi.[53] Aynı padişah, denizcilere verilecek kıyafet konusunda, bir beyaz üzerine hatt-ı hümayuna aynen şu cümleleri yazdı:

Benim vezirim,

Kalyoncu gediklilerine ve tüfenkçilerine itâsı kânûn olan elbise beher sene nevrûz günü verilmesi kânun olsun. Ve kânûnnâmeye kaydolunup her sene nevrûzda cümlesine verilsin. Zîrâ bu sene ileri gidenlere esvâb verilmedi. Muvakkat olunca râbıtasız oluyor.[54]

III. Selim gibi yenilikçi bir padişah olan II. Mahmut da askerlerin bütün eksiklerinin tamamlanmasından sonra ve Nevruz'dan önce donanmaya katılması ile ilgili emirler yayınladı.[55]

C. Dış Politikada Nevruz

Osmanlı yönetimi, diplomatik temaslarda da Nevruz'un uğurlu olduğu hususundaki inançla bazı tutum ve davranışlarda bulundu. Hükümet, elçi gönderirken ve mütareke süresini belirlerken Nevruz tarihine dikkat etti. Meselâ eski silâhdar Dayezâde Gürcü İbrahim Ağa'yı 1719 Nevruz'unun ikinci günü Viyana'ya elçi olarak gönderdi.[56] 1747 Nevruz'unda veya hemen sonrasında da Sivas Valisi Vezir Kesriyeli Ahmet Paşa'nın İran'a elçi olarak gönderilmesi üzerinde durdu.[57] Bütün bunlarda şüphesiz mevsimin değişmesiyle yolculuğun kolaylaşmasının da etkisi vardır.

---

[52] BOA., HH., nu. 1015, 1093.
[53] BOA., HH., nu. 10704.
[54] BOA., HH., nu. 15850.
[55] BOA., HH., nu. 28154, 40410.
[56] Fındıklılı Mehmet, a.g.e., c. II/2, s. 385.
[57] BOA., HH., nu. 127.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Osmanlı Devleti, savaş yıllarında barışa geçilmesi için yapılan görüşmelerde Nevruz'a kadar mütareke yapılması üzerinde durmuştur. 1768-1774 Harbi'nde 1772'deki başarısız girişimden sonra 1773 Nevruz'una kadar uzanan yeni bir mütareke yapıldı.[58] Bundan amaç, Nevruz'a kadar yani mütareke bitimine kadar her ihtimale karşı orduyu savaşa hazır duruma getirmek ve bölgede huzur ile asayişi sağlamak idi.

Osmanlı yönetimi, Nevruz'un eğlence yönünü de dış politikada kullandı. Bâbıâlî bunu, 1850'li yıllarda İran'ın millî bayramı olan Nevruz kutlamaları sırasında uyguladı. Bâbıâlî'nin İran'daki Nevruz kutlamalarıyla ilgilenmesine dair 1852 öncesine ait belgelere şimdilik rastlanılmadı. Sadece III. Ahmet devrinde, 1721'de Tahran'a geçici elçi olarak giden Dürrî Ahmet Efendi, sefaretnamesinde İran'daki Nevruz kutlamalarına değinir. Gittiği ülkedeki iç durumu anlayıp öğrenmek ve burada görünürde dostluk belirtileri vermek ile görevli olmasına rağmen elçi, zengin-fakir ve kadın-erkek herkesin katıldığı bir ay süren kutlamalara kendisinin özür dileyerek katılmadığını belirtir.[59]

Tanzimat devrine gelince, özellikle Kırım Harbi'nin yaşandığı 1850'li yıllarda bu konuyla ilgili belgeler dikkati çekmektedir. Kırım Harbi için Bâbıâlî, İngiltere ve Fransa'yı kendi yanına çekmeye çalışırken İran'ın da Rusya tarafına geçmemesi için çabalamaktaydı. Gerçekten de Rusya, İran'ın Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilân etmesi için çeşitli entrikalara başvurdu. Ocak 1854 tarihli bir belgeye göre İran, İngiltere'nin de baskısıyla Bâbıâlî'ye savaş açmaktan son anda feragat etti.[60] İran'ın bu kararında, Osmanlı Devleti'nin diplomatik çabaları yanında Nevruz konusundaki olumlu çalışmalarının da etkisi vardır. Bu konudaki başarıyı sağlayan kişi, İran şahının Nevruz törenlerine katılan ve aynı zamanda bir kültür adamı olan Bâbıâlî'nin Tahran'daki elçisi Ahmet Vefik Efendi (Paşa) idi. Ayrıca bu diplomat, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında İran'daki Nevruz

---

[58] BOA., HH., nu. 284; Nuri, *Netâyicül-vukû'ât*, c. III, s. 52; a.g.y., *Netayic ül-vukuat Kurumları...*, c. III-IV, s. 68.

[59] Pakalın, a.g.e., c. II, s. 688; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeleri*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1968, s. 241.

[60] BOA., İrade Hariciye (İ.HR.), nu. 5554/12.

kutlamalarında meydana gelen bir çavuş olayının büyümesini ve problem olmasını da önledi.[61]

Ahmet Vefik Efendi,1851-1854 yıllarında Osmanlı Devleti'nin Tahran Elçiliği görevini yürüttü . O, belirtilen dönemde Nevruz konusunda İstanbul ile yazışmalarda bulundu.[62]

1852 yılı Tahran'daki Nevruz kutlamalarında Osmanlı Elçiliği'nin "İran'ın 'âdeti iktizâsınca beyân olunan masârifin" 14000 kuruş masraf yapacağı tahmin ediliyordu.[63] Sözkonusu masraf 12007 buçuk kuruşu buldu. Bu masrafın karşılanmasında bir İngiliz şirketinden % 8 faizle borç alındı.[64] Bundan dolayı masraf 12968 kuruşa ulaştı.[65]

1854 yılı sonunda Ahmet Vefik Efendi'ye gönderilen bir yazıda "Tahran Sefâret-i seniyyesi tarafından nevrûz resmi masârifi olarak bermu'tâd sarfolunmakta olan mebâliğin evvelki seneye nisbetle geçen sene" arttığı hatırlatılmıştır.[66] Tahran elçiliğinin 1854 yılı Nevruz'unda yaptığı masraf 41548 buçuk kuruştur.[67]

Ayrıca 1854 yılı Nevruz'unda Osmanlı Tahran Sefareti'nde çalışan Ahmet Çavuş ile İngiliz maslahatgüzarının hademesi olan bir uşak arasında çıkan bir itişme ve ağız kavgası diplomatlar arasında yapılan görüşmelerle çözümlendi. Olay büyümeden 9 Ağustos 1854 tarihli bir irade ile çavuşun yurda gelmesi kararlaştırıldı.[68]

Ahmet Vefik Efendi, İran'daki Nevruz kutlamaları için dönemine göre önemli mikdarda para harcadı. Ama karşılığını da aldı. Onun bu çalışmaları, İran yönetimi ile halkını etkilemek içindi. Nitekim bu konuda etkili ve başarılı oldu. Ahmet Vefik Efendi'nin başarısı, İran'ın Rusya'nın yanında yer almasını önlediği gibi Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin bozulmasını engelledi.

---

[61] BOA., İ. HR., nu. 5358.
[62] BOA., Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi (HR.MKT.), nu. 73/83, 78/27, 93/44, 97/56.
[63] BOA., HR.MKT., nu. 44/49.
[64] BOA., HR.MKT., nu. 50/21.
[65] BOA., HR.MKT., nu. 50/59.
[66] BOA., HR.MKT., nu. 95/45.
[67] BOA., HR.MKT., nu. 97/40; 93/44.
[68] BOA., HR.MKT., nu. 83/21; İ.HR., nu. 5358.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kırım Harbi sonrasında da Bâbıâlî, İran'daki Nevruz kutlamalarına ilgi gösterdi. 1857 yılı Nevruz'unda Osmanlı Tahran Elçiliği 79 emperyallik masrafta bulunmuş ve bunun Maliye Nezareti tarafından hazineden karşılanması yoluna gidildi.[69] Aynı yıl Tahran'da verilmesi mutad olan Nevruz aidatının mikdarı bir başka belgede ise 231 emperyale ulaştığı biçimindedir.[70]

Sonuç

Onomastik bakımından Nevruz; Osmanlı ülkesinde kişi ve aile ad ve lâkabı ile kabile ve yer adı olarak kullanıldı. Günümüzde de bu özelliğini korumaktadır. Osmanlı kültür hayatında Nevruz ile ilgili şiir, takvim, macun, hediye ve bahşişe ortak bir ad olarak Nevruziyenin verilmesi dikkat çekici bir husustur. Nevruz ile ilgili şiirlerin varlıkları kültürümüze bir zenginlik kazandırırken Nevruz ile bağlantılı müzik makamlarına ait eserlerin kaybolması ise eksiklikler yaratmaktadır.

Nevruz'dan etkilenilerek *Nevrûz* adlı bir derginin çıkarılması, Türk basınındaki aydınların ilham kaynaklarından birini net bir biçimde göstermektedir. Bu dergi, İzmir halkı üzerinde fikir ve sanat bakımından etkili ve yararlı oldu.

Devlet yönetiminde Nevruz'un maliyede gösterdiği yılbaşı özelliği, Mart ayı olarak Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devam etti. Mart ayının malî yılbaşı olma durumu, cumhuriyet döneminde devlet bütçesinin yılbaşısı olarak aralıklarla 1980'li yıllara kadar devam etti.

Nevruz'da elçi, asker ve donanma gönderilmesinde, onun uğurundan çok, mevsimin yolculuk ve ihtiyaç karşılamak ile savaşmak bakımından daha müsait olmasının rolü ve etkisi vardır. Orduda ve donanmada ihtiyaçlar ile askerî birliklerin Nevruz'a kadar yetiştirilmesi mevsimin savaşa müsait olmaya başlaması ve uğurluluk ile açıklanabilir. Bunların yanında, İran ordusunda da Nevruz tarihinin önemli bir yerinin bulunması ilgi çekicidir.

Komşu bir devletin millî bayramına gösterilen ilgi, o devletin düşmanla ittifak yapmasının önlenmesinde pay sahibi olurken dostluğun da uzun yıllar sürmesini sağladı. Yani kültürel ilişkilerin hem hükümetleri ve hem de milletleri

---

69 BOA., Bâb-ı Asafî Amedî Kalemi (A.AMD.), nu. 80/60.

70 BOA., A.AMD., nu. 78/88.

birbirine yaklaştırarak problemler çıkmasını önlediği görülmektedir. Diplomatların diplomasi yanında kültürel ilişkileri geliştirmeyi ihmal etmemeleri gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca ülke yönetimi ile uluslararası ilişkilerde kültürel konu ve faaliyetlerin önemi açıkça kendini göstermektedir.

Görüldüğü gibi Nevruz'un ad, lâkap ve terim olarak Osmanlı sosyal, kültürel, malî, askerî ve diplomasi hayatında belirgin bir yeri vardır. Hele belirtilen alanlarda yapılacak daha ayrıntılı çalışmalarla Nevruz'un önemi ve etkisi netlik ve kesinlik kazanacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883
MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Özbekistan'da Nevruz Bayramı ve eski Sovyet politikasında çeşitli dönemlerdeki değişik yorumlar

*Timur KOCAOĞLU**

Nevruz bayramı geleneğinin kökeni ve tarihçesi, çeşitli milletler ve bilim adamları arasında tartışma konusudur. Bence bir kültür tarihçisini "Nevruz geleneği ilk olarak hangi halk veya millet arasında başladı?" sorusu yerine herhangi bir halk veya milletin "bu geleneğin oluşum tarihçesini kendisi nasıl yorumluyor ve bu geleneği bugün nasıl yaşatıyor?" sorusu daha çok ilgilendirmelidir. Bu yazımda Özbeklerin kendi köklü geleneklerinden biri olarak saydıkları Nevruz Bayramı'nı bugün nasıl yorumladıklarını incelemekle birlikte, geçmişteki Sovyet döneminde Nevruz Bayramı ile ilgili değişik politik yorum ve yaklaşımlar üzerinde de durmaya çalışacağım.

Nevruz bugün Özbekistan Cumhuriyeti'nde resmî bayram olarak 21 Mart'ta kutlanır. Sovyet dönemi sırasında bazı yıllar aleyhinde olumsuz propaganda yapılan, hatta 1984-1988 yılları arasında birara yasaklanan ve bazı yıllarda ise kutlanılmasına göz yumulan Nevruz Özbekistan 1991 yılı sonunda bağımsız olunca, resmî bayram günü olarak tanındı. Özbekistan dışında yaşayan Özbekler ve özellikle Afganistan Özbekleri tarafından da kutlanan Nevruz, Özbekçede Nevroz diye ikinci hecedeki "u" ünlü sesi "o" olarak yuvarlak söylenir ve yazılır: HaBp¨z.

Sovyet döneminde yayınlanmış *Özbek Ansiklopedisi*'ndeki "Nevroz Bayramı" adlı maddenin başında bu bayram hakkında şu bilgiler verilmiştir:

> "Orta Asya ve Orta Doğu halklarının eski, geleneksel yeni yıl bayramı. Nevroz Bayramı Orta Asya'da İslam dini kabul edilmeden oldukça önce varmış. Nevroz Bayramı hakkında Ebu Reyhan Birunî'nin *Kitab-at Tavhim* (Anlatma) ve *Eski Halklardan Kalan Anıtlar* eserlerinde bilgiler verilir. Mahmud Kaşgarî'nin *Divanu Luğatit-Türk* eserinde bahar ayına ve Nevroz'a bağışlanmış halk türkülerinden örnekler var. Ömer Hayyam'ın

* Doç. Dr., Koç Üniversitesi, İstanbul.

Nevroznâme kitabında Nevroz Bayramı hakkında değerli bilgiler bulunur."[71]

Bu maddede verilen bilgiye göre, Firdevsî'nin *Şehnâme*'si Nevruz Bayramı'nın kaynağı olarak efsânevî İran şahı Cemşid'i gösterir, başka tarihî kaynaklar ise Nevruz Bayramı kutlanması geleneğinin başlangıcını Ahamaniler (M.Ö. 558-330) devrine dayandırır. Madde devamında, Özbeklerin Nevruz Bayramını çok eski zamanlardan beri yeni yılın başlangıcı olarak kutladıkları belirtilirken, Nevruz geleneğinin İslam diniyle bir ilgisi olmadığı da ayrıca vurgulanmıştır.

Özbekler arasında tarih boyunca geniş ve köklü bir şekilde kutlanan Nevruz Sovyet döneminde bazı yıllarda zararlı görenekler olarak Komünist Parti yöneticileri tarafından yadsınmaya çalışıldı. Özbekistan KP birinci sekreteri Şeref Reşidov döneminde (1959-1983) Özbekistan'da Nevruz özgürce kutlanmış olsa da, onun ölümünden sonra KP birinci sekreteri olan Usman Hocayev döneminde resmî olarak kutlanmasına izin verilmedi. Özellikle, Özbekistan KP İdeoloji sekreteri Rânâ Abdullayeva adlı hanım ideolog İslam diniyle birlikte Nevruz'a karşı şiddetli mücadele programı başlattı.

Elimizdeki bilgilere göre, Nevruz kutlamaları 1984 ile 1988 yılları arasında Özbekistan'da yasaklanmaya çalışıldı. Ama, Özbekistan KP Merkezî Komitesi 1989 yılının başında yaptığı özel toplantı sonunda Nevruz bayramı kutlamalarına izin veren Parti kararını ilan edince, Nevruz Özbekistan'da yine resmiyet kazandı. Yani Parti teşkilatları Nevruz kutlamalarını yeniden organize etmeye başladı.

Nevruz ile ilgili olumsuz tutumu yalnız o dönemin gazete sayfalarında değil, hatta yayınlanmış olan bilimsel araştırma eserlerinde bile açıkça görebiliriz. Mesela, Özbekler arasındaki çeşitli merasimler ve kutlamalarla ilgili 1986 yılında yayınlanan bir folklor araştırmasında, başka çeşitli büyük-küçük merasim ve kutlamalar sıralanırken, Nevruz Bayramı hakkında hiç bilgi verilmemiş oluşu dikkati çekmektedir.[72] Bu eserde "Nevruz" kelimesi bile kullanılmamıştır. Bu

---

[71] *Özbek Sovet Entsiklopediyası*, cilt 7 (Taşkent: 1976), s. 511.

[72] B. Sarımsakov, *Özbek Merâsim Folklor*. Taşkent: Özbekistan SSR İFenî Neşriyâtı, 1986.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

esere Nevruz Bayramı hakkında neden bilgi verilmeyişinin sebebini kitabın önsözünden alınan aşağıdaki alıntı güzel açıklıyor:

"Bilindiği gibi, halkın geleneksel görenek ve merâsimleri uzun tarihi geçmiş cereyanında belli derecede din ile karışmıştır. Din ise, F. Engels'in deyimiyle söylediğimizde, kişilerin gündelik hayatında onlara hükmranlık eden dış güçlerin kişilerin beyninde hayali yansımasından, dünyevî güçlerin gerçekdışı güçler şeklinde yansımasından başka bir şey değildir (bak. K. Marks, F. Engels, V. İ. Lenin, *Din Hakkında*, Taşkent, 1981, s. 5). Demek, merasim folklorunu öğrenme, onun çeşitli türleri terkibindeki dinî tabakaları, görünüş ve detaylarını materiyalistik görüş açısı ile tahlil ederek, onların kötü yanlarını gösterme bu kitabın temel vazifelerinden biri sayılır."[73]

Bu eserin önsözü devamında KPSS MK (SSCB Komünist Partisi Merkezî Komitesi) ve ona bağlı Özbekistan KP MK'nin çeşitli kurultay ve toplantılarında alınan kararlar hakkında bilgi veriliyor. Özbekistan KP MK 1964 yılında yaptığı 13. Genel Kurultayı'nda "Hayat kültürünü artırma, geçmiş kalıntılarını ortadan kaldırma, emekçileri komünist ruhta eğitmenin önemli şartı" adlı meseleyi görüşmüş. Bu mesele Özbekistan Komünist Partisi teşkilatının 1970 yılındaki özel toplantısında da yeniden ele alınmış. 1971 yılında düzenlenen bir seminerde ise, "yeni Sosyalist gelenek ve görenekleri" halk arasında geniş çapta yaygınlaştırma konusu tartışılmış. Özbekistan KP MK'nin 1984 yılında yapılan 16. Genel Kurultayı'nda artık eski millî gelenek ve göreneklere karşı kesin tedbirler alınması karara bağlanmış. İşte, 1984 ile 1988 yılları arasında başka ıslamî dinî vecibeler, millî gelenek ve görenekler yanında, Nevruz Bayramına karşı da sert yaptırımlar uygulanarak, halk arasındaki Nevruz kutlamalarına bu dört yıl süresince izin verilmemiş.

1988'den sonra ise, Özbekistan basınında Nevruz günü ve gelenek-göreneklerini olumlu olarak yorumlayan çok sayıda makale, yazı ve şiirler basılmaya başlandı. Bu konuda çeşitli kitap ve risaleler yayımlandı. 1989 yılında

---

[73] B. Sarımsakov, a.g.e., s. 4.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yayımlanan *Nevroz-ı Alem Bugün*[74] adlı kitap ile 1992 yılında basılan *Nevroz Naqlı*[75] adlı eserde Nevroz bayramı ile ilgili Özbek folkloru hakkında geniş bilgi ve halk edebiyatı örnekleri verilmiştir. Ayrıca, Kerim Mahmudov adlı araştırıcı tarafından Özbeklerde yemek ve sofra kültürü ile ilgili yayınlanmış *Mehmânnâme*[76] adlı eserde de Nevruz Bayramı ile ilgili yemek ve içecek kültürü hakkında iyi bilgiler var.

Yukardaki eserlerin bir önemli özelliği de, 1984 ile 1988 yılları arasında yapılmasına izin verilmeyen Nevruz kutlamaları üstündeki devlet yasağı hakkında ilgi çekici bilgilerle donatılmış olmalarıdır. Mesela, *Nevroz-ı Alem Bugün* adlı kitabın başında, Nevruz hakkında yazılmış makalelerden önce, Özbekistan KP MK İdeoloji Komisyonu'nun Nevruz'un zararlı olmadığı konusundaki yeni kararının tam metni verilmiş. Tarih verilmemiş olsa da, bu konudaki kararın 1989 yılında yapılan bir toplantıda alındığı anlaşılıyor. Bu resmî karar metninden seçtiğimiz aşağıdaki parçalar Nevruz konusunda Sovyet politikasındaki yeni değişiklikleri açıklamaya yeterlidir:[77]

> "Yakın geçmişte halk hayatının kültürel ve mânevî alanında yıkıcılık yapılarak yüzyıllar boyunca kökleşmiş olan geleneklerin birdenbire kenara itilmesi cumhuriyetimizdeki sosyal muhite olumsuz etki yapmış olduğu tespit edilmiştir."
>
> "Emekçilerin önerilerini gözden geçirme sonucunda Nevruz'un çok önemli bayramlardan biri olduğu anlaşılmıştır. Nevruz Bayramı ülkemiz çiftçileri için yeni emek yılının başı demektir ve bu geleneğe uygun olarak baharda gün uzayarak gün ile gecenin uzunluğunun 21-22 Mart tarihinde eşitlenmesi kutlana gelmiştir. Nevruz yüzyıllar boyunca insanlarda ana toprağa ve tabiata karşı sevgi duygularını uyandırmış, emek bilincinin gelişmesinde ve manevî eğitimde önemli rol oynamıştır."

---

[74] *Nevrozı Alem Bugün*. Taşkent: Özbekistan, 1989.

[75] Yoldaş Mukimoğlı Ateş, *Nevroz Naqlı*. Taşkent: Özbekistan, 1992.

[76] Kerim Mahmudov, *Mehmânnâme*. Taşkent: Yaş Gvardiya Neşriyatı, 1989.

[77] *Nevrozı Alem Bugün*, a.g.e., s. 5-6.

Aynı karar devamında, Özbekistan Komünist Partisi'nin bütün bölge ve ilçelerdeki yerel teşkilatları Nevruz Bayramını halkın iyi bir şekilde kutlaması için önayak olması bildiriliyor. 1984-1988 yılları arasında Nevruz Bayramı kutlamalarına izin verilmeyişi daha sonraki yıllarda yazılan bazı şiirlerde de ele alınmıştır. Tanınmış Özbek şairlerinden Abdulla Aripov bir şiirinde bu konuda şunları söylüyor:

Sen bizni keçirgin ey, Nevrozımız,
Ğafletde çalğıdı ul kün közimiz.
Yüziñge şapalaq tartıb yubardık,
Şorpaxta basamız endi özimiz.[78]

Türkiye Türkçesiyle:

Sen bizi bağışla ey, Nevruzumuz,
Bilmezliğe battı o gün gözümüz.
Yüzüne bir tokat patlatı verdik,
Pişmanlık içindeyiz şimdi kendimiz.

Yeni yılın başlangıcı hem de bahar mevsiminin müjdecisi olarak Nevruz motifi Türkistan halk edebiyatı ve Çağatay edebiyatında yüzyıllar boyunca çok sayıda şair tarafından kaside ve gazellerde kullanılmıştır. Meselâ, 15. yüzyıl Çağatay şairlerinden Gedâyî yazdığı gazellerinde Nevruz konusunda şunları söylüyor:[79]

(97b)
Şad bolğıl, ey Gedâ, kim mevsim-i nevrozdın
Gülbün-i ummîd bâberg-ü-nevâ boldı yana.
(133a)
Yer -ü kök boldı mu'atter nexet-i nevrozdın;
Şey'lillâh, ey sebâ, u xayr maqdam, ey şimâl!

1988'den sonra yayınlanan yukarıdaki kitaplar ve başka eserlerde Nevruz Bayramının Özbekler arasında geleneksel olarak nasıl kutlandığı hakkında ayrıntılı bilgi bulabiliyoruz. Verilen bilgilere göre, 21 Mart günkü Nevruz bayramına

---

[78] Kerim Mahmudov, a.g.e., s. 208.

[79] Janos Eckmann, *The Divan of Gadali*. Bloomington: Indiana University Press, 1971.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hazırlıklara bir iki hafta öncesinden başlanır, 21 Mart günü çayırlar ve meydanlarda salıncaklar kurulur, çeşitli cambazlık ve halk tiyatrosu gösterileri, güreşler, yarışmalar düzenlenir, yakılan büyük ateşler etrafında folklor dansları yapılır, şarkılar ve türküler söylenir ve en önemlisi Sümelek adlı özel bir tatlı pişirilir. Özbek folkloru ve halk edebiyatı Nevruz bayramı ile ilgili görenekler ve edebiyat örnekleri bakımından çok zengindir. Bu bildiride o zengin halk edebiyatı örneklerinden ancak bir ikisi üzerinde durabileceğim. Nevruz günü çayır ve geniş meydanlarda büyük ateş yakılınca, genç kız ve yiğitler onun etrafında iki ayrı grup meydana getirerek bir birileri ile atışma türünde "Lapar"lar (maniler) yakarlar:[80]

Nevroz Laparları (Manileri)

Özbekçe Aslı:		Türkiye Türkçesi:
Yiğitler:	Qızlar zülfi kemelek,	Kızlar saçı kelebek
	Bélleride cemelek.	Bellerinde örgüler
	Körib köziñ qamaşar	Görünce gözün kamaşır
	Feriştemi ya melek?	Peri mi yoksa melek?
Qızlar:	Felekden tüşgen melek	Felekten inen melek
	Biz bilen tutış bilek!	Bizimle bilek tutuş!
	Pişireylik sümelek,	Pişirelim sümelek
	Dilimizde yaxmelek...	Gönlümüzde don...
Birlikte:	Uçıb kéledi leylek	Uçarak gelir leylek
	Köçib kéledi leylek.	Kucaklayarak gelir leylek
	Ériptimi yerde yax?	Erimiş mi yerde buz
	Tügeptimi yaxmelek?	Bitmiş mi don?
Qızlar:	Arğımçağ-u arğımçaq	Salıncağım salıncak
	Tartıb kéldim yavurçaq.	Çekerek geldim
	Nevroz küni mehmân köp	Nevruz günü konuk çok

[80] Yoldaş Mukimoğlı Ateş, a.g.e., s. 7-8.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

	Nân yapaylık qırq oçaq.	Ekmek ypalım kırk ocak.
Yiğitler:	Arğımçağ-u arğımçaq	Salıncağım salıncak
	Qızlarımız közmunçaq.	Kızlarımız gözbebeği
	Alâv bolıb yanışur	Alev gibi yanarlar
	Haddiñ sığsa, alıb baq!	Gücün yetse, alıp da bak!
Qızlar:	Arğımçağ-u arğımçaq	Salıncağım salıncak
	Arğımçağım oyunçaq	Salıncağım oyuncak
	Arğımçaqnı tébretmes	Salıncağı sallamas
	Yigitler yalqav, çarçaq!	Gençler tembel, yorgun!
Birlikte:	Arğımçağ-u arğımçaq	Salıncağım salıncak
	Halqa üzilsa çataq.	Çember koparsa kötü
	Safımız buzılmasın	Saflarımız bozulmasın
	Qolıñnı bérgil, ortaq!	Elini versene arkadaş!

Nevruz bayramında hazırlanan sofralarda içlerine çeşitli otlar ve özellikle yeşil sebzeler konulan samsalar (yani poğaçalar), s harfiyle başlayan en az yedi meyva ve kuruyemişden bol miktarda konulur ve sümelek adlı özel Nevruz tatlısı hazırlanır. Sümelek kelimesinin,kökeni, yani etimolojisi hakkında iki ayrı halk etimolojisi var. Birincisine göre, sümelek Farsça "si melek" yani otuz melek demektir. Göya, sümelek pişirilirken, o büyük kazanın etrafında 30 melek dolaşır ve kazana özel şeyler atarlarmış ve bu yüzden sümelek çok tatlı ve lezzetli olurmuş. ıkincisine göre ise, sümelek kelimesi Farsça "samânî" denilen buğday filizi demektir.

Sümelek pişirmek için bir hafta önceden buğday taneleri soğuk suyla yıkandıktan sonra, paslanmaz kaplara konur ve kapların üzerleri ince bir tülbend veya pamukla örtülür. Buğdaylardan çıkan filizler 1 veya 1.5 santimetre kadar uzayınca, güneş görmeyen bir yere bir uzun sofa üzerine yayılır ve her günü o filizli buğdaylar ıslatılır. Filizler 3-4 santimetre kadar uzayınca, onlar ezilir ve büyükçe kaplar içinde suyla karılıştırılır. Yeşilimsi ile kahverengimsi renk arasındaki sıvı ince tülbentten geçirilerek ayrı bir kaba süzülür. Bu 3 kere

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tekrarlanır. Maydan ortasında yakılan ateş üzerine konan büyük bir kazan içinde önce pamuk yağı iyice kızdırılır ve içine daha önceden süzülerek hazırlanmış sıvı dökülür ve biraz da un karıştırılarak, 3 gün boyunca gece ve gündüz hafif ateşte büyük tahta kepçelerle karıştırılır durulur. Karıştırma işine çok sayıda kadın ve kızlar katılır ve karıştırırken sümelek türküleri ve manileri çağırırlar. Kazanın dibi tutmasın diye 9 tane irice çakıl taşı kazanın içine atılır.[81]

Sümelek tam kızıl kahverengi ve istenen kıvama gelince küçük kap veya tabaklara konarak herkese dağıtılır. Tadı biraz ekşimsi olan sümelek pişirmesi oldukça uzun süren ama büyük bir zevkle yapılan geleneksel bir tatlıdır. 1953'ten sonra Afganistan'dan göçerek Adana şehrine gelip yerleşmiş olan Özbekler 21 Mart günü Nevruz bayramını kutlarken, büyük kazanlarda sümelek pişirirlerdi. Ben çocukluğumda ya annemle Adana'ya gittiğimde sümeleğin pişmesini uykum gelene kadar zevkle seyreder, veya Adana'dan bizim eve sümelek özel kaplarda gönderilirdi. 1970'ten beri Adana'ya gidemediğim için, acaba İstanbul'a ve Amerika'ya göçlerle artık sayıları iyice azalmış olan Adana'daki Özbekler hâlâ sümelek pişiriyorlar mı, bilmiyorum. Ancak, Özbekistan, başka Orta Asya cumhuriyetleri ve Afganistan'daki Özbekler arasında Nevruz Bayramında sümelek pişirme geleneği bugün de devam etmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

81 Kerim Mahmudov, a.g.e., s. 211.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Mezopotamya'da 'Yeni Yıl' törenleri: Nevruz'un kökeni

*Kemalettin KÖROĞLU**

Bu kısa yazıda, günümüzden yaklaşık olarak 2600 yıl önce Mezopotamya'da ünlü Babil kentinde kutlanan ve ilginç bir biçimde Nevruz ile benzerlikler taşıyan bir anlamda atası sayılabilecek bir bayram hakkında bilgi vermeye çalışacağım.

Bilindiği üzere Orta Asya'dan Anadolu'ya ve hatta Balkanlar'a kadar, Kafkasya ve İran'ı da içine alan bölgede kutlanan Nevruz törenleri, benzeşmekle birlikte toplumların yapısına ve ülkenin coğrafi konumuna göre bazı farklı geleneksel anlayışları da bünyesinde barındırmaktadır. Toplumlar kendi kültürel anlayışlarına göre kutlama törenlerine bazı etkinlikler eklemekte veya bazılarını çıkarmaktadır. Bu zaten normal ve beklenen bir gelişmedir.

Nevruz olarak duyduğumuz etkinliklerin anladığımız kadarıyla başlıca iki yönü bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kutlama biçimi, ikincisi ise zamanı. Kutlama biçimlerinin farklılıklar göstermesine rağmen Nevruz'un daha değişmez görünen yönü zamanıdır. Cemre tabir edilen, önce havaya, arkasından suya ve toprağa düştüğü varsayılan ancak havaların ısınması ile algıladığımız haftalar gerçekte baharın gelişinin müjdecisidir. Nevruz ise bunu takip eden ve yine astronomik bir gelişmenin yaşandığı 21 Mart tarihi ile başlayan "yeni gün"lerin, yani doğanın uyanışının sembolü olan bir dönemin adı olmuştur.

Mezopotamya'da Babil kentinde kutlanan Yeni Yıl Törenleri de, zaman olarak Nevruz ile çakışmakta, içerik olarak da birçok bakımdan yukarıda belirttiğimiz anlayışa uygun düşmektedir.

Fırat ve Dicle nehirlerinin suladığı alan ile kuzeyde Toroslar, doğuda Zagros Dağları, güneyde Basra körfezi ve batıda da Akdeniz kıyılarına kadar uzanan geniş bir alanın adı olan Mezopotamya, bilindiği üzere insanlık tarihi bakımından son derece önemli bir bölgedir. Örneğin yazıyı ilk kez M.Ö. 3200-3000 yıllarında Sümerler bu bölgede icat etmiş, ilk şehir devletleri, ilk imparatorluk burada kurulmuş, ilk ünlü kanunlar burada yazılmış, tek tanrılı kutsal dinler de yine burada

* Yard. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

veya yakın çevresinde ortaya çıkmıştır. Bu örneklere başka daha pekçok ilk eklenebilir (Kramer 1995). Yazı geleneğinin uzun yıllar kesintisiz sürmesi, Mezopotamya uygarlığı ve onu ortaya çıkaranlar hakkında, diğer toplumlara oranla daha fazla bilgi edinmemizi sağlamaktadır.

Nevruz'un atası sayılabilecek Yeni Yıl Törenleri'nin ayrıntılarını ise daha çok Babil'de M.Ö. 6. yüzyılda yapılan resmi kutlamalar ve bunların kayıtları aracılığı ile bilmekteyiz. Bu dönemde büyük bir İmparatorluğun başkenti olan Babil, Antik Dünya'nın Yedi Harikası'ndan biri olan Asma Bahçeleri'nin, ayrıca ünlü sur ve kulesinin bulunduğu önemli bir kenttir. *"Kısasa Kısas Kanunları"* ile tanıdığımız ünlü Hammurabi burada hüküm sürmüştür (Tosun-Yalvaç 1975). Tanrı Marduk kültünün merkezi olan kentin adı da tanrılar kapısı anlamına gelmektedir. Bundan dolayı Yeni Yıl Törenleri'nin merkezinde de Tanrı Marduk vardı. Mezopotamya'nın diğer kentlerinde ise farklı tanrılar törenin baş motifi olurdu.

Babil'deki törenler, Mart ayının ikinci yarısında başlayan Babilce Nisannu adını verdikleri ayın birinden onikisine kadar sürerdi. Bahar gündönümü tarihinin karşılığı olan bu ay, yani Nisannu aynı zamanda yeni yılın ilk ayı idi [82]. Astronomi konusunda önemli gözlemler yapan Mezopotamya toplumlarının Mart ayındaki

---

[82] Sırasıyla Assur-Babil, İsrail-Yahudi ayları ve günümüzdeki karşılıkları şöyledir:

	Assur/Babil	İsrail/Yahudi	Günümüzdeki
I	Nisannu Nisan		Mart/Nisan
II	Ayyaru	Iyyar	Nisan/Mayıs
III	Simânu	Siwan	Mayıs/Haziran
IV	Du'uzu	Tammuz	Haziran/Temmuz
V	Abu	Ab	Temmuz/Ağustos
VI	Ululu	Iul	Ağustos/Eylül
VIa	Ululu şanu		
VII	Taşritu Tişri		Eylül/Ekim
VIII	Arahsamna	Marheşwan	Ekim/Kasım
IX	Kislimu Kislew		Kasım/Aralık
X	Tebetu	Tebet	Aralık/Ocak
XI	Şabatu	Şebat	Ocak/Şubat
XII	Addaru	Adar	Şubat/Mart
XIIa	Addaru sanu		

Assur-Babil'de yıl Nisannu ayında bahar gündönümünde başlarken, İsrail ve Yahudilerde Tişri (Eylül/Ekim) ayında sonbahar gündönümünde başlamaktaydı.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

değişmeleri farketmeleri ve başlangıç olarak bu günü belirlemeleri normal sayılmalıdır.

Babil'de Yeni Yıl Kutlamaları

Yeni Yıl Töreni'ne katılan rahipler için düzenlenmiş bir belge bu törenlerin gün gün içeriğini vermektedir. Bu belgeye göre ilk beş gün dua edilir, büyü yapılır, kurban kesilir ve altınlarla bezeli tahtadan iki heykel yapılırdı. Dördüncü gün öğlenden sonra ise tanrı Marduk heykeli önünde Babil Yaratılış Destanı okunurdu.

Destanda taze suların ruhu Apsu (erkek) ile tuzlu suların ruhu Taimat'ın (kadın) birleşmesi sonucu tanrı Lahmu ve tanrı Lahamu'nun yaratılışı konu edilir. Marduk bu hikayede Taimat'ı öldürdükten sonra vucudunu ikiye bölerek gökleri, yeryüzünü ve birtakım işleri yapmaları için de insanları yaratan tanrıdır. İnanışa göre diğer tanrılar Marduk'un yaptıklarına karşılık Babil'i ve Marduk tapınağını kurmuşlar ve ona baş tanrı ünvanını vermişlerdir.

Beşinci gün Borsippa'dan heykeli getirilen tanrı Nabu, babası Marduk'un tapınağına götürülürdü. Kral ise tapınağa kılıcı, asası ve diğer krallık alametleri alınarak sokulur, Marduk'un önünde secdeye eğilir, yönetimde adil olmaya söz verdirilir, yemin ettirilir, olasılıkla sözlerini unutmamaması için rahip tarafından tokatlanırdı. Eğer kral ağlarsa bu iyiye işaret idi.Sonra tekrar krallık alametlerini kuşanır ve tapınaktan çıkardı.

Sonraki günler hakkında ayrıntılar bilinmez. Ancak beşinci gün Nabu'nun[83] önünde iki heykelcik başları koparılarak yakılır, sonra diğer kent tanrıları Babil'e gelirdi. Dokuzuncu gün kral, Marduk'un kutsal yerine girer ve elini tutardı. Onuncu gün tanrılar araba ile geçit yolundan kentin kuzeyinde bu bayram için inşa edilmiş Akitu tapınağına gider ve burada kraldan armağanlar alırlardı. Babil krallarından Nabonidus yaklaşık 150 kg altın ve 3 ton kadar da gümüş verdiğinden söz etmektedir ki, bu hediyeler bile törene verilen önemi göstermektedir. Babile gelen tanrılar ve ziyaretçiler onbirinci gün (Esagila'da) verilen bir ziyafetten sonra şehirlerine geri gönderilirdi (Black-Green 1992: 136-7; Roaf 1996: 201-2).

Benzerlikler ve Sonuç

---

[83] Mezopotamya'nın yazıcı tanrısı olan Nabu, Yeni Yıl Törenlerinde Babil'deki Babası Marduk'u ziyaret için getiriliyordu.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Toplu olarak bakıldığında törenlerin, bahar arpa hasadının gelişini işaret etme; şehir tanrısı Marduk'un en büyük festivalini kutlama; Babil'in yaratılış destanındaki belirli kısımların sembolik temsili; takvimde yeni yılın başlangıcının işaret edilmesi; kralın, Krallığa ait kutsal görevlerin sorumlusu olarak tasdiki; Tanrı Nabu'nun töreni ve tahta oturtulması gibi uygulamalar içerdiği anlaşılmaktadır.

Görüleceği üzere, günümüzden 2600 yıl kadar önce Babilliler her yıl 21 Mart'ı da içine alan günleri en büyük resmi bayram olarak kutlamakta ve Nevruz şenliklerinde olduğu gibi baharın gelişi ve tabiatın canlanması ile ilgili de mesajlar vermekteydiler.

Yeni Yıl Törenleri, Mezopotamya'da kökeni çok eskiye giden bir dizi kutlamanın Babil'de Marduk adına resmileştirilmiş olanı idi (Reiner 1991: 313). Adını, Yeni Yıl Törenlerinden biri olan Akkadca *akitu*'dan almıştır. Akitu törenleri başka kentlerde farklı zamanlarda değişik baş tanrıları için de yapılmakta (Postgate 1974: 61) ve bazen çok daha uzun sürmekteydi. *Akitu* töreninin geçmişi M.Ö. 2100-2000 yıllarına, yani Sümerlerin III. Ur Sülalesi zamanına kadar gitmektedir. Akitu adı altında bu törenlerin en son ne zamana kadar kutlandığı konusunda açık bilgilerden yoksunuz. Ancak M.Ö. II. yüzyıl boyunca tanrı Anu (An)[84] ve tanrıça İştar (İnana)[85] için kutlandığı bilinmektedir (Black-Green 1992; 136-7). Ancak Babil'de, yukarıda söylediğimiz gibi yeni yılın ilk ayı olan Nisannu'da kutlanmaktaydı.

Bütün bu kayıtlar, bayramın ne kadar eskiye gittiği konusunda bir fikir vermekle birlikte hangi topluma aittir sorusuna açıklık getirmemektedir. Çünkü Yeni Yıl Törenleri'ne benzer kutlamaların geçmişi gerçekte, biraz önce belirttiğimiz gibi çok daha gerilere Sümer dönemine kadar gitmektedir.

Anlaşıldığı kadarıyla, Babil'de Yeni Yıl Törenleri olarak resmileştirilmiş bir biçimde karşımıza çıkan bayram, bu bölgede doğan yazı ve din gibi çevresindeki toplumlar tarafından benimsenmiş ve birleştirici ortak bir unsur olarak günümüze kadar devam etmiştir. Yani kutlayan her toplumun bayramı olmuştur.

---

[84] An Sümerce gökyüzü, bütün tünrıların babası.

[85] Eski Mezopotamya'nın en ünlü tanrıçası, An'ın kızı, Sümerce İnana, Akkadca İştar.

Kısaltmalar ve Kaynaklar:

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Black, J. - A. Green (1992), *God, Demons and Symbols of Ancient Mezopotamia, An Illustrated Dictionary*, London.

Kramer, S. N. (1995), *Tarih Sümerde Başlar* (Çev. M. İ. Çığ), Ankara.

Postgate, J. N. (1974), "The Bit Akiti in Assyrian Nabu Temples", *Sumer* XXX, s. 51-72.

Reiner, E.(1991), "First-Millenium Babylonian Literatur", *The Cambridge Ancient History* III/ 2, s. 293-321.

Roaf, M. (1996), *Mezopotamya ve Eski Yakın Doğu* (Çev. Z. Kılıç), İstanbul.

Tosun, M.- K. Yalvaç (1975), *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Saduka Fermanı*, Ankara.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Efsanelerde Nevruz

*Orhan SÖYLEMEZ**

Amerika Birleşik Devletleri halkı Şubat ayının 2'sine "Groundhog day" yani "Dağ faresi günü" adını verir. İngiltere'de ise bu güne "Candlemas day" denir. Bu günde kalın, kaba ve kahverengi tüyü, yaklaşık 60 cm. boyu ve 5 cm. uzunluğunda kuyruğu olan ve daha çok Amerika'nın kuzey kısımlarında görülen dağ faresi, uzun kış uykusundan uyanır ve yuvasından dışarı çıkar. Gölgesinin düşüp düşmediğine bakarak kışın sona erip ermediğine karar verir. Şayet gölgesini görürse bunu kötü havanın altı hafta daha süreceğine işaret olarak yorumlar ve yuvasına geri döner. Eğer bulutlu ve gölgesizse artık kış bitmiş, bahar geliyor demektir. Bu durumda hayvancağız yuvasına geri dönmez ve tabiatın tadını çıkarmak için toprağın üstünde kalır.

Güvenilir istatistikî veriler böyle bir hadisenin doğruluğunu desteklemez, desteklemesi de gerekmez. Çünkü bu bir inanç meselesidir ve ilmî olarak doğrulanmaya da ihtiyacı yoktur. Bu inanışa göre kışın 6 hafta sonra sona ermesi, basit bir hesapla baharın 15 ile 25 Mart tarihleri arasında bir günde başlayacağını gösterir. Bu bize İran ve Turan topraklarında geniş olarak kutlanan Nevruz geleneğini hatırlatır. "Groundhog" veya "Candlemas day"den farklı olarak Nevruz, yeni yılın başlangıcı olan ilk güne verilen addır. Eski İran ve Türk takvimine göre yılbaşı ve baharın başlangıcını gösterir. İran'da çok önem verilen Nevruz gününün doğuşu hakkında pekçok rivayet bulunmaktadır.

İran efsanelerinde Cemşîd ağırlık kazanmaktadır. Yazılı kaynaklarda Cemşid, İran'ın efsanevî dördüncü hükümdarı olarak geçer. Firdevsî'nin *Şehnâme*'sinde şöyle anlatılır: "Cemşid hükümdar olunca bir müddet savaşlardan uzak durmaya karar verir ve emrindeki cinlere, kuşlara ve perilere hitaben: "Tanrının muhteşem gücü ile kutsanmış ben, hem hükümdarınız hem de dinî liderinizim. Kötülük işleyenleri kötülük işlemekten alıkoyacağım ve kalpleri "nûr"a doğru yönlendireceğim." der. Cemşid ilk elli yılında bir yandan insanları

* Yard. Doç. Dr., M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kötülüklerden alıkoyar, diğer yandan da silah yapar. İkinci elli yılında ise kafasını eğlence ve savaşa uygun kıyafetler hazırlamakla meşgul eder. Üçüncü elli yılını, sanatkâr ve zanaatkârları bir araya toplamakla geçirir. Bu işi de bitirince herkese, her yöreye yeterince bolluk vermeye çalışır.

Verdiği emir ile cinler dünyayı su ile karıp duvarlar, hamamlar ve kaleler inşa ederler. Duvar ve kaleler onları dış tehlikelere karşı korur. Hükümdar uzun yıllar, kıymetli taşları kayalardan ayıklamaya çalışır. Elmas, gümüş ve altın gibi değerli madenleri keşfeder. Bütün bunlardan sonra bir iklîmden diğer bir iklîme su üstünde gemi ile dolaşır. Tanrı tarafından kutsanmış olmanın verdiği güçle muhteşem bir taht yaptırır. Onun emriyle cinler tahtı gökyüzüne kaldırırlar. Semâdaki güneş gibi o da tahtına oturur. Bunu kutlamak için bu güne, yeni yılın bu ilk gününe "yeni gün-Nevruz" denilir.

İnsanoğlu kendilerine hizmet için hazır bekleyen cinlerin sayesinde ölüm nedir, ağır işçilik nedir bilmeden bir üç yüz yıl daha yaşar. Cemşid'in kutsanmışlığı kendisinden alınıncaya kadar bu durum böyle devam eder. Bir zaman gelir, Tanrı'ya şükretmeyi hiç aksatmayan Cemşid gurur ve kibirle dolar, Tanrı'ya şükretmeyi unutur. Hatta "Kendimden başka Tanrı tanımıyorum" diyecek kadar ileri gider. Bunun üzerine kutsanmışlığı geri alınır.[86]

Bu rivayetin *Şehnâme*'deki şeklinden ayrılan nüshalarında, dünyayı dolaşan Cemşîd Azerbaycan'a geldiğinde burayı çok beğenerek yüksekçe bir taht kurdurur. Çok gösterişli bir elbise ve mücevherlerle dolu bir taç giyerek tahta oturur. Tam bu sırada doğan güneş, elbise ve tâca vurunca etraf ışık içinde kalır. İşte o gün, "Nevruz" olarak anılmaya başlanır. Diğer bir rivayete göre de, Cemşid avlanırken okunun bir kayaya çarpması ile çıkan kıvılcımlar kuru otları tutuşturur, böylece insanlar ateşi bulurlar. O gün kutsal kabul edilir. Bu rivayetin de ateşe tapan Mecusîlerden geldiği iddia edilmektedir.

Türkler ise Nevruz'u, Noruz, Bozkurt, Çağan, "Nevruz-ı Sultanî", "Sultan Nevrûz" veya Orta Asya Türk halklarında görüldüğü gibi "Sultan Navrız" olarak adlandırmaktadırlar. Türkler arasında en yaygın olanı Türklerin Ergenekon'dan

---

86 *The Epic of the Kings*. tr. by. Reuben Levy. London: Routledge & Kegan Paul Plc., 1985. s. 9-11.

çıkışı efsanesidir. Bu yüzden "Nevruz" kurtuluş günü kabul edilir ve "Ergenekon" bayramı olarak kutlanır. Bununla ilgili rivayet Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Türk* adlı kitabında mevcuttur.[87] Rivayet kısaca şöyledir:

Göktürkler o zamanki Türk illerinin tek hâkimidir. Savaşta onları kimse yenemez. Düşman illerin hakanları toplanıp Göktürkleri tuzağa düşürerek yenmeyi planlarlar. Savaş alanında ric'at taktiğini uygulayarak Göktürkleri yenerler. Büyükleri kılıçtan geçirip küçükleri esir alırlar.

Esir düşenlerin arasında Göktürk hanı İl-Han'ın oğullarından küçük Kayan ile Tukuz adlı yeğeni de vardır. Bu ikisi aynı yerdeki kişilerin eline düşerler. On gün geçtikten sonra bir gece kadınlarıyla birlikte atlara binip kaçarlar ve yurtlarına dönerler. Düşmandan kaçıp gelen deve, at, öküz ve koyunlar da vardır.

Düşmandan saklanmak için dağların içinde insan yolu düşmez ve geldikleri yoldan başka yolu olmayan bir yer bulup oraya yerleşirler. Vardıkları yerde akar sular, çeşmeler, türlü otlar, meyveli ağaçlar, türlü türlü avlar vardır. Tanrıya şükrederler. Hayvanlarının kışın etini yerler, yazın sütünü içerler, derisini giyerler. Bu yere "Ergenekon" adını verirler. Burada bu ikisinin çocukları çoğalır. Uzun yıllar çocuklar Ergenekon'da kalırlar, çoğalırlar, yayılırlar.

Dört yüz yıl sonra Ergenekon'a kendileri ve sürüleri ile sığmaz olurlar. Çare aranmaya başlanır. Ergenekon'un dışında geniş yerler, güzel yurtlar olduğunu, eski yurtlarının bu yerlerde olduğunu atalarından işitmişlerdir. "Dağların arasından yol izleyip bulalım. Göçüp çıkalım. Her kim bize dostum derse onunla görüşelim. Düşmanlarla vuruşalım" derler. Yol izlerler, buradan çıkacak yolu bulamazlar. O zaman bir demirci: "Burada bir demir madeni var. Yalın kata benziyor. Şunun demirini eritsek bir yol olurdu." der. Bu söz üzerine dağın geniş yerine bir kat odun, bir kat kömür dizerler. Dağın üstünü, arka yanını, beri yanını böylece doldurduktan sonra yetmiş deriden körük yapıp yetmiş yerde kurarlar. Ateşleyip körüklerler.

---

[87] Ebulgazi Bahadır Han. *Türk Şeceresi (Şecere-i Türk)*, Haz. Rıza Nur, İstanbul: 1925, s. 35-38; Abdulhalûk M. Çay. *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, İlaveli 4. Baskı. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1991, s. 24-26.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tanrı'nın gücü ile ateş kızdıktan sonra demir dağ eriyip akıverir. Yüklü deve çıkacak kadar yol olur. O günü, o ayı, o saati belirleyerek dışarı çıkarlar. O günden beri de yeni yılın başladığı gece bayram sayılır. Bir parça demiri ateşe salıp kızdırırlar. Önce Hakan bunu kıskaçla tutup örse koyar, çekiçle döver. Ondan sonra beyler de öyle yapar. Bugünü mukaddes bilirler, böylece Tanrı'ya şükretmiş olurlar.

Uygur Türkleri arasında yaygın olan Nevruz'un ortaya çıkışı ile alakalı bir rivayet de Kaşgarlı Mahmud'un etrafında gelişir:

> Kaşgarlı Mahmud'un babası iç karışıklıklar sırasında ölmüş, kendisi de "kuş yolu" denilen dar bir yoldan geçerek Bağdat'a kaçmış ve uzun yıllar orada ilim tahsil etmiştir. Ömrünün sonuna doğru doğduğu yere geri dönen Kaşgarlı, medresede pek çok öğrenci yetiştirir. Her yıl "Nevruz" ayında öğrencilerini yanına alıp köyün yakınındaki pınara gelir. Hep birlikte "Nevruz" ile ilgili gazel ve beyitler söyleyip gezintiye çıkarlar. Şiir okuma müsabakası düzenlenir. Dilden dile adı yayılan "Nevruz pınarı" uzak yerlerden gelen öğrenci ve öğretmenler tarafından ziyaret ediler olmuştur. Daha sonraki âlimler de bu geleneği sürdürerek öğrencilerin mezuniyet törenlerini "Nevruz pınarı"nda düzenlemeye devam ederler. Hatta o günden sonra Kaşgarlı Mahmut'un makamını ziyaret ederek izin almak da bir gelenek haline gelmiştir.[88]

Efsane veya rivayetlerin dışında Türkler arasında Nevruz'un önemini artıran başlıca sebep, Selçuklular zamanında yapılan ve Nevruz'u yılın ilk günü olarak kabul eden takvimdir. Anadolu'yu Selçuklulara açan Alparslan'ın oğlu Sultan Melikşah (1055-1092) , Celâlî adıyla bilinen takvimi düzenletmiştir.[89] Sultan'ın adından dolayı Celalî Takvimi denilen bu takvim, 16 Mart 1079'da Melikşah'ın ölümüne kadar devlet işlerinde kullanılmıştır. Bu takvimde güneş yılı esas alınmış olup, güneşin koç burcuna girdiği gün "Nevruz" yılbaşı olarak kabul edilmiştir. Bu

---

[88] İsa Özkan. "Uygur efsanelerinde Nevruz" *Nevruz ve Renkler*, Ank.: Atatürk Kültür Merkezi yay., 1996, s. 313.

[89] Ahmet Turan. "Nevruz", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 47, Nisan'87, s. 171; Abdulhalûk M. Çay. *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, İlaveli 4. Baskı. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1991, s. 39-40.

takvimdeki Nevruz'un İran Nevruz'undan on gün önce geldiği öne sürülmektedir. Bu yüzden Türk Nevruz'una İranlılar "Nevruz-ı dehâkânî" yani "köylü Nevruz'u" adını verirler.

Nevruz'un İslamî muhtevaya bürünmüş rivayetlere göre izahı da, çok çeşitli söylentiler halindedir. İslamî unsurların katıldığı bu rivayetler de şöyle maddeleştirilebilir:

1. Dünya, gece ile gündüzün eşit olduğu Nevruz'da yaratılmıştır.

2. İnsanlığın atası Hz. Adem'in çamuru Nevruz'da yoğrulmuş, yani insan Nevruz'da yaratılmıştır.

3. Yedikleri yasak meyve yüzünden cennetten kovulan ve Serendib Adası'na sürülen Hz. Adem ile Cidde'ye sürülen Hz. Havva'yı pişmanlıklarından dolayı Tanrı affetmiş ve onları bir Nevruz günü Arafat'ta buluşturmuştur.

4. Ağrı Dağı'na gemisiyle konan Nuh peygamber, yeryüzünün kuruyup kurumadığını öğrenmek için önce bir kargayı görevlendirir. Karga geri dönmez. Güvercin ise bir müddet sonra ağzında bir zeytin dalı ile geri döner. Bu da toprağın kuruduğunu ve baharın geldiğini müjdeler. Bunun üzerine Nuh Peygamber Ağrı Dağı'ndan Sürmeli Çukuru (Iğdır Ovası)'na Nevruz günü inmiştir.

5. Kardeşleri tarafından bir kuyuya atılan Hz. Yusuf, bir bezirgan tarafından Nevruz'da kurtarılmıştır.

6. Musa Peygamber Nevruz gününde asasıyla Kızıldeniz'i yararak taraftarlarını kurtarmıştır.

7. Yunus Peygamber'i yutan yunus balığı onu bir Nevruz günü karaya bırakır.

8. İnsanları yarattıldığında Hamel / Koç burcunda toplu halde bulunan yıldızlar Tanrı'nın emriyle Nevruz'da kendi feleklerinde dönmeye başlamıştır.[90]

Şiî, Bektaşî ve Alevî Türklerde görülen Nevruz ile ilgili rivayetler Hz. Ali etrafında oluşmuştur. Onlar için Nevruz, Hz. Ali'nin doğduğu, Fatımatü'z-Zehra ile evlendiği ve Peygamber tarafından halife olarak ilan edildiği gündür.

---

[90] Abdulhalûk M. Çay. *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, İlaveli 4. Baskı. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1991, s. 22-23.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Görüldüğü gibi efsane ve rivayetler arttıkça Nevruz'u ortaya çıkaran veya Nevruz'un çıkışına sebep olan hadiseler de artmaktadır. Batıdaki "dağ faresi günü"nde olduğu gibi bu hadiselerin de ilmi olarak isbat edilmesi mümkün değildir. Öyleyse netice olarak Nevruz'un bir inanç meselesi olduğunu ve baharın müjdecisi olan bu günün dostluk, kardeşlik, barış ve neşe içinde yaşanması gerektiği söylenebilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kazakistan'da Nevruz'un tarihi

*İbrahim KALKAN**

Nevruz geleneği Kazak tarihinde bazen yasaklanmış,bazen desteklenmiş, bazen sevilmiş, bazen de hor görülmüştür. Fakat bugüne kadar varlığını sürdürebilmiştir. Bu yüzden Nevruz toplumsal devamlılığın bir örneğidir. Kazak toplumu değişmiş, pek çok siyasi rejim Kazak topraklarında egemen olmuş, Kazaklar değişik ideolojileri benimsemişlerdir. Bu arada pek çok gelenek zamana karşı yenik düşmüş ve unutulmuştur. Ancak Nevruz çok eski devirlerden beri Kazaklar tarafından kutlanmıştır ve kutlanmaya devam etmektedir. Bu sebeple, Kazak tarihinde Nevruz'un yeri incelemeye değer bir konudur. Bu çalışmanın konusu Nevruz'un Kazakistan topraklarında başından geçenlerdir.

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümün konusu Kazakların Nevruz'dan ne anladıklarıdır. İkinci bölümde ise Nevruz'un Kazak tarihindeki yeri anlatılacaktır.

Nevruz'un Kazaklar için iki anlamı vardır. İlk olarak, Nevruz Kazakçada bir ay adıdır. Şu anda kullanılmakta olan Kazak takviminin üçüncü ayının adı Navrız (Nevruz)'dur. Bu ayın 22'si eski Kazak takvimine göre yeni yılın ilk günüdür, yani yılbaşıdır. Eski Kazak takviminin ilk ayı ise Nevruz ayıdır.[91]

Nevruz'un Kazaklar için ikinci anlamı ise kutlu olan, bu sebeple kutlanması gereken bir bayram günüdür. Her halkın baharın gelişini kutlama yolları farklı olsa da baharın gelmesine sevinme nedenleri birdir. Bahar tabiatın canlanmasını ifade etmektedir. Kazaklar da Nevruz'u soğuk ve zorlu kış aylarından çıkıp yaza girmenin başlangıcı saymışlardır. Yaz ayları ise rahatlık anlamına geldiğinden Nevruz gününü bir bayram olarak kutlamışlardır.

Bu yüzyıl başındaki Kazak milli hareketi olan Alaş hareketinin liderlerinden büyük şair Mirjakıp Dulatov, *Enbekşi Kazak* gazetesinde 1923 yılında yayınlanmış olan bir makalesinde Kazakların Nevruz'un gelişine sevinmesini şöyle açıklar:

---

* M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

91 M. Isqaqov, "Xalıq Kalendarı", *Qazaq ädebieti*, 23 Mart 1990, no: 12 (2138), s. 4.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

"Doğrusu, Kazakların yemeği de, giyimi de, evi de, işi de, bineği de treni de, telgrafı da, telefonu da hayvan sürüleri değil mi? Kazaklar, bu hayvan sürülerini koruyabilmek için kışın ayazında, şiddetli fırtınada zorluk çekip, emek verip, sürüsüyle beraber yatıp-kalkıp beraber yaşar. Kışın nasıl zorlansa, yazın o kadar rahatlayan, sevinen çalışkan, emekçi Kazak kışın bitmesine, yazın gelmesine nasıl diğerlerinden fazla sevinmesin, yazın başı yeni gün-Nevruz'u nasıl bayram yapmasın?"[92]

Dulatov'un da ifade ettiği gibi Kazaklar Nevruz'u kıştan çıkıp, rahatlamanın başlangıcı olarak anlamışlar ve bu günü bir bayram olarak kutlamışlardır.

Nevruz Kazak milleti için önemli bir bayramdır. Bu bayramı ulusun ulu günü adıyla anarlar. Nevruz'un izlerini halk yaşantısında, folklorda ve edebiyatta görmek mümkündür. Nevruz'la bağlantılı olarak Kambar Ata, Oysıl Ata, Koşkar Ata rivayetleri mevcuttur. Hatta, Bolşevik devrimine kadar Şimkent'te yaşayan Kazaklar Nevruz gününü Koşkar Ata adlı ulu bir zatın türbesinde kutlarmış.[93]

Kazaklarda Nevruz'un tarihi denince akla ilk gelen sorulardan biri olan "ne zamandan beri?" sorusuna kesin bir cevap vermek mümkün değildir. Ancak şurası kesindir ki Kazaklar Nevruz'u İslamiyet'i kabullerinden önce biliyor ve kutluyorlardı. Kazakistan'da yapılan arkeolojik çalışmalar sonucu ortaya çıkan neolitik çağdan kalma, kaya üzerine yapılmış resimlerden, bugünkü Kazakistan topraklarında çok eskiden beri güneş ve baharın gelişiyle ilgili inanış ve törenlerin olduğu anlaşılmaktadır.[94] Ayrıca, Nevruz kutlamalarında İslami motiflerin çok az oluşu , olanların da sonradan eklendiğinin açıkça belli olması Kazakların Müslüman olmadan önce Nevruz'u kutladıklarına işaret eder.

İslam'ın kabulünden sonra Nevruz kısmen İslamileştirilmiştir. Buna göre bazı İslami motifler, öğeler Nevruz kutlamalarına girmiştir. Mesela, Kazakistan'ın bazı yörelerinde Nevruz, Hz. Ali'nin hürmetine kutlanan bir bayramdır. Ayrıca kimi yörelerde de Nevruz, Hz. Muhammed'in doğum günü olarak kabul edilmişve

---

92 Madiyar [Miryaqub Dulatov], "Qoş Keldin Naurız", *Enbekşi Qazaq*, no: 75, 1923.

93 Bavırjan Baytanaev, "Naurızdın Atı men Zatı Jayında", *Jibek Joli*, no: 3 (4), Mart, 1991, s. 19.

94 Şakir İbraev (çev. Medine Ahmetova), "Kazak Folklorunda Nevruz", Sadık Tural ve Elmas Kılıç (haz.), *Nevruz ve Renkler, Türk Dünyasında Nevruz, İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1996, s. 189-192.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kazakların Nevruz günü yaptıkları bir Çorba olan Navrız köje de Hz. Muhammed'e bağışlanan bir yemek olarak değerlendirilmiştir.[95]

Önceleri Kazaklar için önemli bir bayram olan Nevruz, savaşların ve tabii afetlerin etkisiyle oluşan zorluk yıllarında kutlanmaz olmuştur. Bu, Nevruz kutlamaya verilen aralar Nevruz'un yer yer unutulmasına, ihmal edilmesine yol açmıştır.

Bazı Kazak tarihçileri bu ihmal ve unutmayı Arap fetihlerine bağlar. Buna göre Araplar bölgeyi ele geçirip, Kazaklar Müslüman olduktan sonra bu bayram "cahiliye devri" adetlerinden sayılmış ve kutlanması yasaklanmıştır.[96] Bu sebeple Nevruz'un unutulmaya başlaması Sovyet döneminden çok öncelere rastlar. Bu durumu on dokuzuncu yüzyılda yaşamış olan, Kazakların meşhur şair ve düşünürü Abay Qunanbayev'in sözlerinden anlamak mümkündür. Abay, Nevruz'dan şöyle bahsetmektedir:

> "... O günde Nevruz denen bir yaz bayramı olup, Nevruzname yapacağız diye şölenler düzenlermiş Kazaklar. Bu güne ulusun ulu günü derlermiş. Günümüzde bu söz Kurban bayramı için söylenmektedir."[97]

Görüldüğü gibi daha Abay zamanında bile Nevruz unutulmaya başlanmış, Nevruz'un yerini Kurban bayramı almıştır. Yirminci yüzyıl başlarında durumun pek değişmediğini Ahmet Baytursınov'un *Kazak* gazetesinde, 1913 yılında yayınlanan bir makalesinden anlamak mümkündür. Baytursınov Nevruz hakkında şöyle der:

> "Çok eski zamanlarda, Kazaklar Nevruz'u hep beraber kutlarmış. Nevruz gününü neşe içinde geçirirlermiş. Günümüzde Nevruz'u bayram olarak kutlayanlar azalmaya başlamış gibi görünmektedir. Başkaları bırakmadan Nevruz'u kutladığı halde, bizim Kazak halkının terk etmesi doğru değildir."[98]

---

[95] Muxtar Qazbekov (der.), *Naurız: Jañğırğan Salt-Dästürler*, Almatı: Qazaqstan, 1991, s. 12.

[96] Toqtasın Ömirzaqov, "Naurız Şejiresi", *Qazaq ädebieti*, no: 12 (2138), 1990, s. 14.

[97] A. g. e.

[98] Ahmet Baytursınov, "Naurız", *Qazaq*, no: 5, 1913.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ahmet Baytursınov'un bu seslenişine cevap Sovyet hükümetinden gelmiştir. Orta Asya'da hakimiyet sağladıktan sonra genç Sovyet hükümeti 1920 yılında Nevruz kutlamalarını desteklemiştir. Fakat 6 yıl sonra Sovyet hükümeti diğer pek çok gelenekle beraber Nevruz kutlamalarını da yasaklamıştır.[99]

Her iki davranış da, yani 1920'de Nevruz'u destekleyip, 1926'da yasaklamak Sovyet hükümetinin Orta Asya halklarına karşı yürüttüğü bazı politikalarla ilgilidir. 1920-1927 yılları arasında genç Sovyet yönetimi yerli halkın desteğini kazanabilmek amacıyla bir dizi politikalar uygulamıştır. Bu politikalara *korenizatsiya* (yerlileştirme) adı verilmektedir. Buna göre iç savaş zamanı halkın elinden alınan bazı gelenek ve görenekler iade edilmiştir. Mesela, Cuma günü Müslümanlar için tatil ilan edilmiş, vakıf arazileri geri verilmiş, şeriat mahkemeleri tekrar açılmıştır. Bu yeni yönetim, Nevruz bayramının kutlanmasını da teşvik etmiştir.[100]

Bu teşvike, o yıllarda hükümetin yayın organı olan *Enbekşi Kazak* gazetesinde yayınlanan haberler örnek olarak verilebilir. Mesela, 22 Mart 1925 tarihli *Enbekşi Kazak* gazetesi bütün halkın Nevruz bayramını kutlayıp, birinci sayfasına büyük harflerle şöyle yazmıştır:

"Qıs ötip, qar ketip,	"Kış geçip, kar gidip,
Şıraylı jaz jetip,	Aydınlık yaz gelip,
Şaruanı kenelgen	İçin rahatlayıp,
Meyramı ejelden	Bayram olan ezelden,
Quttı bolsın, bul Naurız!"	Kutlu olsun bu Nevruz!"[101]

Bu haberden bir yıl sonra, 1926 yılında Nevruz kutlamak yasaklanmıştır. Bu yasaklama da aslında daha geniş bir Sovyet politikasının bir parçasıdır. 1926-1941 yılları arasında Orta Asya'da hücum adıyla anılan politikalar uygulanmıştır. Geleneğe, dine ve Sovyet ideolojisi dışındaki her türlü öğeye saldırı anlamını

---

99 (?),"Qısqa Jılnama", *Qazaq ädebieti*, no: 12 (2138), 1990, s. 10.

100 Teresa Rakowska-Harmstone, "Islam and Nationalism: Central Asia and Kazakhstan Under Soviet Rule", *Central Asian Survey*, cilt: 2, no: 2, 1983, s. 25-26.

101 Qazbekov, s. 12.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

taşıyan bu politikalardan Nevruz da payını alır ve "gericiliğin, dini taassubun, kokuşmuş feodal düzenin" göstergesi olduğu gerekçesiyle yasaklanır.

Kazaklar Nevruz'un yasaklanmasına karşı çıkar. Mesela, Alaş hareketi aydınlarından Mağjan Jumabaev, 1927 yılında Jana Mektep dergisinde yayınlanan bir makalesinde, Nevruz'un hiç bir dini bağlantısı olmadığını, bu sebeple yasaklanmaması gerektiğini savunur. Fakat itirazlar etkili olmaz ve Nevruz çok uzun bir müddet yasaklı kalır.[102]

Yasaklanmasının ardından Nevruz Kazaklar tarafından gizlice kutlanmaya başlamıştır. Ancak yasaklama bu geleneğe çok büyük zararlar vermiş, şehirlerde büyük ölçüde unutulmasına sebep olmuştur. Köylerde ise gizli de olsa kutlanmaya devam edilmiş, fakat eskisi kadar yaygınlaşmamıştır.

1980'lerin sonlarına kadar Nevruz'un resmi olarak kutlanması yasak olarak kalmıştır. Bu yıllarda glastnost (açıklık) ve perestroika (yeniden kurma) politikalarının etkileri Kazakistan'a ulaşınca bazı yasaklı konuların serbest bırakılması gündeme gelmiştir. Bu yasaklı konular arasında yer alan Nevruz'un kutlanması da 1988 yılında serbest bırakılmıştır. Böylece 62 yıl süren Nevruz yasağı resmi olarak kaldırılmıştır.

15 Mart 1991 tarihinde ise eski Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbaev yayınladığı bir bildiri ile Nevruz'u resmi bayram olarak ilan etmiştir. Bu kanun bugün de geçerlidir. Yani Nevruz bugün Kazakların resmi bir bayramıdır ve bütün halk tarafından kutlanmaktadır.[103]

---

[102] Mağjan Jumabaev, "Naurız", *Jana mektep*, no: 3, 1927, s. 65-66.

[103] Nursultan Nazarbaev, "Köktemgi Xalıqtıq Naurız Meyramı Turalı", *Ana Tili*, no: 1253, 1991, s. 1.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kültür sosyolojisi açısından Nevruz kavramı

*Mustafa AKSOY**

Bu makale Ağrı, Elazığ, Adıyaman, Şanlıurfa ve Diyarbakır'ın bazı köylerinde 1990-1995 yılları arasında, saha çalışmalarından elde edilen bilgilerden hareketle kaleme alınmıştır.

1. Nevruz Kavramının Etimolojisi

Nevruz kavramı bazı ağız farklılıklarıyla Azerbaycan'da "novruz" veya "noruz", Başkurt Türkçesi'nde "navruz", Kazakistan'da "navruz" veya "novrız", Kırgızca'da "noruz", Özbekçe'de "növroz" Tatarca'da "navruz", Türkmence'de "novruz" Uygurca'da "noruz" Rusça'da "novruz", Çuvaşca'da "naras", yine Çuvaşça hazırlanan bir sözlükte de aynı kelimenin Tatarca "nauras" (ve "Mart"ı ifade eder anlamda), bir "Farsça-Türkçe Sözlük"te de "Nevruz"[104] şeklinde kullanılmıştır. Kakioğlu'nun hazırladığı "Türkçe-Kürtçe Sözlük"te ise yeni yıl anlamında "cejna sere sele", "newroz" ve "sala nu", bir başka sözlükte de yeni gün anlamında "nevrow", yeni yıl anlamında da "seri sali", Tori'nin hazırladığı "Kürtçe-Türkçe" sözlükte de "sersal" yılbaşı, "newroz", "Mart'ın yirmi birine rastlayan yılbaşı ve Kürt Ulusal Bayramı" anlamında kullanılmıştır. "Zazaca-Türkçe" bir sözlükte ise "sere" yıllık,baş; "new" dokuz; "roz" gün, güneş anlamında kullanılırken; "cejna sere sale","newroz";"sal" ve "sersal"a yer verilmemiştir (1a).Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere "Nevruz" kavramının etimolojik anlamı, "yılbaşı" kavramını değil de "yeni gün"ü ifade etmektedir.

---

* Yrd. Doç. Dr., M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi, İstanbul.

104 Ercilasun, A. B., ve diğerleri, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, c. I, Ank., 1991, ss. 648-649; Kenesbayoğlu, İ. K., ve diğerleri, *Kazak Türkçesi Sözlüğü* (Çev. H. Oraltay ve diğerleri), İst., 1984, s. 206; Paasonen, H., *Çuvaş Sözlüğü* (Çev. H. Oraltay ve diğerleri), İst., 1950, s. 94; Olgun, İ., *Farsça-Türkçe Sözlük*, c. I, Ank., 1966, s. 585; 1a. Kakioğlu,F., *Kürtçe-Türkçe Sözlük*, İst. 1992, s. 225; Tori, *Ferheng* (Kürtçe-Türkçe), İstanbul, 1992, s. 273, 220; Malmisanij, *Zazaca-Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1992, s. 315, 311, 234, 303; 1b. Aydın, M., "Yezidiler ve İnanç Esasları", *Belleten Dergisi*, sayı 202, 1988, s. 65; Sever, E., *Yezidiler ve Yezidilerin Kökeni*, İstanbul, 1993, s. 67; Özdemir, A., *Şanlıurfa Viranşehir İlçesine Bağlı Dört Köy, Örf, Adet ve İnaç Değişmeleri İle İlgili Sosyolojik İnceleme* (İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi), Malatya, 1989, s. 33.

Yezidiler'de de "sarisal-ida sersale", yeni yıl bayramı olup, Nisan'ın ilk çarşambası kutlanır. Yezidiler hakkında yapılan bir saha çalışmasına göre de yılbaşına "seri sali" denir ve 14 Nisan'da kutlanır. Newroz bayramı ise 21 Mart'ta kutlanır. (1b) Araştırma sahamızda ise Hz. Ali'nin doğum ve ölüm gününü veya Mart ayında kar altından ilk çıkan ve yenilen çiçeği ifade etmek için "Nevruz-navruz-newroz" kavramı kullanılmaktadır. Baskil'in Kayabeyli (Rişvanuşağı) Köyü'nde ise adı geçen çiçeğe "bılazık" Türkçe olarak da "nevroz" denmektedir. Kadirli'de de kıştan sonra kırlarda diğer çiçeklerden önce çıkan ve çocukların yediği bir çiçeğe "navrız-navruz" denir. Araştırma sahamızın bazı yerlerinde ise, yakın zamanda "Nevruz" kavramı, medya vasıtasıyla "yıl başı" olarak öğrenilmiştir.

Nevruz Türkçe bazı sözlüklerde de şu şekillerde tanımlanmıştır: "Baharın ilk günü sayılan ve güneşin Hamel (kuzu) burcuna girdiği 22 Mart'a rastlayan gün. Bu tarihte gece ve gündüz müsavi olur. İranlılar'ın yılbaşısıdır."[105] "Yeni gün güneşin koç borcuna girdiği gün olup rumî Mart'ın dokuzuna rastlar, ilkbahar başlangıcı ve celalî takvimine göre yılbaşıdır."[106] "Eski bir İran takvimine göre yeni yılın ve ilkbaharın başlangıç günü (22 Mart). Nevruz günü kırlara çıkılarak yapılan bayramı Celaleddin Melikşah'ın düzenlediği takvime göre yılbaşı sayılan gün. Türk musîkisinin en eski makamlarından biri."[107]

Yukarıdaki ifadelere göre "Nevruz", yıl başı, yeni gün ve bahar anlamlarıyla İran, Orta Doğu ve Asya'yı çağrıştıran bir kavramdır.

Kazaklar'ın meşhur halkbilimcisi Karmıyşeva'ya göre "Nevruz", "tüm Orta Asya ve Doğu milletleri tarafından kullanılan bahar bayramıdır, yeni yıl..."[108] demektir. Kırgız tarihçisi Anvar Baytur da "Kırgız Kültürü" adlı gazetenin 1 Mart 1990 günkü sayısında yayınlanan makalesinde, "Kırgızların adetlerine göre, Nevruz Bayramı Kuzu yıldızının görünmesinden bir gün sonra Mart'ın 21. günü kutlanmakta diye belirtiyor. Sebebine gelince, "Yeni-Sey (Ere-Say) Kırgızlar'ın 12

---

[105] Yegin,A., ve diğerleri, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, c. II., İst., 1981, s. 1701.
[106] Devellioğlu, F., *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ank., 1962, s. 994.
[107] Tuğlacı, P., "Nevruz" mad., *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, c. IV, İst., 1978, s. 2115.
[108] Baytamrew, B. A., "Yeni Gün (Kaynak ve Adetler)", *Nevruz* (Çev. Y. Pekcan; S. Öztürk), Ank., 1993, s. 3.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

müçal adını verdikleri takvime göre 21 Mart günü yeni yıl olarak kabul edilmekte ve büyük törenle kutlanmaktadır."[109] der. 21 Mart günü Afganistan, İran gibi Farsça konuşan ülkeler ile yeni bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri'nde bahar bayramı olarak kutlanmakta. Ayrıca 1991 yılında Kırgızistan ve Türkmenistan da da "21 Mart Nevruz bayramı" resmî bayram olarak kutlanmaya başlanmıştır.[110] Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi Nevruz kelimesi bazı ağız farklılıklarıyla beraber Fars ve Türk dil grupları tarafından kullanılmaktadır.[111] Ayrıca Almanlar'da da Gündönüm Bayramı (Sonnen wendefeier) diye bilinen, Cermenler'in Hıristiyanlık öncesi kültürlerine dayanan, bahardan yaza geçerken kutlanan bir bayramları vardır(8a). Eski Türkler, ilkbahar ve güz aylarında Hunlar'dan beri bayram kutlarlardı. Türkler'in bu bayramları, "menşei bakımından tabiatın dirilmesi şerefine yapılan cihanşümul ayinlerdendir". "İlkbahar bayramı"na "örüs sara" (sürüleri otlatmaya çıkarma ayı) bayramı denir ve 9 Mayıs'ta yapılırdı. Güz bayramına da "soğan sara" (ak ay) bayramı denir ve 28 Ağustos'ta yapılırdı.[112]

Bu ifadelere göre Nevruz bayramı toprakla ilgilidir. Baytamrew'e göre, çiftçilerin yeni yılı karşılamalarıyla ilgili ilk yazılı bilgiler, XIII. asra aittir. Baytamrew, Yuferev'in "Hissediyor mu Türkistan" adlı makalesinden, Çin Seyyahı Çan-Çun'dan şunları aktarır: "Güney-batı orman istikametinde beş kez Sayome şehrine gittik. Burada yüksek olmayan bir kule bulunmaktadır. İlk günlerde XI. ay çarşamba çok şiddetli yağmur yağıyordu, yerlilerde IV sayılı ay ve yeni yıl vardı."[113] Ayrıca Baytamrew'e göre, Çan-Çun Sayrome şehrinde Kasım ayının 20'sinde bulunmuştur. El Biruni'nin çalışmalarında da Sasaniler devrinde Nevruz bayramı daha çok yaz aylarında günün en uzun olduğu zamanlarda; Harezm'de ise XIX. asırda Şubat ayında kultanmıştır. Rusya'da 1889'da Petro tarafından çıkarılan

---

109 6. Özgen, H., "Başyazı," *Bütün Türk İllerinden Haberler Dergisi*, sayı 4. 1991, s. 2.

110 Özgen, N., a. g. m., s. 2.

111 Baytomrew, B. A., a. g. m., s. 4; 8a. Zaptçıoğlu, D.,"Neo-Naziler Gündönüm Bayramı'nı Kutladı", *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Haziran 1993.

112 İnan, A., *Eski Türk Dinî Tarihi*, İst., 1976, s. 47; İnan, A., *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ank., 1986, s. 97.

113 Baytamrew, B. A., a. g. m., s. 4.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kanuna kadar ocak ayı sıradan bir ay olup, kiliseye göre yeni yıl 1 Mart'ta başlıyormuş. Musevilere göre de yeni yılın başlangıcı Nisan ayıdır.[114] Kazak halk bilimci Divaev'e göre de, "yılbaşı karların erimeye başladığı Şubat ayı sonunda kutlanır. Eski yıl biter, kış mevsimi biter, hayvanların çiftleşme, rahat ve serbest bozkır hayatının zamanı yaklaşır."[115]

Nevruz bayramının toprakla ilgisine Kazım Alpaslan da dikkat çekerek şöyle der: "Bu gün, dün, yarın ve senenin bir dönüm noktası olduğu gibi çiftçiliğin de dönüm noktasıdır. Bunun için bu gün Roma'daki beynelmilel Ziraat Enstitüsünde Bulgar Murahhası'nın teklifi üzerine bütün dünyada Toprak Bayramı olarak kabul edilmiştir... Cumhuriyet hükümetimiz de Hey'eti vekile kararı ile kabul ve bu günü Toprak Bayramı olarak ilan etmiştir."[116] Ancak biz araştırmamızda bu kararın mahiyeti hakkında bir bilgiye ulaşamadık.

Nevruz kavramının bu görünümünden başka bir de mitolojik ve folklorik özelliği vardır. Mitoloji ve folklor konusunda açıklamalar yapıldığı için tekrar o konulara girmeyeceğiz. Fakat folklorik ve mitolojik unsurların rastgele ortaya çıkmadığı, bu nedenle de, keyfiyete göre değil; belirli metodik anlayış ve kurallara göre ele alınması gerektiğini birkez daha hatırlatarak, konu ile alakalı bazı görüşleri, aşağıda kültür sosyolojisi çerçevesinde analiz etmeye çalışacağız.

Nevruz konusundaki görüşler genel hatlarıyla şöyle özetlenebilir:

Konuya İdeolojik Bakanlar: Bunlar, Nevruz'u "Kürt"lerin bağımsızlıklarını kazandığı gün ile Türklerin Ergenekon'dan çıkış günü ilan edenlerdir.

Dinî Açıdan Bakanlar: Bunların bir kısmına göre Nevruz, Zerdüşt dini, bir kısmına göre de, Hz. Ali ile ilgilidir.

Bahar Bayramı Açısından Bakanlar: Bunlara göre Nevruz, yukarıda bazı atıflarla ifade edildiği gibi, Ortadoğu ve Orta Asya insanları arasında baharla ilgili olarak kutlanan bir bayramdır.

---

114 Baytamrew, B. A., a. g. m., s. 5.

115 Divaev, A. A., "Kazakların Hayat Tarzları Üzerinde Etnografik Notlar" *Nevruz* (Çev. Y. Pekcan- S. Öztürk), Ank., 1993, s. 71.

116 Alpaslan, K., "Navruz Toprak Bayramı", *Uludağ Dergisi*, sayı 56-57, 1943, ss. 29-30.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Fakat, nedense Nevruz konusu, Türkiye'de yazılı basında, genelde ağırlıklı olarak birinci görüş, yazarların ve araştırmacıların kendi ideolojik anlayışlarına göre ele alınmakta; ikinci görüş ise dinî anlayışı Alevilik- Bektaşilik olanlar (Bazı sünni olanlar da bu görüşü savunmaktadırlar.) tarafından ele alınmakta; üçüncü görüş ise nerdeyse hiç dikkate alınmamaktadır. Bu nedenle, konu hakkındaki kavram kargaşası malesef devam etmektedir.

2. Nevruz'a Bahar Bayramı Yaklaşımı

Bu anlayışla ilgili yukarıda yeterince açıklamalar yapıldı. Fakat konuyu bir de sahaya yönelik irdelemek istiyoruz. Sahada Nevruz hakkında halk arasında şuurlu bir bilgiye rastlamadık. Fakat, bazı okumuş kişiler İran kaynaklı bir bayram olduğunu, bu nedenle Şiiler tarafından kutlanıldığını, bazıları da Yezidiler tarafından özellikle Mardin civarında kutlandığını duyduklarını belirterek "yeni gün" anlamında, "Nevruz-newroz", "yıl" anlamında "sal", "yılbaşı" anlamında da "seri sale-seri sal" kavramlarını kullandıklarını ifade ettiler. Kısaca Nevruz kavramı saha araştırmamıza konu olan yerleşim yerlerinde "yeni yıl" anlamında bilinmemektedir. Meydan Larausse'da ise Nevruz'un baharla ilgisi şöyle anlatılır: "Eski İran takvimine göre yeni yılın ve ilk baharın başlangıç günü... Nevruz günü kırlara çıkılarak yapılan bayram"dır.[117] Dinler tarihi uzmanı Güzel'e göre, Nevruz'dan başka hiçbir bayramın tabiatla ilgisi yoktur. Sadece Nevruz tabiatla ilgili bir bayramdır. Bu nedenle eski takvimciler kaynaşma, sevişme ve yayılmanın ilk günü, baharın ilk günü, gece ile gündüzün bir olduğu günü, Nevruz olarak belirlemişlerdir.[118]

Van'daki Burukan aşireti üzerinde yapılan saha araştırmaları sonuçlarına göre, Nevruz, 21 Mart günü yeni yılın ve baharın ilk günü anlamında kullanılır. Aşiret arasında söylenen bir deyimde de bu görüş dile getirilmiştir. "Nevroza sıtanı Daru gopal hılanı Zivitan u Bahar hev deram" (Yani, Sultan nevroz ağaç bastonunu kaldırdı, kış ile baharı birbirinden ayırdı.) Nevruz'da köy çocukları ev ev gezerek, ev sahiplerinin yeni yılını kutlar ve yiyecek toplarlar. Gece sabaha kadar ateş

---

117 "Nevruz" mad., *Meydan Larousse*, c. IX, s. 311.

118 Güzel, A., "Türk Ergenekon/Nevruz Bayramı ve Kaygusuz Abdal'da Bir Nevruz Sabahı" *Milli Folklor Dergisi*, sayı 17, 1993, s. 5.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yakarak eğlenirler ve topladıkları şeylerden yaptıkları yiyecekleri yerler.[119] Çocukların sergiledikleri bu oyun Anadolu'da "Yağmur Duası" ya da "Çömçeli Gelin" le ilgili bütün çocuk oyunlarında aynen görülür. Ayrıca bu geleneğin bir varyantı, Azerbaycan'da da görülür. Orada "karanlık ve soğuk kıştan aydınlık ve ılık bahara çıkışla Noruz bayramı gelmiş olur. Bu bayram da herşey yenilenir; hele çocuklara mutlaka yeni şeyler giydirilir. Azerbaycan'daki Noruz bayramı da üç gün devam eder. Bütün aileler birbirlerini ziyaret eder, bayramlaşırlar...Çarşamba günlerinde Tonkar denilen ateşler yakılır ve gençler bu ateşler üzerinden atlar, eğlenirler...Çocuklar aileden aileye giderek koro halinde "Geldi Noruz bayramı, açıldı güller laleler/Sebzepüş oldu çemenler bülbül eyler laleler."[120] mısralarını söylerler.

Kars'ın Pırsak ve Dikme köyleri, İzmir Naldöken Tahtacıları ile Yenigazi köyü (Çalışmada nereye bağlı olduğu belirtilmemiş, fakat Kafkas göçmenlerine ait köy olduğu ifade edilmektedir.) ve Dobruca Kırım Türkleri'nde de 21 Mart'ta Nevruz, bahar bayramı olarak kutlanır. Ancak Yurtsever'in aksine Ülküsal, Dobruca Türkleri'nde kutlanan bahar bayramı için bir tarih ifade etmeyerek "navrez"in ilkbahar bayramı olarak kutlandığını ve bu geleneğin Türkler'e İranlılar'dan geçmiş olabileceğini belirtir. Naldöken Tahtacıları bu bayramda mezarlıkları ziyaret ederek ölü insanların ruhlarını yadederler. Yenigazi ile Pırsak ve Dikme köylerinde gençler, ateşin üzerinden atlayarak günahlardan arınacaklarına inanırlar ve dileklerde bulunurlar. Naldöken ve Dobruca'da ayrıca yumurta pişirilerek, bayram kutlamalarına gelenlere ikram edilir.[121]

---

[119] Özer, A., *Doğu Anadolu'da Aşiret Düzeni*, İst., 1990, s. 93; Kartal, B., *Burukan Aşireti Üzerine Bir Araştırma* (İ. Ü. Ed. Fak. Sosyoloji Bölümü Bitirme Basılmamış Tezi), İst., 1970-1971, s. 43.

[120] Resulzade, M. K., "Nevruz Bayramı", *Azerbaycan Dergisi*, sayı 12, 1954, ss., 6-7; İleri, G., *Azerbaycan Kültür Gelenekleri* (A. Ü. DTCF. Antropoloji Bölümü Yayınlanmamış Bitirme Tezi), Ank., 1988, ss. 4-5.

[121] 18. Yurtsever, M. V., "Nevruz (Navruz)", *Emel Dergisi*, sayı 75, 1973, s. 32; Ülküsal, M., *Dobruca ve Türkler*, Ank., 1966, s. 87; Ayter, A., "Yenigazi Köyünde Düğün Adetleri, Nevruz Bayramı ve Yedilevi Töresi", *Folklor Dergisi*, sayı 36, 1988, ss. 32-33; Yetiş, R., "Naldöken Tahtacıları-Nevruz Hıdırellez", *TFAD.*, sayı 23, 1951, s. 365; Dündar, İ., "Kars'ın Dikme Köyünde Nevruz ve Ayın Ahırı", *TFAD.*, sayı 343, 1978, s. 8230; Aydınoğlu, G., "Kars'ın Pırsak Köyünde Nevruz", *TFAD.*, sayı 238, 1969, s. 1070.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kırım Türkleri arasında kıştan bahara geçişin sevincini dile getiren bir bahar bayramı da "tepreş-tepreç"tir. Tepreş "toprağın uyanması", "kırların yeşillenmesi", "çiçeklerin açması"nı dile getirir ve Mayıs ayında kutlanır.[122] Ayrıca Nevruz'un baharı müjdeleyen bir gün olduğu, büyük Ozan Pir Sultan Abdal, Yurtsever ile Dede Noyan'ın şiirinde de dile getirilmiştir.

NEVRUZ- Pir Sultan

"Sultan nevrüz günü cemdir erenler
Gönüller şaz oldu ehl-i imanın
Cemâl yâri görüp doğru bilenler
Himmeti evince Nevrüz Sultan'ın
Cümle eşya bu gün destur aldılar
Aşk ile didara karşı yandılar
Erenler ceminde bâde sundular
Himmeti erince Nevrüz Sultan'ın
Erenler dergaha ruşen bu günde
Doldurmuş badeyi, sunarlar linde
Susuz olan kanar kendi gölünde
Himmeti erince Nevrüz Sultan'ın
Sultan Nevruz günü canlar uyanır
Hal ehli olanlar nura boyanır
Muhip olan bu gün ceme dolanır
Himmeti erince Nevruz Sultan'ın
Pir himmet eyledi bu gün kuluna
Cümle muhip bu gün cemde bulana
Cümle eşya konar kudret bulana
Himmete erince Nevruz Sultan'ın
Aşık olan canlar bu gün gelürler
Sultan Nevruz günü birlik olurlar
Hallak-ı cihandan ziya olurlar

---

122 Bektöre, Y., *Tepreş*, Eskişehir, 1990, s. 29.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Himmeti erince Nevruz Sultan'ın

PİR SULTAN'ım eydür, erenler cemde

Akar çeşmim yaşı her dem bu demde

Muhabbet ateşi yanar sinemde

Himmeti erince Nevruz Sultan'ın

Pir SULTAN

İşte keldi ilkbahar...

Ne buz kaldı ne de kar.

Boş kalmasın koralar.

Navrez, navrezım mübarek...

Doksan çıktı, girdi Mart.

Ne yatasın atay kart

Çık ta çölge tuhum at.

Navrez, navrezım mübarek...

Tarlalarnı sürüyük,

Arpa, mısır egiyik,

Terek, fidan tigiyik.

Navrez, navrezım mübarek...

Bereketli yıl olsun

Küzde ambarlar tolsun.

Her şiyimiz bol olsun.

Navrez, navrezım mübarek...

(Yutsever'in adı geçen makalesindeki bir şiir.)

Nevruzziyye

Evvel bahar oldu açıldı güller

Nağmesaz olmuştur bütün bülbüller

Yüz göstemiş bize lale, sümbüller

Nevruz bayramımız mübarek olsun.

Dünyaya gelmiştir bu günde Ali

Budur erenlerin kararı, kavli,

Bu demdir cemi'i müşkilin halli

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Nevruz bayramımız mübarek olsun.
Bakın asumana nurlar saçıyor,
Azdaki çemanzar çiçek açıyor
Cümle alem gamı atıp kaçıyor,
Nevruz bayramımız mübarek olsun
...
Emevi güruhu bilmez bu zevki,
Ali'yi sevenler gösterir şevki,
Mes'adet demedir bu denler saki
Nevruz bayramımız mübarek olsun
Hüsnü Baba hamdel erdik bu deme
Gönüller girmiştir bağ-ı İrem'e
Verilmiş zevk ile safa ademe
Nevruz bayramımız mübarek olsun.[123]
Dede NOYAN

3. Nevruz'a Dinî Yaklaşım

Bu anlayışta, meselenin özüne, biraz daha ilmî yaklaşılmaktadır. Ancak, nedense burada da "Zerdüşt" dinî ya da "Şamanizm" ile yüzde yüz ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır.

Nevruz'un zerdüşt diniyle ilişkisini savunanlardan asıl adı Mehdi Halıcı olan araştırmacı herkesi hayretlere davet eden bir yaklaşımla şöyle demektedir: "Zerdüşt dini Kürt halkının yarattığı bir dindir... Kürt halkı silah zoruyla kendi dini olan zerdüştlükten alıkonunca cami karşısında derğah ve tekkeleri yarattı."[124] "Kürt yerleşim merkezlerinde Zerdüştlük ve Yezidiliğin uzantısı olarak ortaya bu maya ile şekillenen Kürt Aleviliği (Buna Anadolu Aleviliği de diyebiliriz)"* (21a). Bu ifadelerden sonra yazar çelişkilerine devam ederek aynen şu ifadeleri kullanır: "Kürt ve Türk kökenli toplulukların Horosan'dan Anadolu'ya geldikleri doğrudur.

---

123 Öztelli, C., *Pir Sultan Abdal*, İst., 1971, ss. 297-298; Yurtsever, M. V., a. g. m., s. 33; Noyan, B., Bektaşilik, Alevilik Nedir, Ank., 1987, s. 174.

124 Bender,C., *Kürt Uygarlığında Alevilik*, İst.,1991. s. 409; 21a. Bender, C.,a. g. e., s. 33; 21b. Bender, C., a. g. e., s. 41; 21c. Bender, C., a. g. e.,s. 51; 21d. Berder. C ., a. g. e., s. 329.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ama ne varki Bektaşi-Alevi düşünürlerini geldikleri yerler değil; yerleşip yaşadıkları yöreler etkiledi... Bektaşilik ve Aleviliği önce Orta Asya'ya bağlayıp sonra Türkleştirmek isteyenler bu felsefeyi Şamanizm gibi bir inanç sistemine dayandırırlar..."(21b). "Alevi ve Bektaşilerde Kürt kültüründen çıkıp gelen Navruz önemli bir bayram sayılır ve her yıl 21 Mart günü kutlanır..." (21c). "Aleviliğin çıkış merkezi Doğu Anadolu ve eski adıyla Zogros yöreleri olduğundan ve saz denen aletin de Anadolu kültürün bir enstrumanı olmasından ötürü bu tarihi sanat varlığı eski antik çağ dinî ayinlerin uzantısı olarak Alevilik kanalıyla yaşamını sürdürdü" (21d). Dikkat edilirse yukarıdaki ifadeler çelişkilerle doludur ve hiçbir ilmi dayanağı yoktur. Yazar Aleviliği bilmediği gibi "Kürt" diye tanımladığı kavramı da bilmemektedir. Ancak buradaki amacımızın siyasi konulara cevap vermek olmadığı ve bu konularla ilgili ayrı bir çalışmamız devam ettiği için, buradaki çelişkilere tek tek cevap verilmeyecektir. Fakat merak edenler, Alevilik konusunda Eröz ve diğer yazarların belirtilen eserlerine bakabilirler.[125]

Nevruz'un dinî temelleri konusundaki tartışmalarda en çok göze çarpan husus bu bayramın daha çok Aleviler'ce, hatta bizim sahada derlediğimiz bilgilere göre, Alevi bayramı olarak kutlanmasıdır. Bu da bizi ister istemez Zerdüştlük ve Türklerin eski inanç kültürüne yöneltmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi, Nevruz bahar bayramı olarak çeşitli topluluklar tarafından kutlanmaktadır. Fakat her sosyal grubun kutlama şekilleri, Nevruz'un muhtevasını farklı belirlemektedir.

Zaten kültür unsurlarını veya sosyal grupları bir diğerinden ayıran onların maddi veya manevi şeylere yükledikleri anlamlardır. Sosyal hayatımıza damgasını vuran, onu şekillendiren birçok faktör vardır. Fakat bunların bazıları fonksiyonları icabı diğerlerinden daha belirgin şekilde kendini gösterir ve "yeni bir kültür öğesinin doğuşu daima kendisinden önce mevcut bir kültüre bağlıdır."[126] Yani insanları sarmalayan sosyo-kültürel değerler tesadüfi olarak değil, sosyal hayatın zaruretinin icabı ortaya çıkmaktadır. Çünkü sosyal hayatta boşluk ve eylemsizlik kavramı söz konusu olamaz. Sosyal kavramını kullanıyorsak mutlaka bir

---

[125] Noyan, B., a. g. e., ss. 162-163; Eröz, M., *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, İst., 1977; Bozkurt, F. Aleviliğin Toplumsal Boyutları, İst., 1990; Birdoğan, N., *Anadolu'nun Gizli Kültürü, Alevilik*, İst., 1994

[126] Meray, S. L., *Toplum bilim*, İst., 1982, s. 42.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mobiliteden, nicelik veya nitelikle ilgili bir durumdan ve kültür kodundan bahsediyoruz demektir. Kültür kodları ise "...tarihî köklerimizden itibaren günümüze gelinceye kadar, bizi yöneten ve kalıcılığını sürdüren bir takım kültür ve zihniyet birikimidir."[127] Başka deyişle eski kültür unsurlarından kaynaklanan, her zaman değişmeyle beraber tarihî temelden kopmadan, çeşitli kurumlar yoluyla belirgin bir şekilde varolan ve sosyal hayatımızı belirleyen sembolleşmiş kültür kalıplarıdır.[128] Mardin de "tarih içinde genel bir davranış çizgisi savunmaya yarayan kültür unsurlarına kültür kodu diyoruz"[129] ve "kültür kodu her devirde farklı isimlerle ortaya çıkar. Fakat temelde yatan eski kültür kodudur" der.[130] Güngör de meseleye farklı bir boyut kazandırarak şöyle der: "Milli kültürler bir medeniyetin çeşitli manzaralarından ibarettir. Milletler arasında alış-veriş konusu olan ortak medeniyet unsurları her milletin kendi şartları içinde kendisine mahsus bir hüviyete kavuşur ve böylece her millet, medeniyeti kendi tarzında benimser. Bizim kültür dediğimiz şey, medeniyetin cemiyetlere intikal ediş tarzı veya onlarca benimsenmiş şeklidir."[131] Nevruz da yukarıda ifade ettiğimiz gibi çeşitli sosyal gruplarca bir kültür unsuru olarak kutlanılagelmiştir. Fakat her sosyal yapının ona verdiği anlam, yukarıda ifade edilen nedenlerden dolayı farklıdır. Bu farklılığın temelini de genel olarak sosyal grubun sosyo-kültürel tarihlerinden gelen anlayış oluşturmaktadır. Bazen siyasi kaygılar da farklı anlamlara neden olmaktadır. Çünkü "kültürel dünyayı anlamaya çalıştığımız zaman, yorumlarla ve yorumların yorumlarıyla uğraşmaktayız."[132] Bu durumda yapılması gereken "yorumların" neye göre, nasıl ve niçin yapıldığının cevaplarının bulunmasıdır. Çünkü kültürel hayat keyfiyete göre şekillenmez. Bu nedenle "Gadamer, Taylor, Ricoeur, hepsi de kültürel yaşamın pratik eylemden kaynaklandığını ve ona

---

127 Türkdoğan, O., *Milli Kültür Modernmeşme ve İslâm*, İst., 1983. s. 161.

128 Aksoy, M., "Bir Kültür Kodu Olarak Yemlik", *TDAD*., sayı 49, 1987, s. 92.

129 Mardin, Ş., *İdeoloji*, Ank., 1982, s. 118.

130 Mardin, Ş., a. g. e., s. 117.

131 Güngör, E., *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, İst., 1978, s. 107.

132 Rabinow, P., Sullivan, W., "Yorumcu Eğilim: Bir Yaklaşımın Doğası", *Toplum Bilimlerde Yorumcu Yaklaşımlar* (Haz. aynı yazarlar), (Çev., T. Parla), İst., 1990, s. 5.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yönelik bir düşünce biçimi olduğuna işaret ediyorlar."[133] Bu ifadelerden hareketle şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Nevruz, Fars-Zerdüşt kültüründen kaynaklanarak kültürel etkileşim yoluyla çeşitli sosyal gruplara geçmiştir. Ayrıca kültürü belirleyen faktörlerin başında genelde din olduğu için, Zerdüştlük dinine yakın ya da heterodoks anlayışlı dinî inanca sahip sosyal gruplarda Nevruz daha canlı şekilde görülmektedir. Günümüzde Zerdüşt inancı önemini yitirmiştir. Fakat onun bazı kalıntıları İran Şia'sında ve Anadolu Aleviliği'nde farklı muhtevalara bürünerek devam etmektedir. Bunun en iyi örneği de Nevruzdur.

Bilindiği gibi İran devletinin ilk kurucusu Cemşid, Zerdüşt'ün kurduğu Mecusilik dinine inanıyordu. Kurucusundan dolayı bu dine Zerdüşt dini de denir. Bu dine göre "toprağı özenle ve gayretle ekenler on bin duayı tekrar edenlerden daha çok dinsel ödülü hak kazanırlar."[134] Bu dinin kurucusu olarak kabul edilen Zerdüşt'ün annesinin ailesi Tahran yakınlarındaki Rhage kasabasındandır ve kendisi Azerbaycan'da doğmuştur. Zerdüştlük VII. yy'a kadar varlığını etkili bir şekilde göstermiştir. Ondan sonra ise İran'dan kaçanlar vasıtasıyla Hindistan'da etkinliğini göstermeye başlamıştır.[135] Yukarıda ifade edildiği gibi Zerdüşt dininde toprağa verilen aşırı önem, onun yanında güneş anlayışı, bahar bayramı kutlamalarını çok önemli hale getirmiştir. Bir anlayışa göre de Nevruz bayramı, Zerdüşt inancındaki tanrı Ahura-Mazda (Hürmüz) ile tanrı Angra-Mainyu (Ahriman)nun mücadelesinde Hürmüzün savaşı kazanması sonucu, güneşin toprağı ısıttığı, tabiatı yeşillendirdiği ve bereketlendirdiği gündür*.

Diğer taraftan birçok eserde şu ifadeler görülür: Nevruz "Bektaşi ve Alevilerin Bahar günüdür. Nevruz Yeni gün anlamındadır, eskiden yıl başı sayılırdı."[136] "Nevruz bayramı, cemi daha çok Ege'de yapılır. 22 Mart günü yapılan bu dinsel tören gerçekte ateşe tapan eski İranlılardan kalmıştır. Bu gün eski İran takviminin yılbaşı günüdür. Bu gün doğanın yeniden canlandığına inanılır."[137] Ayrıca "...Yüzyıllardır Anadolu'da Alevilerin Nevruz'u Hz. Ali'nin

---

[133] Rabinow, P., Sullivan, W., a. g. m., s. 12.

[134] "Eski İran dinî Zerdüştlük", *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, c. III., s. 618.

[135] Aynı madde, *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, c. III, s. 609.

[136] Noyan, B., a. g. e., s. 164.

[137] Bozkurt, F., a. g. e., s. 219.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

doğum günü olarak kutladıkları bir gerçektir. Ayrıca üç gün yılbaşı (gündönümü) orucu da tutulmaktadır."[138] Özellikle Ege ve Akdeniz bölgelerindeki Alevi-Bektaşiler konusunda Türkiye'de akademik anlamda ilk saha çalışmalarını yapmış olan Eröz'e göre "bazı Alevi ve Bektaşiler, 21 Mart'ta bir şenlik daha yaparlar ki buna "Nevruz" derler. Bazı Aleviler bugünü Hz. Ali'nin doğum günü olarak kutlarken, Silifke Tahtacıları, Hz. Hüseyin'in doğum günü olarak kabul ederler. Nevruz İran'da ve Türkistan'da büyük şenliklerle kutlanır."[139] "21 Mart, yani Nevruz İran güneş takviminin ilk günüdür. Nevruz köken olarak Farsça (İran dili) bir bileşik sözcüktür. Nev, yeni demektir. Ruz ise gün anlamına gelir."[140] "Nevruz yeni gün demektir. En doğrusu Şark'ta gece ile gündüzün bir yani on ikişer saat olduğu anın tesbitiyle başlayan itibari bir yeni zaman"dır.[141] Server Tanilli de Nevruz'un Zerdüşt kökenli olduğunu kabul ederek, "Ayrıca Alevi'lerle Bektaşiler Ali'nin Nevruz'da doğduğunu kabul ederler" der.[142] Meşhur tarihçi ve edebiyatçımız Köprülü'nün yıllar önce yazdığı, ancak nedense araştırmacıların pek dikkat etmediği bir makalesinde de konuyla ilgili şu bilgiler verilmektedir: "Nevruz'un milli bayram addedilerek tes'idi, şüphesiz, eski İran an'anelerindendir. Mu'ahharan, İslamiyetin İran'da intişar ve tekarrüründen sonra bu ananenin devamı ise, galiba "Şiîlik" sayesinde olmuştur. Bugün yalnız İranlılar değil Şiî mezhebindeki Türkler de "Nevruz"u "bayram" addetmektedirler."[143]

Bütün bu ifadeler sahada derlediğimiz görüşleri doğrular niteliktedir. Çünkü Nevruz, Zerdüşt dini ile ilgili bir bahar ve yılbaşı bayramı olup, İranlılar'ın tesir sahasına giren sosyal gruplar tarafından yeni yorumlarla kutlanmaktadır. İran Şiiliği'nin Bektaşilik-Alevlik anlayışına kısmen tesirinden dolayı, bu sosyal gruplarda Nevruz daha canlı kutlanmaktadır. Ancak Yezidiler'deki Nevruz geleneğinin ortaya çıkarılmasının, konunun daha da şekillenmesine yardımcı

---

138 Erman, V., "Sultan Nevruz Bayramı", *Cem Dergisi*, sayı II, 1992, s. 42.

139 Eröz, M., a. g. e., s. 361.

140 Zelyut, R., "Nevruz Gerçeği ve Kürtler", *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Mart 1993.

141 Ünver, S., "Bugün Nevruz", *Haber Gazetesi*, 21 Mart 1967.

142 Tanilli, S., "Dağlarına Bahar Gelmiş Memleketimin...", *Cumhuriyet Gazetesi*. 19 Mart 1993.

143 Köprülü, F., "Tarih Musahabesi-Navruz'a Aid", *Hayat Mecmuası*, c. I, sayı 18, 1927. s. 342.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olacağı inancındayız. Bu görüşlerden sonra üzerinde en fazla tartışılan konu olan ideolojik bakış açısına gelebiliriz.

4. Nevruz'a İdeolojik Yaklaşım

Konuya ideolojik yaklaşımları iki kısma ayırarak şöyle demiştik: Bunlardan birinciler Nevruz'u "Kürtler"in bağımsızlık günü, ikinciler de Türklerin Ergenekon'dan çıkış günü olarak ilan ederler. Aslında bu yaklaşımın cevapları yukarıdaki kısımlarda kısmen verildi. Fakat olayı biraz daha netleştirmek açısından burada tekrar ele alacağız. "Doğu illeri ve Varto Tarihi" "Doğuda Değişim ve Yapısal Sorunlar-Göçebe Alikan Aşireti" adlı eserlerde Nevruz bayramından bahsedilmez. "Lolan Oymağı ve Yakın Çevre Tarihi" adlı eserde ise "Heptemal" denilen ve 17 Mart'a rastlayan yeni yılın ilk günü olarak kabul edilen bahar bayramından bahsedilerek "bu gün İranlılar'ın Nevruz'ları ile eşdeğerdir" denilmektedir.[144] Yukarıda sadece İran'la sıkı teması olan bölgelerde (Kars, Van gibi) bir de, Yezidiler'de bahar bayramı olarak Nevruz'un kutlandığını belirtmiştik. Durum böyle olduğu halde niçin çok genel ve farklı ifadeler kullanılmaktadır? Bu fikirlerin temelinde azınlık psikolojisi ve ideolojik saplantılar yatmaktadır. Çünkü insan olmanın doğası gereği, azınlık psikolojisine ya da prestiji etkili olmayan statülere sahip olanlar, "prestij grubu" veya muhafaza olacakları bir yer ararlar. Adana ve ilçelerinde söylenen (belki başka yerlerde de olabilir) "sırtını ya bir ağaya ya da bir dağa yaslamalısın" sözü fikrimize tercüman olan halk deyimidir.

Bu anlayışı sosyolojik olarak ifade edecek olursak, sosyal gruplar hayatlarını devam ettirebilmek için, sosyo-kültürel zenginliklere sahip olmak zorundadırlar. Amerikalılar'ın ikiyüz yıllık bir geçmişten zengin müzeler ve sosyo-kültürel değerler meydana getirme çabaları, İngilizlerin ve Fransızlar'ın kültür, Almanlar'ın ırk anlayışları, İranlıların Şia şuuru, hep aynı anlayışın sonucudur. Fakat kültür, "kutsal anlamını yitirdiği zaman, tüm anlamını yitirir."[145] İşte bu anlamı yitirmemek için olanları olmasını istediğimiz gibi değil de olduğu gibi ifade etmek zorundayız. En azından o amaca sahip olmalıyız.

---

[144] Kocadağ, B., a. g. e., s. 265.

[145] Kolakowski, L., "İnsan Yalnız Aklıyla Yaşamaz", *NPQD.*, sayı 1, 1991, s. 22.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Siyasi yaklaşanlardan ikincilere, yani Nevruz ile Ergenekon arasında ilişki kuranlara göre, aslında "Kürt"ler Türk boylarındandır. Bu nedenle demirci Kave-Gave de bir Türk yiğididir. Üstelik Oğuz Kağan Destanı'ndaki "Tömürdü Kağul"un bir varyantıdır.[146] Dolayısıyla Türkiye'de Nevruz'un Ergenekon bayramı olduğunu savunanların başında gelen Ahmet Turan, Dakak efsanesi ile Ergenekon destanı arasındaki benzerliklerden hareket eder.[147] Abdülhaluk Çay da aynı mantıkla Nevruz'u Ergenekon'dan çıkış bayramı olarak kabul eder.[148]

Sosyo-kültür unsurları arasındaki benzerlikler şüphesiz araştırmacılara bazı ipuçları verir. Fakat benzerlikler bir unsurun, bir diğerinin aynısı olduğu anlamını her zaman vermez. Meselâ bazı insanlar birbirlerine benzerler, fakat hiç kimse A şahsının B olduğunu iddia edemez. Tek yumurta ikizleri için de bu kural geçerlidir. Bu örnekler istendiği kadar çoğaltılabilir. Meselâ bu örneklerden bazıları: Nevruz "Bektaşi ve Alevilerin Bayram günüdür. Nevruz yeni gün anlamındadır ve eskiden yılbaşı sayılırdı. Bektaşiler'ce Hz. Ali'nin doğum günü sayılırsa da Türklerin Ergenekon'dan çıkış günleri olarak eski bir Türk bayramıdır. İran sonradan bunu alıp, yılbaşı diye Nevruz adıyla bir bayram haline getirmiştir."[149] Ünver'de bu konuda şöyle der: "Nevruz yenigün demektir. En doğrusu Şark'ta gece ile gündüzün bir yani on ikişer saat olduğu anın tesbitiyle başlıyan itibarî bir yeni zaman. Nevruz, beş bin yıl şark dünyasınca malum. Menşei de Orta Asya, Orta Asya Türklüğünün Bayramı, çünkü dünya bugün kurulmuş senelerin birinci günü. Şimdi yalnız İran'da resmî ve milli bayram. İran kültürü tesiriyle bize de gelmiş. Orası malum ya Şii'dir. Her nedense bu iki mezhebin aynı günde Milli Bayramı olmamış."[150] Bu ifadelerde cevaplandırılması gereken soruların başında, nasıl olmuş da Nevruz, Türkler'den İranlılar'a onlardan da tekrar Türkler'e geçmiş? Bilgilerimize göre böyle bir sosyo-kültürel hareketliliği ya da yayılmayı ifade eden

---

146 *Ergenekon Destanı ve Demirci Kava* (Kemalist Atılım Birliği yayını olup yazarı belirtilmemiştir.), Ank., 1992, ss. 17, 22-24.

147 Turan, A., *Doğu ve Güneydoğu Anadolu I*, Ank., 1991, s. 38-39. Ayrıca bak. Zeynelbinabidin Makas, Türk Millî Kültüründe Nevruz, İst., 1987.

148 Çay, A., *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, Ankara, 1988, s.23-27.

149 Noyan, B., a. g. e., ss. 164-165.

150 Ünver, S., a. g. m.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kültür teorisine sahip değiliz. Ayrıca "Nevruz" kelimesi neden Farsça ve bu konuyla ilgili destansı ve mitolojik bilgiler Türklerde değil de, neden Farslarda çok yaygın şekilde ifadesini bulmuştur? Diğer yandan, Nevruz'un kaynağı "Orta Asya Türklüğü" ise nasıl oluyar da "İran tesiriyle" "Orta Asya Türklüğü"ne geçiyor? Ve Nevruz dünyanın kurulduğu gün ise nasıl oluyor da İran ile Orta Asya Türklüğü aynı günde bayram yapmıyor?

Diğer taraftan Nevruz teorisyenlerinden biri, *Divanü Lügat-it Türk*'te, "Oniki Hayvanlı Türk Takvimi"nde "yılbaşı 21 Mart yani Nevruz'dur." Türkler bugüne "Yeni-gün demektedirler" der.[151] Fakat atıf yapılan eserin indeksinde "Nevruz" kelimesi geçmez.[152] Yazarın yukarıdaki ifadesiyle kaynak gösterdiği yerde ise aynen şu cümleler kullanılmıştır: "Ayların adlarına gelince Şehirlerde Arapça ad kullanılır. Göçebe olan ve müslüman bulunmayan Türkler; yılı dört ayrıma bölerek ad verirler. Her üç ayın bir adı vardır. Yılın geçmesi bununla belirlenir. Yenigünden (Nevruz) sonra ilkbahara "oğlak ay", sonra "uluğ oğlak ay" derler;* çünkü bu ikinci parçada oğlak büyür bundan sonra "uluğ ay" denir; çünkü bu parça yaz ortasıdır; yer yüzünde nimet bollaşır, hayvanlar büyür, süt çoğalır, başkası da böyledir. Az kullanıldığı için öbür adı söylemiyorum, sen anla."[153] İlkbaharı bugünkü takvime göre anlarsak buradaki ifadelerden anlaşılması gereken, "oğlak ayı'nın Mart-Nisan-Mayıs'ı ifade etmesi ve ilk gün, yani yeni günün Mart'tan önce olduğudur. İfade edilen 21 Mart kelimesi adı geçen eserde geçmediği gibi, Nevruz kelimesi de anlaşıldığı üzere çevirenin ifadesidir. Ayrıca Kaşgarlı Mahmut, ay isimleriyle bugünkü anlamda mevsimlerin adını ifade etmiştir. Ve yıl başını açıkca belirtmemiştir. Bu nedenle ilkbaharın ne zaman başladığı yoruma açıktır. Diğer yandan Kaşgarlı'nın ifadesinden de anlaşılacağı üzere ifadeleri, müslüman olmayan Türkler içindir. Kaşgarlı'ya göre "uluğ ay" nimetlerin bollaştığı, sütlerin çoğaldığı aydır. Kendisi bu ayı yaz ortası olarak ifade etmiştir. Dikkat edilecek olursa, bu ayın Mart-Nisan-Mayıs'ı ifade etmesi gerekir. Oysa

---

151 .Çay, a. g. e., s. 61.

152 Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lügat-it Türk* (Haz. B. Atalay), İndeks, c. IV, Ank., 1986.

* Yazar burdan sonrasına atıf yapmamış.

153 Kaşgarlı Mahmut, a. g. e., c. I, s. 347-348.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kaşgarlı'nın bu ayı, adını vermediği kıştan bir önceki ay olarak ifade etmesi, tartışmalara neden olmaktadır. Çünkü bilindiği gibi sonbahar sütlerin ve nimetlerin azaldığı toprağın sarardığı ağaçların yaprak dökümünün başladığı mevsimdir. Ayrıca yaz ortası ayı demek suretiyle de Haziran, Temmuz, Ağustos'u ifade etmiş olabilir.

Ayrıca aynı yazar Kutadgu Bilig'deki "Kozı yazkı yulduz basa ud kelir" ifadesine atıf yaparak koç burcunun ilkbaharın başlangıcı olduğunu belirtir.[154] Burada da bize göre bir yorum hatası yapılmıştır. "Kozı" kelimesini Arat, "hamel=koç" olarak tercüme etmiştir.[155] Oysa dilbilgisi kurallarına göre bu kelimenin "kuzu" olması gerekir ve bilindiği üzere Anadolu'da oğlak için, birçok yerde "kuzu" tabiri kullanılır.

Turan, yılbaşının Ocak-Şubat arasında olması gerektiğini belirterek yukarıdaki görüşlere katılmaz.[156] Ayrıca Turan, Çin kaynaklarına göre "...her yıl asilzadeler ataların çıktıkları mağaraya gidip tasdik merasimi yapıyorlardı; bundan başka halk, yılın beşinci ayın yirmisinde aynı dağa, Ötüken'e giderek Semanın ruhuna ibadet ediyorlardı denilmektedir" der.[157] Ögel'e göre de Türklerin yılbaşı baharla birlikte başlar ve "Çin Tarihçilerine göre Hunlar ile Göktürkler, yılın beşinci ayında büyük bir bayram yaparlardı. Çin takviminin beşinci ayı, aşağı yukarı bizim Mayıs ayımızı karşılardı. Bu da bize nazaran baharın daha geç geldiği Orta Asya için, bir "bahar bayramı" sayılırdı."[158] Ayrıca Ögel'e göre "Büyük Hun" devletinde üç büyük bayram vardı. Bunlar sırasıyla "Yeni Yıl bayramı", "İlkbahar bayramı" ve "Güz bayramı"dır. Mehmet Niyazi de De Groot'un 1921'de yayınlanan "Die Hunnen der Worschrifthehen zeit" adlı eserine atfen bu görüşe katılır. (55a) Diğer taraftan Mehmet Niyazi'ye göre, Hunlar'da yılın ilk ayı "ocak" ayıdır. Hunlar, diğer yandan "Ocak, Mayıs ve Eylül" aylarında olmak üzere yılda üç defa

---

154 Çan, A., a.g.e., s. 62

155 Yusuf Hac Hacib, *Kutadgu Bilig*, (Haz. R. R. Arat), Ank., 1985, s. 21.

156 Turan, O., *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*, İst., 1941, s. 35-36.

157 Turan, O., a. g. e., s. 43.

158 Ögel, B., *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İst., 1988, ss. 773-775; 55a. Ögel, B., *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ank., 1982, ss. 74-77; Niyazi, M., *Türk Devlet Felsefesi*, İst., 1993, s. 89; 55b. Niyazi, M.,a.g.e., s. 89; Ögel, B., a. g. e., ss. 75-77.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

büyük "kurultay-kengeş" yaparlardı. Özel de Çin kaynaklarına atfen, eski Türklerin Ergenekon'dan çıkış bayramını "Mayıs" ayında kutladıklarını yazar. (55b)

Buradan da anlaşıldığı gibi ilk yazılı eserlerde 21 ya da Mart ayı kavramları zikredilmemektedir. Diğer taraftan 21 Mart'ı yılbaşı kabul edersek Ötüken'den çıkış bayramı Temmuz'un 20' si olur. Çünkü Turan'ın ifade ettiği beşinci ayın 20'si, Temmuz 20'ye denk gelir. Yine Turan, Manihezm dinini kabul eden Uygurların "Mani"nin ölüm yılını başlangıç yaparak oniki hayvanlı takvimi kullandıklarını belirtir. Bu takvimin geniş anlamıyla, Türkler tarafından, sonra da Moğollar, Çinliler, Hindliler, Tibet ve Hindi-Çin kavimleri tarafından kullanıldığını ifade ederek, ay kavramı hakkında kesin bir sonuca varamaz ve Türklerin ay yılı esasına göre de, güneş yılı esasına göre de ay adları kullandıklarını belirtir.[159]

Kısaca her kavimde olduğu gibi, Türkler'de de yaratılış efsanesi ya da yılbaşı saydıkları önemli gün ve aylar olabilir ve bunlar başka kavimlerin bayram günlerine de denk gelebilir. Fakat hiç kimse bu benzerlikten hareketle kaynaklarının aynı olduğunu söyleyemez. Ayrıca yukarıdaki bölümlerde de ifade ettiğimiz gibi dinler tarihçi Güzel, Nevruz'un İran kaynaklı olduğunu belirterek, Türkler'de Nevruz ile ilgili doğrudan bir kaynağın olmadığını ifade etmiştir. Köprülü de Nevruz'un Şii kaynaklı olduğunu kabul eder. Ayrıca Köprülü, bu konuyla ilgili Nizamü'l Mülk'ün *Siyaset- Nâme* adlı eserinde ve İmamı Gazali'nin *Nasihatü'l-Mülük*ünde, Sasaniler zamanındaki Nevruz adetleri hakkında bilgiler olduğu belirterek III. Ahmet zamanında (1709-1736 padişahlık yaptığı yıllar) Dürri Efendi'nin Safevi sarayına elçi olarak gittiği ve Dürri efendinin padişaha sunduğu şu bilgileri nakleder: "Birkaç günden sonra Nevruz-ı sultani hulül edüp onlar Nevruz'a gayet itikar ve ibdü-kebirdir deyu tesmiye edüp ıyd-ı Ramazan ve ıyd-ı azhadan haşa mükerrem ve eşref olmak üzre itibar ederlerimiş. Kangı ayda vakı olsa ol ayın nihayetine dek bir işe el vurmayıp taze cedid libas kendülerin donadup gece gündüz zevk ve sevkle ala ve edna ve zükür ve enas ve nisvan ve sıbyan sürür ve şadmani ederler... kulunuzu tahvil gecesi davet etdiler itizar edip gitmedim."[160] Nizamü'l Mülk de Siyaset-Nâme'sinde "Mihracan günü ve Nevruz günü padişahın

---

[159] Turan, O., a.g.e., s. 39, 47, 64-68, 122-123.

[160] Köprülü, F., a. g. m., s. 343.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

umum halk (amme) için toplantı (bar) yapması acem meliklerinin adeti idi. Hiç kimse geri çevrilmezdi."[161] tabirini kullanmıştır.

Nevruz'un bir "Kürt" bayramı olduğunu ifade edenler aynı metodik hataları daha da çoğaltarak sergilemektedir. Bu görüşü savunanların temel dayanağını Firdevsi'nin *Şehname* adlı eserinin birinci cildindeki ifadeler oluşturmaktadır. Şimdi Şehname'deki konuya geçmeden bu yazarların fikirlerinden bazı örnekler sunalım.

Milletler ya da sosyal gruplar şüphesiz belirli sosyo-kültürel değerlere sahiptir. Bu değerlerin bir kısmı onların iç dinamiklerinden kaynaklanır ve bu süreç genelde sosyal metamorfizim çerçevesinde devam eder. Bir kısım değerleri de etkileşim halinde bulundukları milletler ya da sosyal gruplardan alırlar. Bu kültür alışını, sosyal gruplar çeşitli şekillerde gerçekleştirirler. Meselâ olduğu gibi alarak kendi değerlerinden fedakarlık ederler veya yeni kültürel değerleri kendi özellikleri ile şekillendirerek ona millilik kazandırırlar. Bu anlamda Topçu, "kültür, onu yaratmış olan milletin malıdır" der.[162] Berlin ise, Herder'e atfen şu yorumu yapar: "Herder'e göre grubun, bir dizi geleneksel ve yaşam tarzından, yalnızca ona ait bir anlayış ve davranış biçiminden oluşan kendi Volkgeist'ı ya da Nationalgeist'ı vardır. Kültürel yaşamın bütünü, yalnızca grup üyelerinin paylaştığı kollektif tarihsel deneyimlerden kaynaklanan belli bir gelenek ırmağı içinde şekillenir."[163] Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, bunun dışındaki kültür unsurları zoraki etkileşim sonucu ya da siyasi maksatlı "ithal edilme"yle de sosyo-kültürel hayata katılırlar. Fakat serbest etkileşim sonucu kazanılan kültür unsurları, belli bir süre sonra sosyal grup tarafından ya kabul ya da red edilir. Zorla kabul edilen kültür unsuru belli bir süre kabul görmüş gibi görünse de, sosyal grup onu kendi yapısına uyduramazsa, sosyal baskının kalkması ile tekrar reddeder. Çünkü "bir toplumla ilgili, kültür kalıpları herşeyden önce o toplumun değer normlarının

---

161 Nizamü'l-Mülk, *Siyaset-Nâme* (Haz. M. A. Köymen), Ank., 1982, s. 53.

162 Topçu, N., *Kültür ve Medeniyet*, İst., 1970, s. 10.

163 Berlin, L., "Milliyetçilik Rüzgarları," *NPQD*, sayı 3, 1992, s. 7.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

damgasını taşır" ve taşıması gerekir.[164] Tıpkı her insanın isminin, onun kimliğini yansıtması gibi.

Bu yaklaşımdan sonra Nevruz'un bir "Kürt" bayramı olduğu hakkındaki görüşleri irdeleyebiliriz. Önceki bölümlerde Nevruz bayramının İran kaynaklı olduğunu ve Zerdüştlük dininin de İranlıların milli dini olduğu konusunda çeşitli bilgiler vermiştik. Ancak bunun aksini iddia eden ve öyle olmadığını söyleyenler de yok değil. Meselâ Bender'e göre Alevilik, Zerdüştlik ve Yezidilik "Kürt" uygarlığından kaynaklandığı gibi, Alevi ve Bektaşiler'deki Nevruz geleneği de Kürt kültüründen kaynaklanmıştır. Ayrıca "Zerdüştlük dini Kürt halkının yarattığı bir dindir."[165] Bu fikirlere sağlıklı kimselerin itibar etmesi mümkün değildir. Çünkü Alevilik konusunda uzman olsun, olmasın hiç bir Alevi-Bektaşi Dede ya da Alevi tekkesi Aleviliğin, Zerdüştlük, Yezidilik ya da "Kürtler"den kaynaklandığını kabul etmez*. En iyimser yaklaşımla Alevilik, onlardan kısmen etkilenmiştir. Bu tür etkilenmeler ise her kültür için söz konusudur. Bir kültür varsa, mutlaka onun etkilediği ve etkilendiği sosyo-kültürel çevre de vardır. Eğer yukarıdaki Nevruz hakkındaki görüşü kabul edersek, en basitinden Nevruz'un "Kürtler"de değil de, niçin Alevi inancına bağlı olanlar arasında yaygın olduğuna cevap bulamayız.

Özgürlük Yolu Dergisi'nin 1978 yılı, 35. sayısında yazarı belirtilmeyen bir yazıda; Nevruz'un "Kürtler"in yanısıra İranlılar ve Afganlılar tarafından da kutlandığı belirtilmektedir.[166] Fakat "Kürtler"in Zağros dağlarından ya da başka yerlerden göç ederek, Afganlılar ve İranlılarla nasıl temas kurduğu, hiçbir eserde zikredilmemiştir. Ayrıca yukarıda bahsedildiği üzere Alikan Aşireti, Lolan Oymağı ile Varto hakkında yazılan eserlerde Nevruz'dan bahsedilmemiştir.

Kürtlerin Kökeni adlı eserin yazarı İhsan Nuri Paşa, "Türkiye Kürdistanı'nda bu bayram kutlanıyor. Buna 'Çeşne Tolan' deniyor" der.[167] (İhsan Nuri "çeşne tolan" dediğini, 1802 yılında İran'a gezi yapan Morier'e atfen, 31 Ağustosta

---

[164] Türkdoğan, O., *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*, İst., 1989, s. 208.

[165] Bender, C., a. g. e., s. 33, 57,51,408. * Bak. Zikrettiğimiz, Fuat Bozkurt, Nejat Birdoğan ve Bedri Noyan'ın eserleri. Ayrıca yayınını hala devam ettiren Alevi kültür ve düşüncesinin temel kaynaklarından olan *Cem Dergisi*.

[166] "21 Mart Irkçılıkla Mücadele Günü ve Newroz", *Özgürlük Yolu*, sayı 35, 1978, s. 67.

[167] İhsan Nuri Paşa, *Kürtlerin Kökeni*, İst. (Çev. M. Tayfun) İst, 1991, s. 62.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İranlılar'ın Cemşid'in zaferini kutladıkları bayram olarak yorumlar.) Fakat "Çeşne Tolan" diye bir kavrama biz saha araştırmalarımızda ve diğer yazılı eserlerde tastlayamadık. Ayrıca "Kürtler Üzerine-Tarih ve Folklor Yazıları" adlı eserde de Melikoff'a atfen, Ermeni kaynaklı "Kalant", Gökalp'e atfen "Hıdırellez" ve "Aşure Günü" "Kürt" bayramı olarak zikredilmiştir.[168] Bu bayramların menşeleri tartışılamayacak kadar açıktır.

Yukarıda Burukan-Bırukan aşireti hakkında yapılan iki çalışmada Burukanlardaki Nevruz geleneğinin bahar bayramı olarak ifade edildiğini belirtmiştik. Eserlerde belirtildiği üzere bu aşiret yıllarca Kafkasya ve İran'da meskun olmuştur. Nevruz Anadolu'da Yezidi inancına bağlı olan "Kurmançlar"da da görülmektedir. Ancak günümüzdeki Yezidi'lerin dini lideri Muaviye bin İsmail el Yezidi (Prens Anvar Muaviye İsmail) Kasım 1990 ve Ağustos 1992 yılında yazdığı iki yazıda "Kürtler"le bir ilgilerinin olmadığını ifade ederek kendilerini şöyle tanıtır: "Türkiye'deki halkımız Doğu Anadolu; Diyarbakır, Siirt, Mardin, Şanlı Urfa gibi kentlerde ve bu kentlerin çevre köylerinde yaşıyor... Irakta'ki Şeyhan, Dohuk, Musul, Alkaş, Zaho ve çevreleridir... Biz hepimiz Azda, Yazdan, İzed veya Ahura Mazda'nın halkıyız... Asuri ve Yezidi'ler büyük Asur İmparatorluğu'nun gerçek soylarıdır. Bu duyuru ile, istisnasız tüm Kürt partilerini, özellikle Mesut Barzani ve Celal Talabani'yi tüm uluslararası düzeylerde Yezidiler'i temsil etmelerini... durdurmalarını, Yezidiler'in bir Kürt milliyetine ait olduğuna dair asılsız yalanlarını durdurmalarını ve kendi idari bölgelerine bağlı Sincar ve Şekban'daki telaplerine son vermeleri için ikaz ederiz... Kuzey Irak'taki Kürt Parlamentosu açığa vurmaktadır ki, Yezidilerle Kürtlerin herhangi bir dostluğu olmadığı gerçeği vardır."[169] Yukarıda alıntı yaptığımız makaleyi kitabında ek olarak yayınlayan Sever, Yezidiler hakkındaki kendi görüşünü de şöyle ifade eder: "Bu halkın dili Kürtçe'dir; inançlarında Asur inançları hakimdir... Yezidileri etnik haritanın neresine yerleştirebiliriz? Arap, Kürt veya Asurlar mıdır?

---

168 Bumke, P. J., "Dersim'deki Kızılbaş Kürtler", *Üzerine Tarih ve Folklor Yazıları*, Ank., 1992, s. 173.

169 Sever, E., "Zerdüşt Bizimle Konuştu" ve "Emir Anzar Muaviye İsmail'in Bildirisi", *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni*, İst., 1993, ss. 105-106,127-128.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu sorunun yanıtını ancak Yezidiler verebilir."[170] Yezidiler'in cevabını ise, yukarıda en yetkili kişi tarafından ifade edilmiştir.

Sever'e göre Yezidiler, Nisan ayının ilk çarşambası, Farsça yeni yıl demek olan "Serisal" bayramını kutlarlar. Yeni yıl bayramı Yezidiler'in yaşadığı her köyde kutlanır. Sonraları bu bayram Nevruz adını alarak Mart ayında kutlanmaya başlanmıştır.[171] Yezidiler'in dini liderine göre de, "Azda halkı Nevruz, Yeni Gün Bayramını kutlar. Nevruz ilkbaharda gece ve gündüzün birbirine eşit olduğu Yeni Yıl Bayramıdır. Çarşamba Zerdüşt'ün doğum yıldönümü olduğu için özel bir gündür."[172] Ancak Yezidi liderin yukarıdaki ifadesinde bu bayramın hangi ayda kutlanıldığını belirtmemiştir. Fakat önceki sayfalarda zikrettiğimiz Boğazlıyanlıoğlu, yaptığı saha çalışmasında, bu bayramla ilgili şu bilgileri ifade eder: "Nevroz'da ateşler yakılmakta, insanlar bu ateşin çevresinde el ele tutuşup halay çekerler. Çocuklar ev ev dolaşıp bulgur, yağ v.b. gibi şeyler topluyorlar. Yaşlı bir kadın onlara bu topladıklarından pilav yapar... Ayrıca 21 Mart gününe tekabül ediyor ve bu gün yılbaşı olarak biliniyor."[173] Yukarıda Azerbaycan, Kırım, Kars vb. yerlerde yapılan, bazı çalışmalarda da yemek pişirme ve ateş geleneğinden bahsetmiştik.

Bazı araştırmacılar Nevruz'un tarihî temellerini Babil'in devrine kadar götürürler.[174] Bu ortak anlayıştan sonra aynı yazarlar şu ifadeleri kullanırlar: Bender'e göre aslında Nevruz'un çıkışıyla, Demirci "Kowe" ustanın başkaldırma olayını birbirinden ayırmak gerekir. Çünkü "Newroz Bayramı Babil'in "Kürt-Kassit" devletince işgali sonucu ortaya çıkmış; Demirci Kowe olayı ise M. Ö. 612 yılında yaşanmıştır. Demirci "Kowe" usta her yıl yapılmakta olan Newroz bayramından yararlanmış, bayram için toplanan halkın varlığından yola çıkarak, dağlarda Newroz ateşlerini yaktırarak isyanı başlatmıştır."[175] Fakat aynı yazar altı

---

170 Sever, E., a. g. e., s. 95.

171 Sever, E., a. g. e., s. 67.

172 Sever, E., a. g. e. 'deki Muaviye Bin İsmail'in makalesi, s. 124.

173 Boğazlıyanlıoğlu, D., a. g. e., ss. 38-39.

174 Bender, C., a. g. e., s. 135; Xemgin, E., *Kürtistan'da Dinî İnançlar ve Etkileri-İslamiyet Öncesi*, İst., 1992, s. 42.

175 Bender, C., a. g. e., s. 135.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sayfa önce şu cümleleri kullanır: "Zalim Dehhak'a karşı Demirci Kawe'nın (Kawa) önderliğinde halk ayaklandı. Kurtuluşunu sağladı. Newruz işte kurtuluşu, özgürlüğü muştulayan böyle bir zaferin adıdır."[176] Xemgin ise "Kürtistan halkının en önemli mitolojilerinden bir tanesi şüphesiz Newroz mitolojisidr. Bu mitolojide kötülük ve haksızlığı sembolize eden zalim kral Dehhak ile ona karşı iyilik ve haklılığı sembolize eden Demirci Kawa'nın mücadelesi anlatılmaktadır" der.[177] Başka bir araştırmacıya göre de Nevruz bir bahar bayramı olarak İranî halklar; (bunlar "Kürt, Fars, Beluci, Oset, Tacik") tarafından kullanılmakta olup başlangıcı M.Ö. 612 yani Kawa Dahhak mücadelesinin olduğu yıldır.[178] Bu görüşe aykırı olarak, *Rızgari* adlı Kurmanca ve Türkçe yazılan bir dergide ise, "İranlılar Nevroz'un kendi bayramları olduğunu iddia etmelerine rağmen bu iddia asılsızdır. Ve temelsizdir... Ortadoğu'da İran, Afgan ve Beluci halkları ile birlikte Kürt halkı da bu bayramı kutlamaktadır"[179] denilerek bir çelişki sergilenmektedir. Çünkü atıf yaptığımız altmış üçüncü ve yetmiş beşinci kaynaklarda "Kürtler", İrani bir halk sayılırken bir sonraki kaynaklarda bu görüş reddedilmektedir.

Tanilli, önce de zikrettiğimiz gibi Nevruz'u eskiden beri kutlanan ve Zerdüşt dininden kaynaklanan bir bahar bayramı olarak ifade ettikten sonra, Dahhak ve Kawa ile ilişki kurarak, "Cumhuriyet Bayramı nasıl bizim kimliğimizse, Nevruz da Kürt halkının" der.[180] Böyle bir ilişkiye iştirak etmek hiç bir mantıkla izah edilemez. Çünkü en basitinden Zerdüşt ile Dahhak ve Kawa arasında bir ilişki kurulamaz.

Yukarıdaki fikirlerinden de anlaşıldığı gibi, Nevruz ile hemen herkes Dahhak ile Demirci Kawa olayı arasında az-çok ilişki kurarak, Firdevsi'nin Şehname adlı eserine atıf yapar. Fakat her ne hikmetse adı geçen eserdeki bilgileri olduğu gibi değil, keyiflerine göre yorumlarlar. Adı geçen eserdeki olaylar ise

---

176 Bender, C., a. g. e., ss. 135,129.

177 Xemgin, E., a. g. e., s. 42.

178 Kurucalı, Z., "Zulme ve Sömürgeye Karşı Direnişte Sembolleşen Bir Halk Geleneği: Newroz", *Özgür Gelecek*, sayı 4-5, 1989, s. 41.

179 "Newroz", *Rızgari* Dergisi, S. 1., 1976, ss. 15-16.

180 Tanilli, S., a. g. m.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

şöyledir:* "Cemşid"in günü de karardı. Bir vakitler bütün yeryüzünü aydınlatan büyüklüğü, gittikçe azaldı... O zamanlar, mızraklı süvarilerin yaşadıkları çölde yetişmiş bir yiğit vardı. Bu hem bir padişah, hem de fazilet sahibi bir adamdı. Tanrı korkusundan daima titredi... Bu dinî temiz adamın, pek ziyade sevdiği, bir oğlu vardı. Şöhrete tapan bu Dahhak adlı çocuk, çok cesur ve çevikti. Fakat, çok kötü huylu idi. Onu Pehlev dilinden olan Biyares adı ile çağırırlardı... Zalim ve alçak Dahhak, böyle bir çare ile babasının tahtını elde etti...

"O parlak günler kara günler oldu. Herkes Cemşid'e itaatten vazgeçti... Her taraftan bir padişah, her yerden ileri gelen bir adam çıktı ve asker toplayıp savaşa hazırlanarak, Cemşid'e karşı düşmanlık gösterdi. Askerler birer birer İran'dan çıktılar ve Araplar'ın memleketine doğru yol almağa başladılar. Orada, ejderha yapılı büyük bir padişah olduğunu haber almışlardı. Kendilerine bir padişah arayan bütün İran süvarileri hep birden Dahhak'e gittiler. Onu padişahlıkla övdüler ve İran'a padişah olarak kabul ettiler. Bunun üzerine bu ejderha yapılı padişah rüzgar suretiyle geldi. İran'da saltanat tacını başına koydu... Dahhak, saltanat tahtına oturduktan sonra, bin yıl padişahlık etti. Bütün dünya onun idaresi altına girdi... Her gece, ister halktan veya isterse yiğitler soyundan olsun, iki delikanlıyı aşçı, padişahın sarayına götürür ve bunlarla onun derdine derman bulmak isterdi. Bunları öldürür, beyinlerini çıkarır, yılanlara yiyecek yapardı. (Padişahın soyundan-memleketinden olan iki insan en azından iki insandan birini kurtarmak amacıyla saraya aşçı olarak girerler ve)...Bir koyunun beyninin çıkarıp, öldürdükleri gencin beyni ile karıştırdılar. Ötekinin canını bağışlayarak ona. 'Git, bir yerde gizlen, canını kurtar! Mamur şehirlerde yaşama. Bundan sonra senin yaşayacağın yer, dağlar ve ovalardır' dediler... Bu suretle, her ay otuz genç canlarını kurtarıyorlardı. Zamanla kimin nesi oldukları belirsiz olan bu gençlerin

---

* Şehname'de "Kürtler" hakkında bundan başka bir bilgi yoktur. Bu bilgileri Şerefhan da Firdevsi'ye atfen "Kürter"in meydana gelişleri hakkındaki dört efsaneden biri olarak nakleder. Bilindiği gibi Şerefname'deki efsanelerden biri de "Kürtler"in "Oğuz" soyundan olduğuna dairdir. ** Bundan sonra eserde Gave'den bahsedilmez. *** Şimdiki Kudüs şehri. **** "Eski İran'da Nevruz'dan sonra en büyük sayılan bir bayramın adıdır. Güneş takviminin yedinci ayı olan Mihrümah ayının on altıncı gününden başlıyarak yirmi birinci günün sonuna kadar sürer. Eski inanışa göre Tanrı, bu bayram günlerinde bütün cansız varlıkları da ruhla doldurur... Bayramın ilk günü Feridun'un tahta çıktığı ilk gün..." (*Şehname*, C. I. deki N. Lugal'ın açıklanması, sayfa, 563).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sayısı iki yüzü buldu... İşte bugünkü Kürt kavminin aslı bunlardan türemiştir ki, bunlar mamur şehir nedir bilmezler. Bunların evleri, çöllerde kurulmuş çadırlardan ibarettir. Kalblerinde hiç Tanrı korkusu yoktur*. (Birgün Dahhak halkı toplayarak kendisinin adalet hususunda kusur etmediğini halka anlatarak onlarında kendisini onaylamasını ister, bu esnada halk arasından biri) "Padişahım ben adalet isteyen Gave'yim!.. Benim dünyada on sekiz oğlum vardı. Bu on sekizinden şimdi ancak bir teki kaldı. (Diyerek padişahtan adalet ister ve padişahtan korkusunun olmadığını ve adalet anlayışını onaylamadığını söyleyerek kızgın şekilde huzurundan ayrılır. Bu esnada halk etrafını sarar o da önündeki demirci önlüğünü -renkleri:mor,kırmızı,sarı- mızrağına geçirerek halkı Ferudun etrafında toplanmaya çağırır) Ferudun, iki kardeşi ve Gave** ordunun önünde ve yüreği Dahhak'a karşı kinle dolu olarak Gave'nin o, şahlara yaraşan bayrağını açtı, yola çıktı. Taç peşine düşen bir kimse gibi yürüyerek, Ervend ırmağına geldi. Eğer Pehleviceden anlamıyorsan Arapça olarak, ona Dicle de diyebilirsin. Böylece, hür bir insan olan o padişah üçüncü konak yeri olarak Dicle'yi ve Bağdat şehrini seçti. (Dicle ırmağını Dahhak'ın askerleri savundukları için Ferudun'un askerlerine izin vermezler, bunun üzerine Ferudun da atını suda yüzdürerek karşıya geçer, diğer askerler de kendisini izler) Nihayet başları savaş duygularıyla dolu olarak, kızgınlıkla karaya çıktılar ve Beytülmukaddes'in*** yolunu tuttular. Pehlevce konuşulduğu zamanlarda, bu yere Keng-i dej haht derlerdi. Şimdi, ona Arapça "Beytülmukaddes"de ve onu Dahhak için yapılmış bir köşk olarak tanı. (Ferudun Dahhak'ın sarayına girerek onun tahtını ele geçirir fakat bir türlü Dahhak'ı bulamaz, sonra Dahhak saklandığı yerden çıkarak) Sarayın damından kendini aşağıya bırakıp da ayağı yere basar basmaz, Ferudun rüzgar gibi hemen koşup yanına geldi. Öküz kafası biçimindeki gürzü kaptığı gibi, başına indirdi, tulgasını parçaladı. Bu sırada, mübarek nefesli melek geldi, yetişti ve Ferudun'a 'Onu öldürme! Daha zaman gelmedi. Şimdi o bitkin bir halde. Onu taş gibi sağlamca bağla ve iki dağın darlaştığı yere kadar götür. (Bunun üzerin Ferudun onu iyice bir devenin üzerine bağlayarak Böylece Şirhan'a kadar gittiler... Şirhan'a varınca onu dağların içerisine doğru götürdü ve kafasını kesmek istedi. (Fakat melek tekrar görünerek onu Demavend dağına götürmesini istedi. Bunun üzerine Ferudun o

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dağdaki bir mağarada) Onu oraya kapattı. Ağır iri çiviler getirtti ve onları, beynine değmeyecek şekilde Dahhak'ın kafasına çaktı. Sonuna kadar eziyette kalması içinde, ellerinden onu tekrar bağladı. Dahhak böylece, orada asılı kaldı yüreğinin kanları yerlere çakıldı. (Sonra Ferudun Padişahlık töresince) Mihr-ü mah'ın birinci mübarek gününde şahlara yaraşan tacını başına koydu... İşte Mihrigan bayramını**** kutlamak dinlemek ve yiyip içmek adeti o zamandan kalmıştır, onun dini ve töresidir. Mah-u mihr ayı da onun yadigarıdır"[181] (Bu kaynak içindeki parentezler tarafımızdan kullanılmıştır.)

Görüldüğü gibi Dahhak'tan bahsedilen bölümde Demirci Kawa'nın bir tek fonksiyonu var, o da Dahhak'a karşı gelerek halkı Ferudun etrafında toplamak. Ondan sonra Kawa'dan bahsedilmiyor. Ayrıca bilinenin aksine Dahhak başı parçalanarak değil bir dağda bağlanarak ölüme terkedilmiştir ve bu işi de Kawa değil Feridun yapmıştır.

Destandaki mekan adlarından ve Dahhak'ın Arap olduğundan hareket edersek, Kawa'nın Arap olduğunu ve olayın Kudüs'te geçtiğini söylemek gerekir. Ancak Dahhak, bir süre İranlılar'ı da kendi hakimiyeti altına almıştır. Ayrıca Dahhak'ın ve Kawa'nın Arap, oldukları doğrusu destanın söylendiği ve yazıldığı devirde Kudüs'te yaşadıkları ve Kawa'nın Dahhak'a isyan ederek halkı Ferudun lehine ayaklandırdığı, sonra da Ferudun'un ordusunun Dicle ırmağını ve Bağdat'ı geçerek Kudüs'deki sarayında Dahhak'ı yakalayarak İran'a getirdiği açıkça anlatılmıştır. Bu nedenle Kawa hakkında yapılan siyasi yaklaşımların tutarlılık yanı yoktur.

Diğer yandan Dahhak'ın yenilmesiyle kutlanan bayramla, Nevruz bayramının hiç bir ilgisi yoktur. Çünkü mihrimah bayramı Feridun'un tahta geçtiği gün iken, Nevruz aşağıda da ifade edeceğimiz gibi Cemşid'in tahta geçtiği gündür. Bu nedenle iki bayramın başlangıç tarihleri arasında fark olduğu gibi, kutlandıkları aylar da farklıdır. Meselâ Mihrimah, 16-21 Eylül. Nevruz ise 21-24 Mart arasında kutlanır. Mihrimah bayramının Nevruz'dan farklı olduğunu ve Nevruz'un Dahhak'la ilgisinin olmadığına, Plessner'de ifade etmiştir. Ona göre, "mihr, İran senesinin 7.

---

[181] Firdevsî, Şehname c. I (Çev. M. Lugal), İst., 1992, ss. 90-91, 96, 101-102-104, 108, 124-157.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ayı olup, sabit senenin 17 Eylül'ünden 16 teşrin I'ine kadar devam eder ve binaenaleyh sonbahar bu ay ile başlar... Bu bayrama ait hatıralar kısmen son baharın başlangıcı, kısmen ayın ismini taşıdığı ve rivayete göre, dünyada ilk görünüşü 16 mihr'e tesadüf eden güneş, kısmen de şu kahramanlık efsanesi ile alakalıdır; Mihrimah, Ferudun'un Zahhak'a galabe gittikten sonra, tahta çıkış münasebeti ile yapılan bayramdır."[182] Bu bilgilerden sonra tekrar "Şehname" ye dönerek Nevruz hakkındaki bilgilere bakabiliriz.

"Taç giymek, tahta oturmak törenini önce Kiyümers'in yaptığını ve ilk padişahın Kiyümeri olduğunu söylüyor (Kahramanlık hikayeleri anlatan birisi) Güneş koç burcuna girince, dünya bir güzellik ve tazelik kazandı... Cihan padişahı, akıllı ve adaletli olan Huşeng, saltanat tacını başına koydu, büyük babasının yerine geçti... (Kırk yıl padişahlık yaparak adalet dağıtarak dünyayı ıslah etti, demircilik mesleğini icad etti, sulama kanalları yaptırdı, insanlar ekip biçmeyi öğrendiler. Bundan önce insanlar ağaç yapraklarıyla vücutlarını örterlerdi). Araplar taşı kendilerine nasıl mihrap edindilerse, onlar da güzel renkli ateşe karşı tapınırlardı. Taşın içindeki ateş onun sayesinde meydana çıkarak, bütün yeryüzünü aydınlattı. (Sonra kim demiri taşa vurduysa ateş çıktı ve bunun üzerine Huşeng Tanrıyı övmeye başladı ve ateşi kendisine Tanrının bir lütfu olarak kabul etti.) Bundan sonra Huşeng, ateşi kıble yaptı! Kendi kendine. "Bu Tanrı'nın bir nurudur. Aklın varsa buna tapmalısın!' dedi (Huşeng'in Tahmus, Tahmus'un da Cemşid adlı çocukları vardır ve Cemşid babasının yerine geçerek tahta oturur ve yedi yüz yıl padişahlık yapar. Dünyaya da bunun gibi araştırıcı bir padişah gelmemiştir. Bu nedenle) Saltanatın büyüklüğüne uygun bir taht yaptırdı, onu birçok mücevherlerle süsledi... Buyruk sahibi padişah o tahtın üzerinde, havanın ortasında parlayan bir güneş gibi otururdu... Cemşid'in üzerine mücevherler saçtılar ve bugüne Nevruz adı verdiler. Yeni yılın ilk günü olan. Fervardin ayının birinci gününde insanın vücudu zahmet ve kinden kurtulup ileri gelenler, bu günü sevinçle kutlamak için şarap ve çalgı getirttiler, çalgıcılar topladılar. İşte Nevruz denilen bu mesut gün o

---

182 Plessner, M., "Mihr mad". *İ A.*, c. VIII, s. 294.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

zamandan, o padişahtan yadigar kalmıştır."[183] (Bu kaynakdaki pantezler tarafımızdan kullanılmıştır.)

Necati Lugal ve Nurettin Albayrak'a göre de Cem dünyayı gezerek Azerbaycan'a gelir ve orada tahta geçer. Bu esnada tahtın, güneş gibi parlaması ve etrafa ışık saçması, gece ile gündüzün eşitlenmesinden dolayı halk Cem'e "şid" ünvanı vererek adına Cemşid, o güne de gece ile gündüzün eşitlenmesinden dolayı "nevroz" demişlerdir.[184]

Kısaca "nevroz" ile Dahhak ve Kawa olayı arasında bir ilişki yoktur. Bu ilişkisizlik hem zaman, hem mekan, hem de dinî açıdandır. Meselâ zaman açısından Cemşid, Dahhak'tan çok önce yaşamıştır mekan açısından da Cemşid Azerbaycan'da tahta çıkmış, Dahhak ise Beytülmukaddes (Kudüs)te. Din açısından da Dahhak dönemi, İslam sonrasını, Cemşid'in dönemi ise İslam öncesi ifade eder.

Bu konuda bazen kaynak gösterilen "Şerefname"deki bilgiler de "Şehname"ye dayanmaktadır.[185] Yukarıda ifade edildiği gibi bir başka hata da Nevruz ile mihrimah bayramlarının aralarındaki yedi aylık farka rağmen karıştırılmış olmasıdır. En büyük yanlışlık ise Dahhak ile Nevruz arasında ilişki kurmaktır. Yukarıda bahsedildiği gibi, Dahhak'ın Nevruz ile hiçbir ilgisi yoktur. Dolayısıyla "Kürt Kawa" ya da "Kürt Türkleri'nin önderi Demirci Kawa" anlayışlarının tutarlı tarafları yoktur. Doyayısıyla Nevruz'un menşeini Cemşid ile Zerdüştlük olayının dışında aramak tamamen ilmi anlayışın dışındadır. Ayrıca Şehname'de Kawa'nın "Kürt" olup olmadığı konusunda en ufak bir bilgi yoktur ve "Kürt"lerin menşeleri konusunda da yukarıda verdiğimiz bilgiden başka, adı geçen eserin, diğer yerlerinde "Kürt" adı geçmez. Diğer taraftan "Nevruz"un "Kürt" bayramı olduğu, yani "Kürt" bağımsızlık hareketinin başlangıcı olduğu yolundaki çok yakın zamanlı iddialar da tarihî belgelere, sosyolojk ve folklorik verilere uygun düşmemektedir."[186] Bu görüşün zıddı olan anlayış da yani Nevruz'un

---

[183] Firdevsî, a. g. e., ss. 63, 70-73, 75, 81, 85-87.

[184] Lugal, N., Firdevsî'nin a. g. e.,'ne yazdığı açıklama, s. 564; Albayrak, N., "Cem", *TDVİA*., c. I, s. 279.

[185] Şerefhan, *Şerefname* (Çev. M. E. Bozarslan), İst., 1990, ss. 17-19.

[186] 83. Zelyut, R., "Nevruz Gerçeği ve Kürtler", *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Mart 1997.52. Yusuf Hac Hacib, *Kutadgu Bilig*, (Haz. R. R. Arat), Ank., 1985, s. 21

Ergenekon'dan çıkış bayramı olduğunu iddia edenlerin fikirleri de yukarıdaki esaslara uymamaktadır. O halde yapılması gereken, olayı siyasî değil de kültür sosyolojisi açısından ele almaktadır.

Sonuç olarak, ilmi veriler Nevruz'un ne "Kürt" ne "Türk" ne de "müslümanlık"la çok yakın bir ilişkisinin olmadığını gösteriyor. Türkiye'de Nevruz'un çeşitli yerleşim yerlerinde az veya çok yoğunlukla kutlanması, İran kültürünün yakın çevresine tesirinden başka bir şey değildir. Bu nedenle Türkiye'de kutlanan yılbaşı, Türkiye'deki insanların sosyal dinamiklerinden ne kadar kaynaklanmışsa, Nevruz da o kadar kaynaklanmıştır. Diğer taraftan geleneksel ve toprağa bağlı her sosyal grupta toprakla ilgili en azından, bir baharı, yeşilliği, bolluğu, bir de hasatı ve kış hazırlığını anlatan en azından üç bayram vardır veya olmuştur. Fakat bu anlayış bizi hiç bir zaman Ergenekon Destanı ya da Demirci Kawa ile ilişki kurmamıza imkan vermez. Ayrıca Ergenekon için acaba, 21 Mart ne kadar baharı anlatır ve bu günde Orta Asya (doğrusu şimdiki Moğolistan'a) ne kadar bahar gelmiştir. Bu soruları Ergenekon Destanı'nın geçtiği devrin ekolojik şartlarını dikkate alarak cevaplandırmak gerekir. Bununla beraber destanlar, mitolojiler bir sosyal grubun ya da milletin en canlı ve en saf kültür unsurlarının taşıyıcılarıdır. O halde Nevruz'da niçin Fars kültürünün motifleri daha zengin ve niçin bu kelime etimolojik olarak Fars kaynaklıdır? Bu ve benzeri sorular cevaplandırılmadan, Nevruz ile Ergenekon Destan'ı arasında ilişki kurulamaz.

Ancak herşeye rağmen, genel olarak Nevruz, Orta Doğu'dan Asya'ya kadar bir bölgede yaşayan İran ve Türk kültürünün egemen olduğu sosyal gruplar tarafından, bazen bahar bayramı, bazen de Hz. Ali'nin ya da Hz. Hüseyin'in doğum günü veya sosyal ve fizikî coğrafyaya yayılma anlamında kullanılagelmiştir. Dolayısıyla her iki millet de, onu kendi değerleriyle anlamlandırarak, millî kültürünün bir sembolü haline getirmişlertir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Azerbaycan Türklerinde Nevruz geleneği ve Türk kültüründeki kökleri

*Gülşen SEYHAN-ALIŞIK**

Nevruz (növruz - novruz - noyruz - navrız) gerek Güney, gerekse Kuzey Azerbaycan'da kendine özgü törenler ile kutlana gelen ve Azerbaycan Türkleri ile diğer Türk boyları arasında ulus birlikteliğini oluşturan önemli unsurlardan birisidir.

Yazılı dilin olmadığı dönemlerin tarihi, günümüze ulusun efsaneleri, destanları, koşukları, gelenekleri ile ulaşır. Bu bilgiler bir su kadar duru, varlık kadar gerçektir. Türk varlığının özünü de biz bu kaynaklardan öğrenebiliyoruz.

Nevruz geleneği tıpkı Dede Korkut hikayeleri, Köroğlu destanı ve Nasrettin Hoca fıkraları gibi bütün Türk boylarında bugün de varlığı bilinen ve geleneği sürdürülen, kökleri ise Türklerin öz coğrafyalarında (Ötüken Yış) yaşadıkları döneme kadar inen birleştirici bir kültür öğesidir.

Türk mitolojisinin önemli unsurlarından olan ateş, su ve atalar kültü, Nevruz (=yeni yıl) kavramı etrafında oluşmuş geleneklerde ve yazında varlığını bugünlere kadar korumuştur. Burada öncelikle Nevruz geleneğinin köklerine inmeye çalışacağız. Sonra da yayımlanmış eserlere dayanarak Güney ve Kuzey Azerbaycan'da Nevruz bayramı kutlamalarından söz açıp, sözlü yazından örnekler vereceğiz.

Yeni yıl basit anlamda, mevsimlerin değişip, ölgün doğanın dirilmesi olayıdır. Elbette ki, bütün kavimlerde, bu doğa olayı ile ilgili gelenekler vardır. Bizim için esas olan bu doğa olayının Türk tarihinin, başlangıç çağlarından bugüne değin, hemen hemen aynı unsurlar etrafında kutlanıyor olmasıdır.

Emel Esin'in *Türk Kosmolojisi* adlı eserinde, yılbaşı törenleri hakkında verdiği bilgiler, bu bakımdan önemlidir[187] Türklerde cülus töreni, baharın birinci ayının ilk gününde (=Nevruz) yapılmaktadır. Bu devir aynı zamanda Uygur Türklerinin yılbaşısı olan; "çeçeklig" "kesin" ve "Aram ay" denen bahar bayramı

---

* Dr., M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi, İstanbul.

187 Emel Esin, *Türk Kosmolojisi* (ilk devir üzerine araştırmalar), *Türk Kültürü El Kitabı* Seri 2'ye ek, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1979, s. 76-80

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

devri idi[188] Yılın ilk gününde, güneşin yıllık ve ayın aylık devranlarının aynı anda başlamasına işaret olarak, "Kün-ay" dendiği ve bu astrolojik remzin, beylik falı olduğu Uygur yazmalarından anlaşılmaktadır. Kutadgu Bilig'de[189] de bahar ve cülus, şöyle anlatılır:

İrinçik kışıg sürdi yazkı esin,
Yaruk yaz yana kurdı devlet yasın.
Yaşık yandı bolgay yana ornunga,
Balık kudrukından kozı burnınga.
Kurımış yıgaçlar tonandı yaşıl.
Bezendi yipün, al, sarıg, kök, kızıl
Bukün togdı ilik bu kılkı bile.
Yarudı ajunka kün-ay teg yala.
(Bahar rüzgarı eziyetli kışı sürüp, götürdü;
Parlak bahar yine saadet yayını kurdu.
Güneş yine yılbaşı makamına geri döndü.
Balık (burcu) kuyruğundan, Kuzu (burcu) burnuna.
Kurumuş ağaçlar yeşiller giyindi;
Doğa mor, al, sarı, yeşil ve kızıl renkler ile süslendi.
Bugün doğdu ilig (kağan) bu yaradılışta
Parladı dünyada kün-ay gibi)
Kutadgu Bilig, beyit: 65, 66,67, 415

Eski Türk geleneğinde cülusun yer aldığı bahar mevsiminin gece ile gündüzün eş uzunlukta olduğu itidal (örüglük) devri ve Kün-ay'ın bu devrin remzi sayıldığını bu beyitlerden anlıyoruz. Gündüz ve gecenin işareti olan güneş ve ay itidal dönemlerinde birleşerek "kavuşmak" yani "kün-ay" durumunda bulunuyorlardı. İtidal (örüglük) hakanlara gerekli bir erdem sayılıyordu:

Amulluk kerek erke kılkı ongay,
Örüglük kerek begke togsa kün-ay.

---

188 P. Zieme, "Ein Uigurischer Ernstegen", *Altorientalische Forschungen* 3, Berlin 1975, s.121-123

189 Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig I* Metin, TDK Yayınları: 458, Ankara 1979, s. 24, 47, 56.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

(İnsana sakin ve yumuşak huy gereklidir. Kün-ay'ın doğması için bey'e itidal gereklidir.) *Kutadgu Bilig*, beyit: 325

Bu cülus sırasında; gökte, Türklerin beylik ve kut izi olan su kuşları da uçuşmaktadır. Cülusu kutlamak için açan bahar çiçeklerinin kokusu ise eski Türk ayinlerinde, çıtırdayan kokulu dallar halinde gezdirilen yıd yıpar tütsülerine benzetilmekte idi.

Tümen tü çeçekler yazıldı küle
Yıpar toldı kafur, ajun yıd bile.

(Binlerce çiçekler gülerek açıldılar; dünya misk ve kafur kokusu ile doldu) *Kutadgu Bilig*, beyit: 70

Aşağıda göreceğimiz gibi, Azerbaycan'da da bahar belirtisi, güzel ve kalıcı kokulu semeni çiçeğidir.

Nevruz geleneğinde önemli yer tutan ve bir sırık üzerinde sergilenen, kos-kosa adlı oyunun izlerini de Köktürk döneminde buluyoruz.

Yukarıda kısaca bahsedilen cülus töreninde sergilenen gösterilerden biri (Çince Han-li) Kos Kosa oyununun aslını oluşturur.[190] Bu oyunda, Türkçe "sıruk" denen, dünyanın merkezi sütunu olan ağaç etrafında, mevsimler boyunca varlıkların devamlı dönüşü canlandırılıyordu. Bu oyuna benzer bir oyun, Çinlilerin "Tu-lu" dediği boy tarafından da sergileniyor ve oyun da "Tu-lu" adını taşıyordu. Bu oyunda araba üzerinde taşınan bir sırık ya da ağaç, saraya davulların bulunduğu kuleye getiriliyordu.Ağacın tepesine ayin ve barış belirtisi bir altın tavuk ya da horoz dikiliyordu. Oyuncular, sırığın tepesine çıkıp, altın tavuğun (veya horozun) ağzına konmuş değerli bir ödülü ele geçirmeye çalışıyorlardı. Bu oyunun Köktürkler tarafından da oynandığı, 615 tarihli bir Çin kaynağından anlaşılmaktadır.[191]

Uygur harfli Oğuz Kağan destanında ağaç ile ilgili tören "Tu-lu" oyunu ile benzerlik gösterir. Burada sergilenen ağaç töreni bir bahar ve soy bayramı, soyun

---

190 Esin, s. 88

191 M. Granet, *Danses et légendes de la China Ancienne*, Paris,1959, s.380,382; Esin s 88-89.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ikiye ayrılışının canlandırmasının yanında; ağaç dikerek yurt kurmak ayini ile de bağıntılıdır. Destanda bu tören şöyle anlatılır:[192]

"Ong yakıda kırık kulaç ıgaçnı dikdürdü. Anung başıda bir altun dakuk koydı. Adakıda, bir ak koyun bağladı (Çong) yakıda kırık kulaç ıgaçnı dikdürdü. Anung başıda bir kümüş daguk koydı. Adakıda bir kara koyunnı bağladı."

(Sağ tarafa kırk kulaç boyda ağaç diktirdi. Onun tepesine altından bir tavuk (yada horoz) koydu.Ağacın ayağına bir ak koyun bağladı. Sol tarafa kırk kulaç boyda bir ağaç diktirdi. Onun tepesine bir tavuk (ya da horoz) koydu. Ağacın ayağına bir kara koyun bağladı.)

Azerbaycan'da Salıyı, Çarşambaya bağlayan gece yarısı doğadaki her şeyin, akarsuların bile bir anlık durduğuna inanılır. O gecenin sabahı (yılın ilk günü) uykudan uyanır uyanmaz yıkanmak, hayvanların üstüne su serpmek, evi eşiği sulamak geleneği vardır. İnanışa göre, su ile her şey yeniden canlanarak, tazelenir ve kötülükler akıp, gider.

Uygur Türklerinde ve Orta Asya boylarında yaygın olduğu anlaşılan, belki yağmur ayini ile ilgili bulunan bir tören, Nevruz'daki su unsurunun köklerini oluşturuyor olmalıdır:[193]

"Uygurlar gümüş ve bakırdan borular yaparak, su doldurup, birbirlerini ıslatırlar. Bazıları elleri ile su atarak, eğlenirler. Onlara göre, böylece "yaruk" umdesi etkisi ile gelen zararlar yok edilmektedir."

Esin, Semerkand ve Kuça'da bu törenin baharda yapıldığını kaydetmiştir.[194]

Yılın son gecesini ilk gününe bağlayan ve Nevruz'un başlangıcı, sayılan döngüde Azerbaycanda ateş yakılıp, bu ateşin üstünden atlanır, ateşin tütsüsü açık olan kapı ve pencerelerden içeri girer. Böylelikle kışın ağırlığından, geçirilen hastalıklardan ve kötülüklerden arınıldığına inanılır.

---

192 W. Bang- R. Racchmatı, "Die Legende von Oghuz Qaghan", *SPAW* 1932, 360-362. Satırlar.

193 S. julien,"Les Oigours", *JA Janv.* 1847, s. 57-58

194 Esin, s. 53-54

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Köktürk ve Uygur Türkleri döneminde, Türklerin ateşe karşı olağanüstü saygısı ve bu unsurun herşeyi temizlediği düşüncesi hakimdi. 586'da İstanbul'dan Türkistan'a giden Bizans elçisi Zemarkhos'tan aktarılan bir olayda, Türklerin elçiyi ve eşyasını ateş ayini sırasında tütsüleyerek, kötü ruhlardan arındırdıkları rivayeti vardır [195]

Türkler tarafından kullanılan ve on iki hayvan adını taşıyan bir Türk takviminin oluşması ile ilgili Kuzey Azerbaycan'daki söylence de, Nevruz ile bağlantılıdır. [196]

"Önceleri insanlar yılları nasıl adlandıracaklarını bilemezler. Növruz bayramında bilgeler toplanıp, yürüyüşe çıkarlar. Derler ki "Önümüze hangi hayvan çıkarsa o hayvanın adını o yıla vereceğiz"

Bunların önüne on iki hayvan çıkar, on iki yılı sırasıyla önlerine çıkan on iki hayvan adıyla adlandırırlar. Hem de inanışa göre o yıl doğan insanlar, o hayvanın özelliklerini üzerlerinde toplarlar.

İlk olarak tonguz (domuz) ile karşılaşmışlardı. Bu yılda insanlar sağlam olurlar.

İkinci olarak sıçan ile karşılaşmışlardı. Bu yılda insanlar sıçan gibi olurlar, her şeyi kemirip darmadağın ederler.

Üçüncü yıl, öküz yılıdır. İnsanlar çalışkan olurlar.

Dördüncüsü pelen (pars) yılıdır. İnsanlar yırtıcı, saldırgan olurlar.

Beşincisi dovşan (tavşan) yılıdır. İnsanlar tavşan gibi korkak olurlar.

Altıncısı, balık yılıdır. İnsan suda çok hareket eder, balık gibi olur.

Yedincisi, ilan (yılan) yılıdır. Bu yılda insanlar birbirlerini zehirlerler.

Sekizincisi at yılıdır. Bu yılda insanlar dayanıklı, tahammüllü olurlar.

Dokuzuncusu, koyun yılıdır. Bu yılda insanlar yumuşak huylu, sevgi dolu olurlar.

Onuncusu meymun (maymun) yılıdır. Bu yılda insanlar maymun gibi oyun kurucu, düzenbaz olurlar.

---

[195] Bahaeddin Ögel, *İslamiyyetten Önce Türk Kültür Tarihi* (Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre), 2. Baskı, TTK basımevi, Ankara1984,.s. 189; Esin s. 55.

[196] Arif Acalov, *Azerbaycan Mifoloji Metnleri*, Bakı, Elm neşr.1988, s. 54.

On birincisi, guş (kuş) yılıdır. İnsanlar havada uçarlar (ayakları yere basmaz).

On ikincisi it (köpek) yılıdır. İnsanlar köpek gibi boğuşurlar."

Bu husus, Türk kültüründe, yıllar ve yıldızların insanlar üzerindeki etkisini gösteren bir söylence olup, izlerini ilk Türk devrinde bulmak mümkündür.

Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lugati't-Türk*'te on iki hayvanlı Türk takviminin ortaya çıkışını benzer bir söylenceyle anlatır.[197] Burada adı koyan bir Türk hakanıdır. Kaşgarlı Türk takviminin nim-ruz(güneş) ile başladığını kaydeder ve ilkbahar aylarını "oglak ay" (22 Mart - 22 Nisan), "ulug oglak ay" (22 Nisan - 22 Mayıs), "ulug ay " (22 Mayıs - 22 Haziran) adlarıyla sıralar. Ayrıca Kaşgarlı Türklerin, bu yılların her birinde bir hikmet var sanarak onunla fal tuttuklarını, uğur saydıklarını söyler.

Azerbaycan'da zaman ve Nevruz ile ilgili söylencelerin bazılarını Türkiye Türkçesi'ne aktararak vermek, zaman-Nevruz ve doğa ilişkisini ortaya çıkarmak açısından yararlı olacaktır:

"Eski zamanlarda aylar yokmuş. İnsanlar bakıyorlar ki, yılın günleri karıştırılıyor, yılı aylara bölüyorlar ve her aya otuz iki gün veriyorlar, boz aya (Mart) on dört gün kalıyor. Boz ay inciniyor, bu kez diğer aylardan bir gün alıp, boz aya veriyorlar. Onlar, otuz bir gün oluyor, boz ay ise 25 gün oluyor. Boz ay buna da razı olmuyor, diğer aylardan yine bir gün istiyorlar, ayların yarısı "31 günümüz var vermeyiz" diyorlar. Diğer yarısı ise birer gün daha veriyor, bazısı iki, üç gün veriyor. Böylece, boz ay 31 gün oluyor. Boz ay, günlerinin çoğunu öbür aylardan aldığı için karışıktır, bir günü bir gününe uymaz. Çünkü boz ay, soğuk günleri kış aylarından sıcak günleri yazdan, yağmurlu günleri ise ilk ve sonbahardan almıştır."[198]

Başka bir söylence ise:

"Kışın her şey yatıp, donar. Yaz gelince bunları 4 defada ayıltır. Bunların ayılma vakti Nevruz bayramı olur. Onun için Nevruz dört haftadır:

---

197 Besim Atalay, *Divanü Lugat-it Türk Tercümesi, 1*. Cilt, TDK Yayınları 521,Ankara 1985, s. 345-348; DLT Yazma 87a / 13-88a / 13 yapraklar.

198 Acalov, s. 55, 57.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Nevruz'un birinci haftası yer-toprak ayılır. Otlar yeşerip, ayaklanır; ağaçlar yeşillenir ve çiçek açar; halk toprağı belleyip ekin eker. İkinci hafta yel ayılır, rüzgar eser, ağaçlar tomurcuklanır, havanın ağırlığı kırılır. Üçüncü hafta su ayılır, halk suyun üstünden atlayıp, aydınlığa çıkar. Dördüncü hafta ateş ayılır. İnsan kıştan kalan hastalaığını, ağırlığını, ateşin üstünden atlayarak döker, hafifler. Böylece, ateşin sıcağı azalır, bundan sonra yeni gün başlar."

Üç çille (çile) vardır; Böyük Çille, Kiçik Çille bir de Boz Çille. Söylencelerde, bunlar bir biri ile hiç geçinemeyen kardeş ya da arkadaş olarak anlatılır. Hepsi de, birbirleriyle halka eziyet etmek için yarışırlar. Çillelerin sıkıntısının bitiminde şu ikilik söylenir:

Mart gözüne barmağım,
Oynaşır oğlahlarım.

Su ile ilgili söylencelerden biri şöyledir:

"Nevruz bayramına açılacak gece, gündüz ile gece eşit olur. O dakikada ırmaklar, çaylar bir an akmadan dururlar, sonra yeniden akarlar. Kim o anı bilip dilek dilerse, diliyle ne söylese o iş olur."

Bununla ilgili bir çok söylence bugün de mevcuttur. Bu söylenceler, özellikle Aras nehri etrafında yoğunlaşmıştır.

Eski yılın bu son Çarşambası, Gedir (Kadir) gecesi olarak da adlandırılır. Bu gece, ancak temiz yürekli insanlarca bilinir ve onların dilekleri kabul olur. Yine böyle bir gecede bir kişi:

Gadir Mövlam budu senden dileyim,
Sağına geleydi gırh min ineyim.

der. Bir de bakar ki, dört bir yanında inekler var. Adamın gözünü hırs bürür ve yeniden dilekte bulunur:

Gızıldan évlerim, gümüş direyim.
Bu dilek de yerine gelince,
İçinde de nazlı yarım oleydi.

der. Gadir gecesi bundan hoşlanmaz ve verdiğinin hepsini geri alır. Bu söylencelerde Türklerdeki fal geleneğini bulmak mümkündür.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Azerbaycan'da, Nevruz Bayramı 21-23 Mart arasında törenlerle kutlanır. Ancak, Nevruz heyecanı ve hazırlığı haftalar öncesinden başlar. İ. Hikmet Ertaylan'ın verdiği bilgiye göre,[199] Nevruz kutlamalarına 7 hafta önceden başlanırmış. İlk üç haftaya *oğru öskü*, sonraki üç haftaya *doğru öskü*, en sonuncu, yani yedinci haftaya da *ahır çerşenbe* denirmiş. İşte Salıyı, Çarşambaya bağlayan gece ile gündüzün eş uzunlukta olduğu bu geceden ateşler yakılarak bayram kutlamaları başlar.

Güney Azerbaycan'da ise, Nevruz hazırlıklarına 4 hafta öncesinden başlanır.[200] Bu dört hafta, *Heberçi Çerşenbe*, *Küle Çerşenbe*, *Gara Çerşenbe* ve *Ahir Çerşenbe* olarak adlandırılır. Söylencelere göre, *Heberçi Çerşenbe*, kar soğuğunun sürgün edildiğinin ve bayramın müjdecisi; küle çerşenbe, evcil hayvanların (tavuk, koyun v.b) dışarıya çıktığı, toprakla uğraşılmaya başlandığı dönemin işaretidir. Gara Çerşenbe, evlerin temizlenerek, kışın ağırlığından kurtulup, bayrama hazırlandığı dönem; Ahir Çerşenbe ise, bayram hazırlıklarının başlayıp, ateş yakıldığı gecedir. Bu gece, tongal adı verilen ateşler yakılır.

Azerbaycan'da *Boz Ay* olarak da adlandırılan Mart ayının sonunda 21 Mart günü bayram günüdür. Nevruz'da evlerde büyük temizlikler yapılır, her şey yıkanır, paklanır. *Ahır Çerşenbe* (Nevruz'dan önceki Çarşanba) gecesi bahçelerde, düzlüklerde tongal adı verilen ateşler yakılır, herkes ateşin başına toplanır ve "ağırlığım, uğurluğum, acım, bézarım, tökül bu tongalın üstüne" ya da "Ağırlığım, uğurluğum gét; gada, balam gét" denilerek ateş üzerinden atlanır.[201] Bazı bölgelerde sadece *Ahır Çerşenbe*'de değil önceki üç çarşanba gecesinde de ateş yakılır. Böylece arınmış olarak yeni yıla girileceğine inanılır.[202]

Bu gece evlerde "pülenperi" denilen üzerlikler yakılır. Sofralarda en az yedi türlü tatlı yiyecek; et, pilav, kavurma, kırmızıya boyanmış yumurta ve kavurga

---

199 İsmail Hikmet (Ertaylan), *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi* (İslamiyetin Zuhurundan Miladın On Seggizinçi Esrine Geder), Birinci Cild, Bakı, Azer Neşr 1928, s. 47.

200 "Azerbaycan Kend Merasimlerinden: Atıl Batıl Çerşenbe", *Dede Gorgud* (Edebi Mecle), Birinci İl Seggizinci Nömre, 1359 (=1980), s. 5, 20.

201 Yusuf Beğ Vezirof, *Azerbaycan Edebiyetine Bir Nezer*, İstanbul Matbaa-ı Amire, 1337 (=1921), s. 14.

202 E. Ahundov, *Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri* (Türk çevriyazısına aktaran Semih Tezcan), TDK Yayınları: 445, Ankara 1978, s. 434.

olmalıdır. Dört hafta öncesinden evlerde semeni ekilir ve yeşertilir. Bu semeni badem ile karıştırılarak bayram için "semeni" helvası pişirilir.[203]

Bahar bayramı olan Nevruz kutlamalarında bahar çiçeklerinin önemli yeri vardır. Anadolu'da çiğdem, sarı çiçek, kar çiçeği vb. Azerbaycan'da ise semeni gerek kutlamalarda gerekse Nevruz yazınında özel bir yere sahiptir. Semeni, bu bayramda yapılan eğlenceye ve okunan ezgiye de ad olmuştur.[204]

Nevruz'da söylenen ve kendisine has Semeni makamları olan koşuklar vardır. Bu ve benzeri koşuklar Azerbaycan yazınında "mövsüm ve merasim nemeleri" adı altında toplanmıştır.

Semeni,
Al meni.
Her yazda,
Sen yada,
Sal meni.
Semeni, ay semeni,
Göyerderem men seni.
Senden men can isterem,
Damara gan isterem.
Ganım temiz gerek,
Dosta sanım gerek.
Cansız sanım olmaz,
Sansız ganım olmaz.

Semeni, sahla meni,
İlde göyerdem seni.

Semeni sazana gelmişem,
Uzana uzana gelmişem.[205]

---

[203] Ahundov, s. 434-435.

[204] Hemid Araslı (redaktör), Azerbaycan Klassik Edebiyyatı Kitabhanası, Halg Edebiyyatı,1. Cild, Bakı, elm Neşriyyatı, 1932, s. 496 "Semeni, Novruz bayramı için göğerdilen bitki, bu bayramda keçirilen şenlik ve bu şenlikte ohunan neğmenin adıdır. Araşdırmalar tesdig édir ki, Novruz bayramı hele eramizden evvel ulu babalarımızın en sevimli helg bayramlarından olmuşdur. Bu Bayramı Zerdüşt'ün adı ile bağlayanlar da vardır. "Avesta"da heyet ve ebediyyet çiçeyi hésab édilen hoam > som, sem-semen çiçeyinin hazırlanmasından behs olunur.
Bu müqeddes çiçeyin adı bize, her şeyden evvel, doğrudan da çoh gözel étre malik olan ve indi béle bir çoh yérlerde şiresi alınan (arağı çekilen) yasemen, yahut semen çiçeyini hetirledir. Hüsusile bir sıra lüğetlerde onun adının bizim bildiğimiz şekilde déyil "yasim", "yasem" yazılması da bunun hemin sem ile elageder olması éhtimalını güvvetlendirir."

[205] Ahundov, s. 27

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İlletimin loğmanı,
Yamanlığımın amanı,
Semeni, ay semeni,
Göğerderem men seni.[206]

Nevruz mutluluğu ile ilgili bir bayatı:

Novruz gelir, yaz gelir.
Neğme gelir, saz gelir.
Bağçalarda gül olsun,
Gül üste bülbül olsun.

İnanışa göre bayram mutluluk içinde (şadlığınan) geçirimelidir. Çünkü ailenin ölmüş olan büyükleri bayram akşamı sevdiklerinin evlerine giderler ve onların mutlulukları ile mutlanırlar. Yakınları da onların ruhlarını şad etmek için o geceden bayram mutluluğunu ve coşkusunu yaşamaya, yaşatmaya özen gösterirler.

Yazın remzi kabul edilen güneşi çağırma töreni de Nevruz kutlamaları arasındadır. Araslı, bu tür törenlerin eski ateşperestlikle bağlantılı olabileceğini söyler.

Gün çıh, çıh, çıh.
Keher atı min çıh&
Güneş çıkınca da bu koşuğun devamı okunur;
Çıhdı güneş gırmızı.
Can gülüm can can.
Topladı oğlan gızı.
Can gülüm can, can.
Her birimiz bir güneş.
Can gülüm can, can.
Bir bağçanın ulduzu.
Can gülüm can, can.[207]

Bayram sabahı erkenden kalkılır, temiz ve yeni giysiler giyilir, herkes birbiriyle "bayramın mübarek" diyerek bayramlaşır. Öncelikle kabir ve hasta

206 Araslı, s. 102.
207 Araslı, s. 102, 496; Ahundov s. 19.

ziyaretleri; ardından da akraba, konu komşu gezmeleri olur. Bayram şölenlerinde özel yemekler hazırlanır, ziyafet sofraları düzenlenir; Nevruz'a özgü oyunlar oynanır. Gelin ve kızlar; hahışta, can gülüm, yaşıl yarpag, benövşe,durna vurdu, gızıl gül, gıy gılınc: erkek ve çocuklar ise cingeldeye gezer, yumurta togguşdurmag, kos kosa vb. oyunlar oynarlar.[208]

Burada kısaca Kos kosa oyununu anlatmakla yetineceğiz. Bu oyunda hazır cevap bir genç kosa olur. Bölgeden bölgeye Kosa'nın giyimi değişir; kimi yerde yüzü unlanıp başına papag giydirilir, kimi yerde ise yüzüne bir tür maske takılır. Kosa'nın her yerde eş olan özelliği ayaklarına uzun sırıklar bağlanması ve elinde kırmızıya boyanmış bir çömçe taşımasıdır.[209] Oyun Kosa ve beraberindekilerin ev ev dolaşarak Kos Kosa ezgileri eşliğinde bayramlık toplamaları; Kosa'nın ölümü, ardından dirilmesi ve çevresindekilerle şakalaşmalarıyla uzayıp gider.

Kosa geldi salam vérdi.
A Kosa gelsene,
Gelüp, salam vérsene,
Çömmçeni doldursana.
Kosa'nın ölü gibi yere düşmesi ile hep bir ağızdan:
Başın sağ olsun, Kosa.
Erşin uzun, bez gısa,
Kefensiz öldü Kosa.

Diye başlayan bayatı, ezgisi ile okunur. Bu oyun Osmanlıların düğünlerde düzenlediği ve sur-name'lerde tasvir edilen giyimli, maskeli alaylar ve oyunları hatırlatır.[210] Kos Kosa oyunu bugün Anadolu'da da ad ve kurgu değişiklikleriyle yaşamaktadır.

Bu gece bir elde bir tas su, öbür elde yedi parça anahtar, kapıda durup, sokaktan geçenlerin ilk sözlerini dinlerler ve o sözleri yorumlayarak fal bakarlar. Nevruz'da fal bakma geleneğinin en yaygın olanına "Vesf-i Hal" denir. Nevruz gecesi, özellikle hanımlar bir evde toplanır, orta yere bayda adı verilen büyükçe bir

---

208 Ahundov s. 436-437; Ertaylan s. 48-49.
209 Ertaylan s. 48-49.
210 Esin s. 89.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kap konur, içine su doldurularak, üzerine yaylık (=yazma) örtülür. Fal baktırmak isteyenler, baydaya birer yüzük atar. Baydanın başında oturan bir hanım sudan sırayla yüzükleri çıkarır ve her yüzük için bir bayatı söyler. Vesf-i Hal Bayatısı olarak da adlandırılan bu söyleyiş iyiliğe ya da kötülüğe yorulur.[211]

Göğde ulduz kah geder.
Kah eğlener, kah geder.
Gem çekme deli könlüm.
Üstümüzde Allah geder.
Göğde bir guzu gördüm,
Tüyü gırmızı gördüm,
Açdılar cennet gapısın,
Sevdiğim gızı gördüm.
Güzgünü atdım çayıra,
Şövgi, şefegi çayıra,
Yığılış gohum gardaş,
İşimiz dönüb heyire.

Ahir Çerşenbe ve Nevruz'a özgü geleneklerden biri de Şal Atma ya da Desmal Atmadır. Bayram akşamı genellikle çocuklar ve gençler, evlerin damlarına çıkar ve beraberlerinde götürdükleri uzun ipli torbalarını ya da ucuna ip bağladıkları şalları "bayramlık istiyorum" anlamında olmak üzere, evlerin bacalarından sarkıtırlar. Ev sahibleri önceden hazırladıkları yemiş, tatlı, şekerleme, boyalı yumurta vb hediyelerden bayramcalık olarak torbaya koyarlar. Bazen genç kızların yavukluları da bulunur ve onları torbalarından tanıyan genç kızlar, kendi işledikleri mendilleri veya ördükleri güllü yün çorapları torbaya koyarlar.

Yukarıda anlatılmaya çalışılan Nevruz geleneği, Azerbaycan yazınında yazar ve şairlere de esin kaynağı olmuştur. M. Şehriyar (1906-1988), "Heyder Baba'ya Selam" da Azerbaycan'da Nevruz geleneği ve kutlamalarını doyumsuz güzellikteki Türkçesiyle anlatmıştır:[212]

---

211 Firudun Bey Köçerli, *Balalara Hediyye*, (Tertib edeni ve redaktörü, B. Nebiyev), Bakı Gençlik Neşr. 1967, s. 23; Vezirof s. 15.

212 Muharrem Ergin, *Azeri Türkçesi*, İstanbul, 1981, s. 1, 6-7.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bayram yéli çardahları yıhanda,
Novruz güli, gar çiçeği çıhanda,
Ağ bulutlar köyneklerin sıhanda,
Bizden de bir yad éliyen sağ olsun,
Derdlerimiz goy dikkelsün dağ olsun
Bayramıdı gece guşu ohurdu,
Adahlı gız bey çorabın tohurdu,
Herkes şalın bir bacadan sohurdu,
Ay ne gözel gaydadı şal sallamah,
Beğ şalına bayramlığın bağlamah.
Şal istedim men de övde ağladım,
Bir şal alup téz bélime bağladım,
Gulam gile gaşdım şalı salladım,
Fatma hala mene çorap bağladı,
Han nenemi yada salup ağladı&
Bayram olup gızıl palçıh ezeller,
Nakgış vurup otahları bezeller,
Tahçalarda düzmeleri düzeller,
Gız gelinin fındıhçası, henası,
Heveslener anası. Gaynanası.
Bakiçinun sözi, sovu, kağızı,
İneklerin bulaması, ağızı,
Çerşenbenin girdekanı, mövizi,
Gızlar déyer atıl batıl çerşsnbe,
Ayna tekin behtim açıl çerşenbe.
Yumurtanı göyçek gülli boyardıh,
Çakgışdırup sınanların soyardıh,
Oynamahdan birce meger doyardıh,
Eli mene yaşıl aşıh vérerdi,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İrza mene novruz güli dererdi...

Gerek tarihi metinler gerekse halk yazını örnekleri bize, Azerbaycan'da ve diger Türk yurtlarında yüzyıllardır kutlana gelen yeni yılın (Nevruz) Türk boyları arasında özce, biçimce ortak bir gelenek ve bu gelenekle örülmüş bir yazın oluşturduğunu gösterir. Bu da özde birliğe kutlu bir tanıktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Doğu Türkistan'da Nevruz

*Gülzadem TANRIDAĞLI**

Nevruz, Uygur Türklerinin kutsal ve görkemli törenlerle kutladığı en eski millî bayramıdır. Onlar için bu bayram aynı zamanda yeni bir yılın başlangıcıdır yani "yeni yıl bayramı"dır. Yeni bir yılın başladığı gün olması dolayısıyla da bu bayram olabildiğince neşeli ve bolluk içinde kutlanır. Çünkü halk içinde bir yılın ilk günü nasıl geçerse bütün bir yılın öyle geçeceği inancı vardır.

Uygur Türklerinde Nevruz ile ilgili ilk bilgilere IX. ve X. Yüzyıllardan kalan Budist ve Maniheist metinlerinde rastlanır. İslamın kabülünden sonra Nevruz bayramından ilk bahseden kaynak ise XI.yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan *Divânü Lügâti't-Türk*'tür. Kaşgarlı Mahmud'un divânında bu bayram "neyruz"şeklinde kaydedilir.

Milâdî takvime göre her yılın 21 Mart günü kutlanan bu bayramın eskiden onbeş gün kutlandığı bilinir. Daha sonraları bu kutlama törenlerinin süresi üç güne iner.

Kelime itibarıyla "Nevruz" Farsça bir kelimedir.[213] "Bahar yağmuru", "Bahar'ın ilk günü" anlamına gelir. Bu bayram eski Şemsiye (güneş) takvimine göre kışın sona erdiği ve baharın başladığı ilk gündür ve bu ilk gün olan 21 Mart günü gece ve gündüz eşitlenir.

Uygur Nevruz koşakları ve kökbeyitlerinin temeli 2000 yıl öncesine dayanmaktadır. M.Ö. II. yüzyılda yaşayan ünlü Çin tarihçi Sımaçien *Tarihi hatıralar-Hunlar Tezkiresi* adlı eserinde "Her yılbaşı günü (Nevruz günü) Hun

---

* Dr., M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

213 Burada ister istemez akıllara şu soru gelebilir: bu bayram İslâmiyetten önce mevcut ise, adı neden Farsça? Bunun açıklaması zor olmasa gerek, Doğu Türkistan topraklarında 9-10.yüzyılda kurulan Karahanlı devletinin büyük hükümdarı Satuk Buğrahan İslamı devlet dini olarak kabül ederken " " olan adını nasıl "Abdülkerim" olarak değiştirdiyse, "Nevruz" adı da öyle yerleşmiştir. Şu an Uygurlar arasında Nevruz bayramını bazen Bahar bayramı diyenler de var. Zaten Özbek ve Uygurların orta dönem dediğimiz Çağatay dili döneminde kullandığı dil gramer olarak Türkçe ama kelimeler neredeyse tamamıyla Farsça ve Arapça değil miydi, Tıpkı Eski Osmanlıca'da olduğu gibi. Onun gibi bir çok misal vermek mümkün, günümüzde Uygurlar arasında Allah'ın üç tane adı mevcuttur: İslamiyetten önce kullanılan "Tanrı", Farsça "Hüda", Arapça "Allah".

liderleri Tanrı-Kut sarayında yeni yılı kutlarlar ve nezire (adak) verirler" diye yazmaktadır. 626.yılına ait bir başka tarihi kayıtta ise Tarımşah "her yıl yeni yılın ilk yedi günü Kuçar[214]da boğa, aygır ve buğra güreşleri yapılır ve onbinlerce kişi bunu seyreder" diye kaydeder. Çinli müzik tarihçisi Huilin Tang sülalesi devrindeki (m.s.9.yy) *Müzik Tefsiri* adlı eserinde Nevruz bayramından bahsetmiştir ve Nevruz bayramının çok eski dönemlere dayandığını, bu bayramda müzik icrasından başka argımak oyunu, salma taşlaş (halka atma) oyunu ve su, buz oyunu gibi maskeli oyunların da oynandığını kaydetmiştir.

Eski dönemlerde "Nevruz Makamı" diye adlandırılan bir makamın Uygur 12 makamı içinde mevcut olduğu tarihî kayıtlarda geçmektedir ancak günümüzde Uygur halkı arasında sadece ismi yaşamaktadır. Ama makamın örnekleri maalesef günümüze kadar ulaşmamıştır..

Uygur edebiyatında meşhur klasik şairlerden Lütfî'nin *Gül ve Nevruz* ve bir diğer klasik şair Şatur Binni Akhun'un *Nevruzname* adlı divanı da bulunmaktadır. Uygurlarda da Orta Asyadaki diğer Türk topluluklarında da olduğu gibi önemli bir yeri olan Nevruz bayramı yarım asır gibi uzun bir süre istilacı hakimiyetin yasaklarından dolayı kutlanamamıştır. Bu yüzden neredeyse unutulmaya yüz tutmuştur.

1938 yılında Doğu Türkistan'ın Aksu yaylasında 7-8 ilçeden gelerek Nevruz'u kutlamak ve bu vesileyle at yarışları, keçe yavrusu kapma yarışlarına katılmak için toplanan 300 bin kadar kişi dönemin meşhur diktatörü Şeng Şisai'in emriyle dağıtılır. O tarihten itibaren Doğu Türkistan'da Nevruz kutlamaları yasaklanır. Bu yasak 1989'a kadar tam 51 sene sürmüştür. Ancak merkezden uzak kırsal kesimlerde yine küçük çaptaki Nevruz kutlamalarının halk arasında devam ettiği bilinir. Mao'un ölümünden (1976) sonraki birbirini takibeden siyasi reformlarda bu yasak kalkar ve bayram ilk defa 1989'da tekrar kutlanmıştır. Aynı zamanda DTRT devlet kanalından Nevruz kutlama töreni, etkinlikler ve Nevruz özel millî eğlenceleri proğramı canlı olarak yayınlanmıştır. O tarihten beri Doğu Türkistan'da Nevruz bayramı her yıl özel yemekleriyle, oyunları, güreş

---

214 Kuçar: Günümüzde Doğu Türkistan'ın güneyinde yer alan kadim bir şehirdir. Eski kızıl evlerin ve eski budist Uygurların duvar resimlerinin bulunduğu yerdir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

müsabakaları, yarışmaları, musikî makamları ve şiir okuma gelenekleriyle kutlanmaktadır. Uygur Türklerinde Nevruz bayramı bu özellikleriyle tam anlamda sanat, edebiyat, spor, dans ve müzik ustalarının hünerlerini sergiledikleri bir millî bayram haline gelmiştir. Tamamen yerel özellikleri taşiyan bu kutlamalar dokuz seneden beri her yıl televizyonda Nevruz bayramı günü yayınlanmaktadır. Uygur âdetlerinde Nevruz bayramı şu şekilde geçer:

Bayram öncesi haftalar öncesinden hazırlıklar başlar. Köy, kasaba ve mahallelerde genel temizlik yapılır. Evler yeniden boyanarak keçe kilim ve halılar silkelenir ve silinir. Sokaklar ve yollar temizlenir. Eksik ve bozuk kısımlar tamir edilir. Bozulan köprü ve geçitler tamir edilir. Nevruz etkinliklerinin yapılacağı alanlar seçilip belirlenir ve süslenir. Nevruz aşı için buğday, mısır, arpa, mercimek pirinç ve nohuttan ibaret yedi türlü tahıl ve iğde karıştırılmış "köçe" adı verilen yemek hazırlanır. Hünnap, şeftali kurusu, iğde, üzüm kurusu gibi yedi çeşit kuruyemiş karışımının kaynatılmasından Nevruz suyu hazırlanır.

Bayramın ilk günü sabahtan itibaren büyük-küçük, kadın-erkek herkes millî bayram kıyafetlerini giyerek kasabada önceden belirlenmiş Nevruz kutlama alanına toplanırlar. Uzak yerden, köylerden gelecek olanlar Nevruz kutlama alanına doğru çeşitli araba, fayton, at, deve, öküz, kotaz ve eşeklerle yola çıkarlar. Keçe, halı ve mutfak malzemelerini yanlarına alarak herkes aynı yöne doğru göç ediyorlarmış gibi yollara dökülürler. Yol boyunca köy insanları at ve eşeklerinin sırtında, arabaların üzerinde türküler söyleyerek alana doğru sel gibi akarlar. Meydana toplanan binlerce kişi tarafından çadırlar, gölgelikler kurulur. Alış veriş yerlerinin kurulup hazırlandığı alanda Nevruz kutlaması için toplanan halk büyük bir daire şeklinde yerini alır. Ortada bırakılan boşluk eğlence ve gösteri yeri olur.

Önce Nevruz aşı ve suyu dağıtılır. Nevruz yemeği yendikten sonra büyükler ve küçükler tarafından bayram için hazırlanan her çeşit oyunlar oynanır. Nevruz'a özel yazılan şiirler okunur. Halk ozanları türkülerini, meddahlar destan ve hikâye-kıssalarını okurlar. Müzisyenler müziklerini çalarken, şarkıcılar şarkılarıyla, dansçılar danslarıyla eşlik ederler. At yarışları, keçe yavrusu kapma yarışları, horoz ve koç dövüşmeleri yapılır. Cambazlar ip gösterilerini sergilerler. Kızlar ağaçlara

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

asılmış salıncaklarda sallanırlar ve salıncakta yaprak ısırma oyunları oynanır. Bazı yerlerde eski Mani dininden kalan "Su serpme oyunu" dedikleri oyunu oynarlar.

"Müşaire Yığını" dedikleri şairler toplantısı da eğlenceli oyunlardan biridir."Kalemkeşler" dedikleri şairler tarafından düzenlenen bu toplantı, bir çeşit şiir okuma yarışması olup, şairler sırayla Nevruz hakkında birer mısra şiir okurlar. Birinci şairin mısraı nasıl bir vezin ve kafiye ile başladıysa, diğerleri de onu takiben uygun vezin ve kafiye ile mısralar okurlar. Kimin hangi vezin ve hangi kafiye ile mısra okuyacağı o anda belli olduğundan yani doğaçlama söz konusu olduğundan, daha önceden hazırlama, uzun süre düşünme ve kekeleme imkânı yoktur. Kim şiirin kafiye ve veznini bozarsa o kişi ortaya çıkıp şarkı, dans, tiyatro ve sirk oyunlarından bildiği her hangi bir oyunu sergiler. Eğer bunlardan hiç birini bilmiyorsa koyun kesip ziyafet vermek zorunda kalır. Doğu Türkistan'da gerçekleşen Nevruz törenlerinin birinde "kalemkeşler"in atışmalarından bir örnek:

Nevruz atlı sevilen canan dildar geldi,
Tonu yeşil benizi kızıl dildar geldi.
Şuh tebessüm naz kereşle Gülyar geldi,
Çehresinden çiçek kokan uz yar geldi.
Nevruz geldi yurt koynuna gülizâr geldi,
Omuzunda kut-sevinci taşıyıp geldi.
Kış evini bozan gamı defeden geldi,
Sevgilimi göreceğim anım geldi.
Tabiata renk veren keştekâr geldi,
Dağdan zem-zem bağdan hoş kokular geldi.
Nevruz geldi kızlar güldü sevinerek...

Bu atışmalar sırasında en son mısrayı okuyan onbirinci kişi kafiyeyi tutturamadığı için cezalandırılmıştır.

Nevruz kutlamalarında bunun dışında uçurtma yarışları, dokuz katar oyunu, tepküç, satranç ve kaç kaç top oyunu...gibi daha nice oyunlarla şölen bir kaç gün devam eder. En son olarak müzisyenler topluluğu tarafından Uygur 12 makamı icra edilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Üç gün bayramdan sonra, bayramda çeşitli oyun yarışlarında kaybedenlerin evlerinde verdikleri yemekler iki üç hafta daha sürer. Meşrep denilen bu akşam yemekleri müzik ağırlıklı olur. Meşrep'lerde müzisyenler tarafından şarkı eşliğinde müzik icra edilirken katılımcılar millî danslarıyla eşlik ederler.

Uygurlar için Nevruz, herkesin bir araya gelip görüştüğü, eğlendiği kutsal ve görkemli bir bayram olarak kutlanır. Ancak eğlencenin yanı sıra halk eğlenirken bir araya gelen ticaret adamları da birbirleriyle karşılaştıklarında iş görüşmeleri ve anlaşmalar yapma imkânı bulurlar. Böylece Nevruz, sosyal bakımdan olduğu kadar ekonomik açıdan da önemli bir görev üslenmiş olur.

Bu şekilde kutlamalar 20 günden bir aya kadar sürüp gider. Bugün Nevruz faaliyetlerine Doğu Türkistan'daki bütün resmî daireler ve her seviyedeki eğitim ve öğretim kurumları da coşkulu bir şekilde katılmaktadırlar.

Kaynaklar:

Almas, Turgun. *Uygurlar*, Ürümçi 1988.

Hebibüllah, Abdürrahim. *Uygur Etnoğrafisi*, Ürümçi 1993.

12 Mukam Hakkında, Ürümçi 1992.

Sımaçien. *Tarihi Hatıralar*, Ürümçi 1991.

Uygur Klasik Edebiyatından Numuneler, Ürümçi 1981.

Tanrıdağlı, Ferhat K. "Uygur Türklerinde Nevruz Bayramı Kutlamaları", *Türk Dünyası Atayurttan Anayurda*, c. 2, sayı 8, Mart 1995.

Vahitcan, Askar. *Uygur Klasik Edebiyat Tizisleri*, Ürümçi 1982.

Veli, Kurban. *Bizim Tarihi Yazılarımız*, Ürümçi 1988.

İltebir, Abdülhekim. "Günümüzde Uygur Türklerinde Eski Töreler ve Nevruz", *Nevruz ve Renkler* . Ankara 1996.

Rahman Abdülkerim, Hamidüllah, Reveydüllah, Şerip, Huştar, *Uygur Örf Adetleri*, Şinciang Yaşlar Ösmürler Neşriyatı, Ürümçi 1996.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kazan Tatarlarında Nevruz

Leysen Şahin *

Tatarlarda Nevruz geleneğinin oluşması, onların eskiden Farsî güneş takvimini kullanmalarıyla ilgilidir. Tatarların çok eskiden Orta Asya'dan aldıkları bu takvime göre, yeni yılın ilk günü olarak gece ve gündüzün eşit olduğu gün -bugünkü 21 Mart- kabul edilmiştir. Tatarlar, birkaç yüzyıl boyunca yeni yılı Mart'ta kutlamışlar, bu kutlamaları Farsça "yeni gün" anlamına gelen "Näürüz" adıyla adlandırmışlar, Mart ayına da "Näürüz ayı" diye isim vermişlerdir.[215]

Tatarlarda Nevruz, baharın gelmesini müjdeleyen ve yakında tarım işlerinin başlayacağını haber veren daha çok tarımsal anlam taşıyan özel bir gün olarak kabul edilmiş ve bazı törenlerle kutlanmıştır. -Burada hemen şunu belirtmek gerekir ki, Nevruz kutlamaları fazla gösterişli olmamış ve her yerde yapılmamıştır; yani Tatarlarda Nevruz, herkesin kutladığı genel bir halk bayramı olmamıştır.[216]

Nevruz'un kutlandığı köylerde "Näürüz eytüler" yani Nevruz şiirlerini okumalar yapılmıştır. Yeni yılın ilk gününde gençlerden ve küçük yaştaki çocuklardan -genellikle medrese şakirdlerinden- oluşan gruplar, ev ev dolaşarak ev sakinlerini kutlamışlar, yeni yılda esenlik, verimlilik ve bereket dilemişlerdir.[217] Bu kutlamalar ve dilekler kafiyeli kısa şiirler şeklinde söylenmiştir. Meselâ:

Aç işegeñ, keräbez,
Näürüz äytä kiläbez,
Xäyer-doga kılabız,
Aş-sıy kötep torabız,
Näürüz möbaräkbad!
Abzıy, eşeñ uñ bulsın,
Telägäneñ yuş bulsın,
Küñelläreñ xuş bulsın,

---

* M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

215 Mahmutov, Huci. "Yıl Fasılları: Mart", *Vatanım Tatarstan*, 29. 02. 1992, s. 4.

216 Urazman, Reüfe. *Tatar Halkının Yolaları Hem Beyremleri*, Kazan 1992, s. 13.

217 Mahmutov, Huci. *Yıl Teülege - 12 Ay*, Kazan 1991, s. 40.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Näürüz möbaräkbad![218]

Böyle şiirlerin en sonunda yer alan "Näürüz möbaräkbad" sözlerini bütün çocuklar birlikte söylemişlerdir. Ev sakinleri Nevruzculara şekerleme, yumurta, bozuk para gibi çeşitli ufak hediyeler vermişlerdir.[219]

Nevruz şiirlerinden bazıları kalıplaşmış olduğu halde, bazıları çocuklar tarafından ev sakinlerinin özelliklerine göre uydurulmuştur. Şakacı şakirdler, "Nevruz eytüleri"nde espri yeteneklerini gösterme fırsatı da bulmuşladır. Böylece Nevruz kutlamaları, köy ahalisini eğlendirme, soğuk ve sıkıcı kışın geçmekte olduğunu haber vererek sevindirme vazifesini de görmüştür.[220]

Günümüzde Nevruz şiirlerinden sadece 20-30 tanesi tespit edilebilmiştir. Bunlardan bazıları elyazmalardan alınmış, bazıları da folklor gezileri sırasında yaşlıların ağzından kaydedilmiştir.

Nevruz şiirleri dışında bir de "Nevruz beyiti" adı ile bilinen eski bir metin bulunmaktadır. Bu beyitin konusu kısaca şöyledir: Bir köylünün iki kızı, erkek kılığına girerek medresede okumaya başlar. Yedi yıl boyu erkek oldukları farkedilmez; fakat bir gün kız oldukları anlaşılınca, bunlar medreseden kaçarlar ve gittikleri köylerde Nevruz şiirleri şeklinde kendi hikâyelerini anlatırlar.[221] Bu beyitin gerçek bir olaya dayanıp dayanmadığı bilinmemektedir.

Meşhur Tatar tarihçisi Şihabeddin Mercani, *Möstefad-el-Ehbar Fi Ehval-i Kazan ve Bolgar* adlı eserinde Nevruz kutlamaları ile ilgili bazı bilgiler verir. Mercani'ye göre, 18. yüzyılda bazı Tatar köylerinde Nevruz şöyle kutlanırdı: Mart başlarında derin bir kızak hazırlanır, bu kızağa köyün imamı oturtulur ve 40-50 kişi bu kızağı çekerek köyün bir ucundan diğer ucuna kadar götürürler, Nevruz şiirleri söyleyerek imam yararına tahıl toplarlardı.[222]

1700 yılında Rusya'da Büyük Petro'nun emriyle miladî takvim kabul edilir ve yeni yıl 1 Ocak'ta kutlanmaya başlanır.Tatarlar arasında miladî takvimin ne zaman benimsendiği ve buna bağlı olarak Tatarların yeni yılı ne zaman 1 Ocak'ta

---

218 *Tatar Halık İcatı: Yolı Hem Uyın Cırları*, Kazan 1980, s. 43-44.

219 age., Kazan 1980, s. 8.

220 Urazman, Reüfe. age., Kazan 1992, s. 12-13.

221 Yagfarov, Reşit. "Neürüz Möbarek Bulsın!", *Tatar Möselman Kalendare*, Kazan 1997, s. "21 Mart".

222 Yagfarov, Reşit. a.g.e., Kazan 1997, s. "21 Mart".

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kutlamaya başladıkları hususunda bilim adamları farklı görüşler belirtmektedirler. Huci Mahmutov'a göre, miladî takvim Tatarlarda ancak 19. yüzyılın ortalarına doğru yerleşmiş ve Tatarlar bu zamana kadar Mart ayındaki Nevruz kutlamalarına devam etmişlerdir.[223] V.M. Berkutov'a göre ise Tatarlarda Mart'ta Nevruz kutlama geleneği 20. yüzyılın başında da devam etmiş ve miladî takvim ancak 1917 İhtilâlinden sonra benimsenmiştir.[224] Tatar folklorü uzmanı Reüfe Urazman, durumun çeşitli Tatar gruplarına göre farklılık gösterdiğine dikkat çekerek, Ruslarla daha içiçe yaşayan bazı Tatar gruplarının -Mişerler, Kasim Tatarları vb.- yeni yılı 19. yüzyıldan itibaren 1 Ocak'ta kutlamaya başladıklarını belirtir[225] Aynı yazar Rusya'da 1 Ocak resmî yıl başı olarak kabul edildikten sonra Tatarlarda Nevruz geleneğinin yavaş yavaş zayıfladığını, Nevruz'a has bazı törenlerin zamanla baharın sonuna doğru kayarak, Sabantuy bayramının temelini oluşturduğunu söyler.[226]

Sovyet döneminde halk gelenekleri ve bu arada halk bayramları konusunda resmî komünist ideolojiye uygun bakış açısı geliştirildi. Bunun sonucu olarak dinî bayramlar "zararlı" oldukları gerekçesiyle yasaklandı. Dinî olmayan bazı bayramların kutlanmasına izin verilse de, bunların içeriği ve şekli ideolojik ilkeler doğrultusunda değişime uğradı. Bazı gelenekler ise, sosyalist topluma yakışmayan hurafeler ve eskilik kalıntıları olarak nitelendirilerek uygulanmaları engellendi ve unutulmaya mahkum edildi.[227] Nevruz'u kutlama geleneği bunlardan biri oldu. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Tatarlarda Nevruz geleneği 19. yüzyıldan itibaren zayıflamaya başlamış olduğundan, Sovyet döneminde yasaklanınca bu gelenek güçlü bir direniş göstermeden unutuldu.

Tataristan'da son yıllarda yaşanmakta olan millî değerlere dönüş sürecinin önemli bir özelliği de, unutulan geleneklere ve bayramlara ilginin artışı, bunların günümüze uygun biçimlerde canlandırılmaya çalışılmasıdır. Bunlar arasında 1989'dan beri düzenli olarak kutlanan Nevruz bayramı önemli bir yer tutmaktadır.

---

223 Mahmutov, Huci. *Yıl Teülege - 12 Ay*, Kazan 1991, s. 18.

224 Urazman, Reüfe. age., Kazan 1992, s. 83.

225 Urazman, Reüfe. age., Kazan 1992, s. 84.

226 Urazman, Reüfe. age., Kazan 1992, s. 13-14.

227 *Tatarı Srednego Povoljya i Priuralya*, Moskva 1967, s. 299.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Nevruz kutlamalarının dışında "Nevruz" kelimesinin ve kavramının Tataristan hayatının diğer alanlarında da popülerlik kazandığını görmekteyiz. Örneğin, başkent Kazan'ın merkezinde bulunan bir lokanta "Nevruz" adını taşımaktadır. 24 Mart 1991'de ise Tatar kızları arasında "Nevruz güzeli" adlı bir güzellik yarışması düzenlendi. Yarışmaya katılanlarda dış güzellikten daha çok iç güzellik ve milli değerlere vakıf olma özellikleri arandı.

Nevruz bayramı kutlaması, ilk defa 21 Mart 1989'da Tataristan'ın başkenti Kazan'da Tataristan Kültür Bakanlığı'nın teşebbüsüyle yapıldı. Bundan sonraki yıllarda Nevruz kutlamaları başkentin sınırlarını aştı ve bugün sadece Kazan'da değil, Tataristan'ın diğer şehirlerinde ve kasabalarında da yapılmaktadır. Bunlar kültür derneklerinin çabaları ve belediyelerin katkılarıyla düzenlenmektedir. Bayram programı genellikle şöyledir: Büyük meydanlarda açık hava konserleri verilmekte, fuarlar düzenlenmekte, millî yemekler ve çay ikram edilmekte, tiyatro gösterileri ve çocuklar için çeşitli eğlenceler, oyunlar düzenlenmektedir. Bu renkli eğlenceler kalabalık seyirci kitlesini çekmektedir. Yani bugün Tataristan'da Nevruz, eski mütevaziliğinden uzaklaşarak, panayırı anımsatan renkli ve kalabalık bir kültürel etkinlik görünümünü kazanmıştır.

Eski tarımsal anlamını da yitiren Nevruz şimdi sadece kışı uğurlama ve baharı karşılama bayramı olarak algılanmaktadır. Nevruz'un böyle algılanışı, düzenlenen tiyatro gösterilerinde rol alan "Kar Babay" (Kar Dede), "Näürüzbikä" (Bahar Güzeli), "Cir Ata" (Toprak Baba), "Tabigat Patşası" (Tabiat Hükümdarı) gibi sembolik kahramanlarda yansımasını bulmaktadır. Söz konusu tiyatro gösterilerinde olaylar, genellikle Bahar Güzelinin kötüler tarafından kaçırılaması, iyiliği temsil eden kahramanların Bahar Güzelini kurtarmaları, gösterinin bitiminde Kar Dedenin baharın gelişini kabullenerek kızağa binerek uzaklaşması şeklinde gelişmektedir. Bu gösteride, Tatar halk masallarındaki unsurlara başvurulduğu görülmektedir, örneğin, kötülerin başında Ubırlı Karçık (cadı) durmaktadır.

Bunun dışında bugünkü Nevruz bayramı çerçevesinde diğer unutulmuş olan Tatar geleneklerinin de yeniden canlandırılmasına çalışılmaktadır. Meselâ, "Karga botkası" (Karga lapası) diye adlandırılan ve eskiden karın erimeye başladığı zaman

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

düzenlenen ve açık havada büyük bir kazanda lapa pişirilerek bütün köylülerin toplanıp pişirilen bu lapayı yemesinden ibaret olan gelenek, bugün Nevruz kutlamalarının bir parçası haline getirilmiş bulunmaktadır. Meydanda büyük kazanlarda karabuğday ve darı lapaları pişirilerek toplanan kalabalığa ikram edilmektedir. Böylece, Nevruz bayramı unutulmuş bazı geleneklerin de yeniden canlandırılmasına vesile olmuştur.

Nevruz kutlamalarını anlatan gazete yazılarından birkaçında Kazan'daki Nevruz bayramının düzenlenmesinde Kazan'da yaşayan ve "Oğuz" adında bir dernekleri olan Azerilerin büyük katkısı olduğunun belirtilmesi ve ayrıca, Nevruz konserlerinde çeşitli Türki halk temsilcilerinin katılması da ilginçtir. Diyebiliriz ki, Tataristan'da Nevruz bayramı çeşitli Türki halkların biraraya gelmesine de vesile olmaktadır.

1992 yılındaki Nevruz kutlamalarını anlatan bir yazıda Türkilerin birliği ile ilgili şu satırlar yer almaktadır: "Nevruz, bizim ortak bayramımızdır. Keşke yalnız bayram sırasında değil, günlük hayatta da biz, Türkiler, birbirimizi anlasak, desteklesek, korusak!"[228]

1995 yılındaki Nevruz kutlamalarını anlatan diğer bir yazıda ise, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Tataristan Cumhurbaşkanı Mintimir Şeymiyev'e Nevruz dolayısıyla yolladığı tebrik telgrafının metni verilmiştir.[229] Bu, Türkilerin ortak geleneği olan Nevruz bayramının canlanmasıyla Türki halklar arasında yeni bir bağın daha oluştuğunun güzel bir göstergesidir.

Türki bir gelenek olsa da her millete açık olarak düzenlendiğinden, Tataristan'da Nevruz kutlamaları Türkilerin dışında diğer milletlerin de ilgisini çekmekte, Nevruz bayramında çeşitli millet mensupları birlikte eğlenmektedirler. Kışı uğurlama ve baharı karşılama töreni olarak bütün milletlere hitap eden havası, ayrıca çeşitli millet mensuplarının katıldığı konserleri, aynı anda Tatarca ve Rusça konuşulan tiyatro gösterileri, çocuklara yönelik çeşitli etkinlikleriyle Nevruz, artık Tataristan'da yaşayan bütün milletlerin ortak bayramı olma yolundadır. Nevruz kutlamalarınının anlatıldığı yazılarda bayrama çeşitli millet mensuplarının

---

228 İksanova, İlsöyer. "Nevruz - Yaña kön", *Şehri Kazan*, 24.03.1992, s.4.

229 Minhac, R. "Kotlı Bulsın Neürüz!", *Vatanım Tatarstan*, 22.03. 1995, s. 1.

katıldığına dikkat çekilerek, "Artık bu bayram, sadece Türkilerin değil, Tataristan'da yaşayan herkesin coşkulu bir bayramıdır" denilmektedir.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz, Nevruz geleneği bugün içerik ve şekil bakımından yenilenmiş ve zenginleşmiş olarak Tatarların hayatına yeniden girmiş bulunmaktadır. Umarız, bu gelenek uzun ömürlü olur.

Kaynaklar:

Ahmet, Çulpan. "Möbaräk Bulsın Näürüz!", *Şähri Kazan*, 23. 03. 1993, s. 1.

Akmal, Naif. "Näürüz!", *Tatarstan Yäşläre*, 22. 03. 1994, s.1.

Emircanov, R.-Gaziyev, G. "Näürüz - Yaz Bäyräme", *Vatanım Tatarstan*, 22. 03. 1994, s. 1.

İdrisov, R. "Näürüz Möbaräk Bulsın!", *Vatanım Tatarstan*, 23. 03. 1996, s. 1.

İdrisov, R. "Yaz Bäyräme Näürüz", *Vatanım Tatarstan*, 24. 03. 1993, s. 1.

İksanova, İlsöyer. "Näürüz - Yaña Kön", *Şähri Kazan*, 24. 03. 1992, s. 4.

"İsänme, Näürüz!", *Vatanım Tatarstan*, 24. 03. 1992, s. 3.

Kozlovskiy, M. "Näürüz - Yaz Bäyräme", *Tatarstan Häbärläre*, 21. 03. 1992, s. 1.

Mahmutov, Huci. "Yıl Fasılları: Mart", *Vatanım Tatarstan*, 29. 02. 1992, s. 4.

----------, *Yıl Täülege - 12 Ay*, Kazan 1991, 126 s.

Minhac, R. "Kotlı bulsın Näürüz!", *Vatanım Tatarstan*, 22. 03. 1995, s. 1.

Mökatdisov, R. "Näürüz Yäme", *Vatanım Tatarstan*, 25. 03. 1997, s. 4.

"Näürüz möbaräkbad!", *Vatanım Tatarstan*, 21. 03. 1992, s. 1.

Tatar Halık İcatı: Yola Häm Uyın Cırları, Kazan 1980, 318 s.

Tatarı Srednego Povoljya i Priuralya, Moskova 1967, 537 s.

Urazman, Reüfe. *Tatar Halkınıñ Yolaları Häm Bäyrämläre*, Kazan 1992, 96 s.

Yagfarov, Reşit. "Näürüz möbaräk bulsın!", *Tatar Möselman Kalendare*, Kazan 1997, s. "21 Mart".

Zebirov, Şeyih. "Äle dä yarıy duslarım bar.," *Şähri Kazan*, 22. 03. 1994, s. 1.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Türklerde 'Yeni Yıl' oyunları

*Enver TÖRE**

Nevruz'un hangi anlama geldiğini hepimiz, az çok biliyoruz. Türk topluluklarında da Nevruz adıyla kutlanan bu günün, Türkçe bir isimle adlandırılmamasına itirazımız var. Nevruz, Farsça bir adlandırmadır. Baharın başlangıç gününü ifade eden bu adın; Türkler'ce, Türkçe bir isimle anılmasını istiyoruz. Zira baharın başlangıcı sadece İran kültürüne ait bir hadise değildir. Dünyadaki bütün toplumlarda yılın değişmesi önemli bir olaydır. İnsanoğlu ilk çağlardan itibaren inançlarını merasim haline getirip sistemleştirmiştir. İnsanın, eğlenmek, öğrenmek, kutlamak, gülmek gibi ihtiyaçlarından, dini inançlarından kaynaklanan ruhî açılımı ve zihnî şekillendirmesi ile bu mânâ ve kavramlar, çeşitli oyunlar haline gelir. Bu bakımdan insanlık, benzer durumlarda benzer sonuçlara ulaşmış ve değişik adlarla bu günü kutlamıştır.

Mevsim değişikliklerinin toprak, hava, su, hayvan ve insan üzerinde derin etkisi olduğu bilinen bir gerçektir. İnsanları fizyolojik, psikolojik ve kültürel açıdan en fazla etkileyen mevsim ilkbahardır. Zira ilkbahar, üremenin, yeşermenin, çoğalmanın başlangıcı; canlılığın, enerjinin artmasıdır. Hatta bu mevsim doğum ile özdeşleştirilir. Tıpkı yeni doğan varlığın sevinci gibi, baharın gelişi de insanlarda coşku yaratır. Bu coşku, insanın beden dilini de harekete geçirir ve çeşitli oyunlara vesile olur. Bahar oyunları aynı zamanda ölümü temsil eden kışın kovulmasından duyulan mutluluğu da anlatır. İnsanlar her çağda tabiattaki bu değişimi, bir ölüm-kalım meselesi gibi algılamıştır. Bu algılama biçimi insanı tavır almaya yöneltmiş; insanoğlu, birtakım eylemleriyle tabiat olaylarını çabuklaştırıp geciktirebileceğine inanmıştır. Yağmur yağdırmak, güneşi çıkarmak, hayvanları çoğaltmak, toprak ürünlerini artırmak için insanlık, çeşitli ve coşkulu törenler, oyunlar düzenlemiştir. Bu oyunların uğuruyla yeni yıla bolluk ve bereket geleceğine de inanılmıştır.

---

* Yrd. Doç. Dr., M. Ü. Fen Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

İlk çağlardanberi bahar, öldürücü kış ile verimli yazın arasında bir müjde gibidir. Baharın gelmesiyle hayat yeniden canlanır. Kış yaşlı, bahar gençtir. Bahar gelince kış ölecektir. Bu anlayış baharı karşılayan törenlerde ölüp-doğma / dirilme, kara-ak, yaşlı-genç, açlık-tokluk, yokluk-bolluk gibi karşıtlıklarıyla yerini almıştır. Eski Yunan'da Dionisos, Suriye'de Adonis, Anadolu'da Attis, Mısır'da Osiris diye adlandırılan bahar şenliklerinin başlangıcının kitabî dinlerde bile motifleri vardır. Allah'ın yeryüzünü bu günde yaratması, yıldızları burçlarına o gün dağıtması, Hz. Adem ve Havva'nın bu gün dünyaya sürülmesi, Hz. Nuh'un bu gün karaya ayak basması, Hz. Yusuf'un atıldığı kuyudan bu gün kurtulması, Hz. Musa'nın Kızıl Deniz'den bu gün geçmesi; Hz. Yunus'un aynı günde karaya bırakılması gibi..

Türklerde 'Yeni Yıl' oyunları tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren başlar. Anadolu'ya gelindikten sonra da çeşitlenerek devam eder. İnsanımızın tutucu, koruyucu ve saklayıcı özelliğinden dolayı değişmeden bugünlere kalır.

Ergenekon destanında, Göktürkler'in demirden bir dağı eriterek çıkmaları önemli ve mukaddes gün sayılmıştır. Türkler bu günü bayram kabul etmiş ve her yıl aynı günü tiyatroyu andıran temsili törenlerle kutlamışlardır. Aynı zamanda baharın başlangıcı da kabul edilen günde; ocakta kızdırılmış demir, önce Başbuğ sonra da diğer hanlar ve beyler tarafından, örs üstüne konularak -bugün olduğu gibi- çekiçle dövülür. Yine bu yeni güne mahsus Gökbörü isminde bir oyun oynandığı da kaynaklarda mevcuttur.

Anadolu'daki Türkler için de baharın gelişi büyük önem taşımaktadır. Zira, Türk köylüsünün büyük çoğunluğu çiftçilik ve çobanlıkla geçinmektedir. Çiftçilik ve çobanlık, köylüleri Ekim ayına kadar ovalarda ve yaylalarda oyalar. Bütün köylüler günlerini tarlalarda yahut sürü peşinde geçirirler. Köylerde, monoton ve cansız bir hayat, gece-gündüz kış boyu sürer. Şubat ayının ortalarına gelindiğinde sürüler yaylalara çıkar ve canlanma başlar. Mart başına gelindiğinde gece eğlenceleri düzenlenir, yemekler yenir, mahalle halkı birbirine gidip gelir, tebrikleşir, kırlara çıkılır, şeker ve helva yenilir. Bu merasimler bahar boyunca devam eder.

Türklerde; bahar yahut 'Yeni Yıl' oyunlarını, gece ile gündüzün eşit olduğu günde aramak doğru değildir. Bu gün için oynanan oyunlar da vardır. Bahar

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

oyunları, daha ziyâde hayatın canlanmaya başladığı kış yarısından, yazın başlangıcı olan 6 Mayıs'a kadar muhtelif zamanlarda devam eder. Türk toplumunun takvim anlayışı, tabiat olaylarıyla ilgili kavram zenginliği taşır. Kutlamalar için bu kavramlar da uyarıcıdır. Bunlar; döl dökümü ayı, çizik ayı, yağmur ayı, orak ayı, biçim ayı, harman ayı, şıra ayı, koç katımı ayı gibi adlarla da bilinir. 6 Mayıs'ta yaz, 7 Kasım'da kış başlar. Bahar ise 17 Şubat-6 Mayıs arasıdır.

Şimdi biz; Türk toplumunda, baharın gelmesi ve yeni yılın başlamasıyla ilgili oyunlardan örnekler vereceğiz. Bu oyunların diğer kültürlerle ilişkisi üzerinde durmayacağız.

Köse-Gelin: Eski yılın bitmesi ve yeni yılın başlamasıyla ilgili olan bu oyun, Doğubeyazıt'ta oynanır. Oyun, eski yılın bittiği tarih olan 17 Şubatta başlar ve üç gün sürer.

Bu oyunda birinci güvey eski yılı temsil eder, ihtiyar ve kamburdur. Köse olduğu için sakal takar. Başına yünden çoban başlığı giyer. Ayaklarında çarık vardır. Uzun konçlu yün çorapları dizlerine kadar çıkar. Elinde baston bulunur.

İkinci güvey kişi ise yeni yılı temsil eder, genç, gürbüz ve sıhhatlidir. Başında kasket, sırtında alacalı ipekten yakasız mintan ve ayaklarında çizme vardır. Nakışlı uzun çoraplarının konçlarını çizmelerinin üstünden devirip katlar. Düz renkte pantolon giymiştir.

Oyunun üçüncü kişisi gelindir. Gelin elbisesi giymiş bir erkek oynar. Yüzü makyajlıdır. Ananeye göre oyunda konuşmaz.

Diğer oyuncular:Haberci, hediyeleri toplayan 2-3 yardımcı.

Oyunu idare eden Öncü, Köse ile gelini neşe içinde evlendirmiştir. Oyun yerinde çalgıcılar çalmaya başlayınca Köse oturduğu köşeden kalkıp ortaya gelir. Karşı taraftan cilveli hareketleriyle gelin görünür. İkisi orta yerde karşılaşırlar. Bu karşılaşmadan memnun olmayan gelin somurtur. Birlikte oynamaya başlarlar. Oyun, konuşmaksızın, sessiz cereyan eder. Gelin, oyun sırasında jest ve mimiklerle güveyi âdeta ipnotize eder. Çok yaşlı olan Köse düşüp bayılır. Gelin, Köse'yi dürtmek suretiyle ayıltmağa çalışır, başarılı olamaz. Bunun üzerine yardımcılar ihtiyarı yaka paça edip dışarı çıkarlar.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Biraz sonra Öncü ile yeni güvey ortaya gelirler. Öncü, halka şöyle hitap eder: "Arkadaşlar, moruk öldü, köyün en güzel kızını yeni yıl ile evlendiriyoruz, deyip gelinle yeni damadın evlendiği haberini ilân eder.

Çalgıcılar, neşeli hava çalmaya başlarlar. Gelin ile güvey halay çekerler. Oyuna, ev sahipleri de katılabilirler. Ananeye göre gelinin yüzünü görmek için hediye vermek lâzımdır. Oyun biter bitmez ev sahibinin verdiği hediyelerle gelinin yüzü açılır.

Niğde Aksaray'da oynanan 'Köse' oyunu biraz farklıdır. Oyunda Köse'nin dört eşi vardır. Köse hastalanır ve ölür. Eşleri kendilerine düşen mirasa göre ağlaşırlar. Sonra Köse yiyecek verilerek canlandırılır. İlk işi genç karısını yanına alıp diğerlerini dövmek olur. Zira en çok yeni hanımı ağlamıştır. Sonra hep birlikte ziyafet çekilir.

Van'da 20 Şubat'ta oynanan Çille denilen Köse oyununda ise Köse, karısı, tefçi ve kurt, çakal, tilki gibi hayvan benzetmecelerinden oluşan bir öbek evleri dolaşıp yiyecek toplarlar. Kimin evine ilk girilirse o ev için bolluk inancı vardır. Bu yüzden Köse'nin karısı sık sık kaçırılır, o da her kaçırılışta üzülür ağlar.

Saya Gezme Oyunu: Erzincan ve çevresinde oynanan, uğur ve bereket getirdiğine inanılan bu oyun, Şubat ortalarında koyun, keçi çobanları tarafından temsil edilir. Koyun ve keçilerin doğumları ile ilgili bu gelenek oyunu, aynı zamanda baharın gelişini de müjdeler. Oyuncular:

Saya Kocası: Yaşlı, uzun beyaz sakalı, başında sarığı, sırtında kamburu, elinde bastonu, uzun paltolu bir adamdır. Kollarına ikişer tane küçük çan takmıştır. Tanınmayacak bir şekle giren Saya kocası çevik bir kişidir.

Gelin: Sayanın sevgilisidir. Kadın kılığına girmiş erkektir. Başında beşibirlikler ve işlemeli örtü vardır.

Oyun, koyunların yavrulamasına yakın hazırlanır. Yaşlılar, kara kışın sonu gelince Saya'ya az kaldı derler. Herkes, bu yıl "Saya'nın kocası kim olacak diye birbirine merakla sorar. Şubatın 17sinde gizlice Sayacılar hazırlanırlar. Gece, davul-zurnanın Saya'ya uygun çaldığı bir makamla oyuncular ortaya çıkarlar. Çocuklar, gençler ve meraklılar Saya'yı takip ederler. Sayacılar sıra ile evleri dolaşırlar., her evin önünde türlü oyunlar oynarlar. Oyun sırasında Saya ile Gelin

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

konuşmaz. Konuştukları takdirde kuzuların ölü doğacağına dair bir inanç vardır. Bu durum, gelinin erkek olduğunu da maskelemiş olur.

Dolaşma sırasında Saya sağa sola vuracak olursa hiç kimse ses çıkarmaz. Çocuklar Saya'nın şeklinden ürkerek kaçışırlar.

Sonunda her ev sahibi, Sayacılara bulgur, yağ, yumurta gibi yiyeceklerle bir takım hediyeler verir. Oyuncular verilenlerin bir kısını yerler, bir kısmını da fakirlere dağıtırlar.

Saya gezmesi oyununun varyantları da vardır. Saya, Sayu, Sayıl, Körkü, Tortu, Yılbaşı Oyunu ve Kuzunun Tüyü Bitti gibi adlarla anılan bu oyunların oynanma tarihleri de yörenin durumuna göre farklılık arzeder. 14- 24 Şubat tarihleri arasında oynandığı görülür. Sivas'ın köylerinde oynanan Saya gezme oyunu Şubat sonunda oynanır. Oyunun şahısları şunlardır: Arap: kolları sıvalı, eli yüzü isle karartılmış, kollarında ve belinde çan taşır. Başına bir kabak geçirmiştir. Şişman: uzun ak sakalı vardır, Kaputu ters giymiş, içi doldurulmuş, başında büyük bir başlık vardır. Gelin: iki tanedir, erkekler oynar, yalnız gözleri görülür. Tilki: İki kasket bükülerek oyuncunun başının iki yanına sivriliğine birer tane kulak gibi bağlanmıştır. Süpürgeden kuyruğu vardır. Elinde kül veya un taşır. Oyunda Gelin, Arap, Tilki saklanırlar. Şişman oyunu açar. Önce iki gelin gelir, Şişman Arap'la Tilki'ye meydanı açmasını buyurur, onlar da ellerinde değnekler meydanı açarlar. Şişman gelinlerle oynar. Tilki gelinleri koklar, buna kızan şişman tüfeğiyle tilkiyi öldürür, orada bulunanlar yas tutar. Gelinlerden biri tilkiyi canlandırır, herkes sevinir. Arap çanlarını çalarak tilkiyi kovalar. Bu sırada seyircilerden iki kişi gelip gelini kaçırır. Şişman buna da kızar. Kızları arar ve bulur. Hep beraber evler kapı kapı dolaşılarak yiyecek toplanır. Bu sırada şu tekerleme söylenir:

Çattım çattım çatmaya
Çatma yere batmaya
Yağ vermeyen avratlar
Kocası ile yatmaya

Çan sesleriyle büyük gürültüler koparılır. Tilki elindeki külü ve unu herkese üfler ve şu sözler söylenir:

Ne kaldı ne kaldı
Bahara ne kaldı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Faşır faşır sağarlar
Gümbür gümbür yayarlar
Şu oğluma, şu kızıma diye sayarlar

Toplanan yiyecekler meydanda beraberce yenir.

Karaman'da oynana Saya oyununun yiyecek toplarken söylenilen sözleri de ilginçtir.

Saya geldi duydunuz mu?
Selam verdi aldınız mı?
Baybayadan bayadan
Yılan akar kayadan
Böö dedim meledi
Önüne koydum yaladı
Güğül Güğül güğüldesin
Güğümleri doldurasın
Ver ver diyen ablanın
Tas perçemli oğlu olsun
Verme diyen karının
Kel başlı bir kızı olsun.

Erzurum'un Aşkale ilçesinde yılbaşında oynanan 'Deve' ve 'Ayı' oyunu olmak üzere iki bölümden oluşan 'Ali Fattik' oyunu yeni yıla girme sevinci, ot ve ekinlerin bolluğu temennisiyle oynanır. Oyun yiyecek toplama ve paylaşma esasına dayanır.[230]

Ölü Oyunu: Kayseri'nin köylerinde havaların ısınmasıyla oynanan 'Ölü' oyunu şöyledir. Ölen kişi merdiven üstüne yatırılır, başı açık kalacak biçimde üstüne kilim ve örtü atılır. Soğanın cücüğünden korkunç dişler yapılır. Ölünün yüzüne hamur sürülür ve dişler bu hamura yerleştirilir. Ölü taşıyanlar evleri dolaşarak yiyecek toplarlar. Ölü dirilince (Yeterli yiyecek toplanınca) bir araya gelip yer ve eğlenirler.

Çan Sallama Oyunu: Sivas ve Tokat yöresinde 'Yeni Yıl' gecesi gençler, kılık-kıyafet değiştirmeden oyuna başlarlar. Birisinin elinde bir torba vardır. Torbaya uzun bir ip ve bir de çan bağlanmıştır. Köyde evlerin üstleri kiremitsizdir.

---

230 bkz. Metin And, "Karaman'ın köylerinde 'Saya Gezme' oyunu, Niğde Aksaray'da 'Saya Gezme' oyunu, *Oyun ve Bilgi*, sayı 197, 198, 209.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Oyuncular ellerindeki merdivenle damlara çıkarlar. Her evin bacasından torbayı ocağın içine sarkıtırlar. Bu sırada çanı da sallarlar. Oyunculardan iki kişi ev halkının sokağa çıkmasına mani olmağa çalışır. Köylüler bunu bildikleri için torbaya, geleneğe uygun olarak yiyecek doldururlar. Bazıları şaka olsun diye, hediyeler arasına küçük bir kedi de koyarlar.

Yüz Kömbesi: Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesine bağlı Karabacalı köyünde "Saya" ile ilgili bir eğlence yapılıyor. Her ev, Ocak ayının üçünden Nisanın ondördüne kadarki günlerde Kömbe adı verilen kaba çörek pişirirler. Yüz koyun yavrulayıncaya kadar her gece bir evde bu kömbeler oyunlar arasında yenir. Bu adet Darende köylerinde de yaşamaktadır. Yılda bir defa Kış Yarısı merasiminde Kömbe yapılıyor. Bu oyun da Saya'nın versiyonudur.

Malatya'nın köylerinde Kışyarısı adıyla oynanan oyun, baharın başlangıç günlerine rastlar ve şöyledir. Köyün gençleri bir gün önceden davullarla halka ertesi günün kutlanacağını duyururlar. Tören günü içlerinden biri ihtiyar Baba olur. Beli kamburdur, yüzüne beyaz sakal takar. Biri de yüzünü karaya boyayarak ihtiyarın arap ve topal oğlu olur. Uzun giysiyler giyinmiş dört oyuncu da gelin olurlar. Aralarına 10-15 kişi alarak ev ev dolaşırlar. Her evin içine davul çalarak ve halay çekerek girerler İhtiyar, topal Arap oğluyla dört gelini olduğunu söyleyerek yardım ister.Ve şu türkü söylenir:

Dut ağacı dut verir
Ev sahibi bize ne verir
Dut yaprağını kıt verir
Ev sahibi bize bol bol ne verir.

Bu türküden sonra ihtiyar yere düşer ve ölür. Gelinleri ve oğlu ağlaşırlar. Evin sahibinden yiyecek alınınca ölü ihtiyar dirilir. Diğer hanelere de aynı oyun oynamak üzere gidilir. Toplanan yiyecekler daha sonra köyün meydanında davul zurna eşliğinde oyunlar oynanarak yenilir. Eğlence sabaha kadar sürer.

Niğde'de oynanan Çiğdem Donatması'nın sonunda toplanan yiyeceklerle Felfane denilen bir şölen düzenlenir. Çiğdem mevsimi olan Mart başında köy halkı bir meydanda toplanır. Ağaçtan kesilen dal çeşitli kumaşlar ve çiğdem çiçekleriyle

süslenir. Çiğdem başı önde olmak üzere bütün evler dolaşılır. Çiğdem şarkıları söylenerek yiyecek toplarlar. Çorum'daki Çiğdem oyunu da böyledir.

Yozgat'ın sungurlu çevresinde ve Susurluk'ta oynanan Congolos oyunu bahar başında bolluk için oynanır. Oyunun baş kişisi koç kürkünden giyinir, başına uzunca bir fes, ayrıca çıngıraklar takınır. Bir davulcu ile ev ev dolaşıp verimli bir bahar dileyip, armağanlar toplar.

Bu oyunların benzerleri Anadolu'da çok yaygındır. Senirkent'te gündönümü şenliğinde güreşler tutulur.Kaşık içinde yumurta ile çuval içinde yarışlar, at koşuları düzenlenir.

Yılbaşı Oyunu diye adlandırılan ve Elazığ'da oynanan oyunda ise oyunun kahramanı Teke eşinin gönlünü almak ve beraber oynamak için türlü oyunlar yapar. Sonunde eşinin gönlünü kazanarak onunla birlikte oynamaya başlar.

Tokat'da görülen Arap Oyunu da yeni geline kur yapan yaşlı ve gençlerin oyunundan oluşur. Oyunun sonunda Taze gelini yaşlıya değil gence verirler ve köy halkı sonunda 'Sinsin' oynayarak merasimi tamamlar.

Anadolu'daki Sinsin oyunu, ateş yakılıp, hasımların birbirine vurarak oyun dışı etmeleri şeklinde sürer. Sinsin oyunu bir çarpışma ve gelenin gidenin yerini alması oyunudur. Oyundaki ateş, canlılığı tehlikeye düşürecek kötülüklerden temizlenmek, arınmaktır. Bunun için ateş üstünden atlama oyunda önemlidir. Kış-Yaz karşıtlığı ve bundan baharın doğması simgelenir. Bu aynı zamanda ölümün yani kışın kovulmasıdır.

Yeniyıl dönemi, yeni hayat, yeni ürün, canlılık, tazelik, iyilik kavramlarıyla eşdeğerdedir. Bu yüzden baharın gelmesiyle kuraklığa karşı savaş, yağmur yağdırmak veya güneş çıkarmak için gibi törenlere de vesile olur. Törenlerin başlangıcı çoğunlukla gece ile gündüzün eşit olduğu Mart ayına rastlar. Yağmur yağdırmak için yapılan törenlere Bodi Bodi, Bodi Bostan veya Çömçe Gelin adı verilir. Yağmur yağdırmak için çıplak biri yeşil dallara bürünür, evlerden bu kişiye su dökülür. Güneş çıkarmak için de Kuç Kuçura oyunu oynanır. Köyün gençleri ellerinde meşaleler ile şarkı söyleyip dans ederek ev ev dolaşır yiyecek toplarlar.

Kilis'in köylerinde oynanan 'Gelin Gök' yahut 'Yağmur Gelini' oyunu yağmur yağmadığı geceler oynanır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bahar kutlamaları için açık alanlara da çıkılır ve eğlenceler tertip edilir Bunlara Gezek, Gezelek, Gezelge, Gezenek, Çiğdeme Gitme, Uçurtma bayramı, Gezek alemi, Çiğdem pilavı, Yumurta Şenliği, Bahar Cigör veya Gaziantep'te olduğu gibi Sahre etmek denilir. Kırlara gidilir, yemekler yenilir, çeşitli oyunlar oynanır.

Bahar törenlerinde bir başka oyun da niyet çekip mani söylemektir. Isparta'da buna Bahtiyar Çömleği adı verilir. Bu oyun da değişik yörelerde farklı isimlerle anılır. Mesela Kırklarelinde Nazari günü, Bursa'da Mantuvar eğlencesi bu oyunlardandır.

Türk Cumhuriyetlerinde oynanan bahar oyunları da vardır. Daha çok çocukların ve gençlerin iştirak ettiği bu oyunlar Anadolu'da oynanan oyunlardan pek farklı değildir. Azerbaycan'da, ilkbaharın gelişini karşılamak maksadıyla oynanan ve ritüel özellik taşıyan Bahar Bayramı isimli oyunda, çocuklar toplanarak tek tek evleri gezmeye başlarlar. Gezerken hep birlikte şu şarkıyı söylerler:

Bahar geldi, bahar geldi hoş geldi
Senin bu teze bayramın mübarek olsun
Ayın, İlin (Yılın), haftan, günün mübarek olsun.

Bir evin önüne vardıklarında dururlar ve şu şarkıyı söylerler:

Ay hala hala dursana
Torbamı doldursana
Allah balanı saklasın
Bizi yola salsana.
Ay ersin, ersin, ersin
Tanrı muradın versin
Hanım dursun(kalksın) ayağa
Beş beş yumurta versin

Evin hanımı çocuklara yumurta veya başka hediyeler vererek onları uğurlar. Çocuklar başka bir eve giderler. Bahar bayramına on gün kala yapılan bu tören sonunda toplanan yiyecekler çocuklar arasında paylaşılır.

'Hıdır' (Kavurga) yahut 'Papağ Attı' (Başlık) oyunu da Bahar bayramı oyunundan sayılır.

Azerbaycan'da Yenigün'de oynanan bir diğer oyun da 'Köse' (Cosa) oyunudur. Çocuklar bir araya toplanırlar ve içlerinden birine huni şeklinde şapka giydirirler, sakal takarlar, eski pantolon ve ceket giydirirler. Sırtına bir torba verirler. Cosa adı verilen oyuncu önde, yanında Keçel adında diğer oyuncu ve arkalarından bütün çocuklar köyü ev ev şu türküyü söyleyerek dolaşmaya başlarlar:

A köse köse gelene
Gelip selam verene
Torbamı doldursana
Köseni yola salsana

Evlerin önüne varıldığında türkünün sonuna şu kısmı eklerler:

Verenin oğlu olsun
Vermeyenin kör kızı olsun

Ev sahipleri çocukların torbasına çeşitli hediyeler koyarlar. Sonra toplanan hediyeleri çocuklar aralarında pay ederler.

Bahar bayramı akşamı çocuklar karanlık bastıktan sonra Desmal Attı (Mendil Attı)'ya giderler. Her ev sahibi bu akşam oyun oynanacağını bilir ve hazırlıklı olur. Çocuklar kalabalık guruplar halinde köyü gezmeye başlarlar. Önünde durdukları evin kapısını açıp içeriye iki adet mendil atar ve kapıyı kaparlar. Ev sahibi mendili kimin attığını bilmez. Mendile çeşitli yiyecek ve hediyeler konarak, mendili atanı öğrenmeye çalışırlar. Toplanan hediyeler çocuklar arasında pay edilir.

Azerbaycan'da çocukların ilkbaharda oynadıkları diğer bir oyun da yumurta bollaştığı için 'Yumurta döğüştürme' yahut 'Yumurta tokuşturma' oyunudur. Bu oyun da diğer oyunlar gibi Anadolu'nun pek çok yerinde oynanır.

Kazakistan'da baharda oynanan Andardın Atışması oyunu, Özbekistan'da 'At at, Bayçiçek' (Çiğdem), 'Su hatun, yağmur yağalak' oyunları da baharla ilintili oyunlardır. Bunlardan Bayçiçek oyunu özellikle yeni günde oynanır. Çocuklar kırlara çıkarak Çiğdem çiçeği toplarlar. Köye dönüp her evin önüne çiçek koyup türküler söylerler. Evin sahibi çocuklara çeşitli hediyeler verir. Çocuklar bu hediyeleri daha sonra paylaşırlar.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sonuç:

Bu oyunlar da Karagöz ve Ortaoyunu gibi metinsizdir. Şükrü Elçin; "Geçmiş hayatı gibi sanatı da karanlık bir perde ile örtülü milletimizin, diğer sahalarda olduğu gibi bu yolda oyunlar meydana getirdiği ve hatta yabancı ülkelerde hüküm sürdükleri yüzyıllarda bunları koruduklan yeni incelemelerden anlaşılmaktadır", der. Bu geç kalınmış incelemeler tabii ki, bizi üzmektedir. Bugün bizi bir araya getiren bu toplantı, şüphesiz Türk kültürüne büyük katkıda bulunmuştur. Kırsaldan kente başlayan göç, bu oyunlarımızın pek çoğunu da unutturmuştur. Biz bu oyunların bir kısmını hatırlatır ve tanıtırken, yerleştirilmek istenen kavramın yanlışlığına da işaret ettik. Yeniyıl oyunları yahut bahar oyunları ya da yenigün oyunları tabirlerini kullandık, Nevruz'u kullanmadık. Baharın bir günde gelmeyeceği âşikârdır. Başlangıç kabul edilen güne Yenigün, oyunlara da Yenigün yahut 'Yeni Yıl' oyunları adını vermemiz en doğrusudur.

Dikkat edilirse bu oyunların sonu hep mutlu ve coşkulu bitmektedir. Temenni edilen bolluk ve bereket, sembolik olarak toplanan yiyeceklerle sağlanmakta ve orada bulunan herkesle paylaşılmaktadır. Yeniyıl oyunları Türk toplumundaki dayanışmanın en güzel örnekleridir. Bugüne kadar yaşatılması da bunu isbat etmektedir. Bu kültürün Türk birliğini sonsuza kadar yaşatacağı inancıyla, hepinize beni dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

Kaynaklar:

Abdülhalûk Çay, *Türk Ergenekon Bayramı : Nevruz*, İstanbul 1985.

Ahmet Kudsi Tecer, *Köylü temsilleri*, 1940.

Metin And, *Dionisos ve Anadolu Köylüsü*, İstanbul 1962.

Metin ıand, *Oyun ve Bügü*, İstanbul 1974.

Mevlüt Özkan - Malik Muradoğlu, *Türk Cumhuriyetlerinde Çocuk Oyunları*, Ankara 1997.

Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1971.

Refik Ahmet Sevengil, *Eski Türklerde Dram Sanatı*, İstanbul 1959.

Şükrü Elçin, *Anadolu Köy Orta Oyunları*, Ankara 1977.

ISBN 975-400-205-3

Marmara Üniversitesi
Döner Sermaye İşletmesi
Teknik Eğitim Fakültesi
Matbaa Biriminde basılmıştır.